

VÕÖRNIMED EESTI HÄÄLDUSES

PRAKTILISI VIHJEID ÜLEÜLDSE JA KEELITI

Üldalused. Inglise keel. Vene keel

Einar Kraut

SISUKORD

Raamatu väljaandmist on toetanud Haridus- ja Teadusministeerium

Retsenseerinud Pire Teras
Toimetanud Argo Mund
Kujundanud Sirje Ratso

Heliplaat hääldusnäidetega on salvestatud ERR-i Raadioteatri stuudios
Helirezissöör Külli Tüli
Loevad Aet Süvari, Kristi Sobak, Einar Kraut

Autor on tänulik kõigi märkuste, kommentaaride,
küsimuste ja ettepanekute eest
einar.kraut@gmail.com

ISSN 2228-0189
ISBN 978-9949-9508-8-1 (trükis)
ISBN 978-9949-9508-9-8 (pdf)
ISBN 978-9949-9745-0-4 (CD)

Trükitud keskkonnateadlikus trükikojas Ecoprint

I. ÜLDALUSED: PÕHIMÕTTELISI PIDEPUNKTE	9
1. Hääldatud võörnimi – kas alandlik kummardus või väarikas terekäsi?	11
1.1. Hääldus kui süsteem	11
1.1.1. Iga keele hääldus moodustab terviku	11
1.1.2. Mõned põhimõisted ja tähistuskokkulepped	11
1.1.3. Funktsionaalne külg: märgiline aretus	13
1.2. Kas originaalhäälduse moonutamine olematute häälikutega?	14
1.2.1. Prantsuse nasaalvokaalid ja eesti <i>n, m</i>	14
1.2.2. Inglise silbilõpu- <i>r</i>	14
1.2.3. <i>Barjeeri</i> -sündroomist	15
1.3. Mõistlik lähtekoht: foneetiline või fonoloogiline?	16
2. Üllatus: sisimas me polegi nii erinevad!	17
2.1. Kompame paralleelpiirkondi: pikkuskohaldused	17
2.1.1. Säilima peab sama pikkusaste	18
2.1.2. Rõhu olulisus	18
2.1.3. Vältussuhted rõhulises lõppsilbis	19
2.2. Teine paralleelsus: pingsus/helilisus ja geminaadid/lühihäälikud	20
2.2.1. Geminatsioon foneemivõimaluste laiendajana: sulghäälikud	20
2.2.2. Sisihäälik <i>s</i> ja <i>s</i> -tähe tõlgendamine	21
2.2.3. Topeldus võõraste ahtushäälikute vahendamisel: <ch>, <th>	22
2.2.4. Tugeva/nõrga erandlikke tähistusjuhte	22
2.3. Tuttav keeletunne suulaes: kaht sorti palataalid ja palataliseeriv <i>j</i>	23
2.3.1. Õppetund läti <ķ/ġ>-lt	23
2.3.2. Palataalide mugandusnäiteid teistest keeltest	24
2.3.3. Alveopalataalid – mis need veel on?	24

2.4. Intrigeerivaim kohaldusala: rõhk!	26	2. Vältussuhted ja helilisus	47
2.4.1. Kolm rõhukomponenti eesti keeles	26	2.1. Lühivokaalid ja pikad vokaalid	47
2.4.2. Märkame melodikat!	27	2.2. Konsonantide topeltkirjutus	47
2.4.3. Keeled pingerõhu paiknemise järgi	28	2.2.1. Üldreegel (geminaatmugandus)	47
2.4.4. Aktsendi- ja toonikeeled	28	2.2.2. <bb, dd, gg, zz> kui erandid	48
3. Lahknevuste väljakutse: kuidas püüda püüdmatut?	29	2.2.3. <ll, mm, nn, rr> erijuhud (lühimugandus)	48
3.1. Käärid süsteemide haakuvuses: kui lähtekeele tööriistakast on mahukam	29	2.2.4. <ss> jääb geminaadiks	49
3.1.1. Kaks <i>e-d, o-d, ö-d</i> ning <i>o</i> -näoline <i>a</i> ja vastupidi	29	2.2.5. Üksik <l, m, n, r> muganeb lühihäälikuna	49
3.1.2. Mida sa palataliseerid, kui palatalisatsiooni ei ole!	30	2.3. Pikenemine rõhulises leenislopuga silbis	49
3.1.3. Fonoloogilise piiririkke riskid: poola <ł> ja hispaania <ll>	31	2.3.1. Liitkoostisega nimed	49
3.2. Meie eelisvahendid: kas teeme näo, et neid polegi?	32	2.3.2. Silbilõpud leenisafrikaadi või leenisühendiga (/dz/; /bz dz/ vms)	50
3.2.1. Miks on vaja mugandada olematut väldet	32	2.4. Leenishäälikute helilisusest	50
3.2.2. Eesti vokaalisüsteemi võimalustest: <i>õ, ä, ö, ü</i>	33	3. Üksikvokaalid: põhireegel ja erandid	51
3.3. Kas tuleb tuttav ette? Hoiatusnäiteid tavalisimatest foneetilistest lõksudest	35	3.1. Põhireegel	51
3.3.1. Kui originaalhäälik meelitab	35	3.2. Erireeglid, kui järgneb <r>	52
3.3.2. Kui kõlamulje eksitab	36	3.2.1. Kinnise silbi reeglid	52
3.3.3. Ettevaatust rõhuga!	36	3.2.2. Vokaalidevaheline <rr>	53
3.3.4. Vanu küsitavusi: veel kord fortised-leenised	37	3.2.3. Lahtise silbi reeglid	53
4. Hääldaja vaatenurk: kuhu jääb vabadus?	38	3.3. Muid erandeid	54
4.1. Häälduslaad	38	3.3.1. <o, a>	54
4.1.1. Hääldussüsteemi alus: kõne orgaanikatasand ja selle ühtsus	38	3.3.2. <u>	55
4.1.2. Motooriline juhtprogramm – usaldusväärne mürafilter	39	3.3.3. <wo>	55
4.2. Muganemise astmelisus: hääldussüsteemi kaks ringi ja muganduslik lõtkuruum	40	3.3.4. Erandlikke silbilõppe	55
4.2.1. Põhisüsteem ja selle laiendus	41	3.3.5. Erandlik lühivokaal <i>r</i> -i ees ja pikemates sõnades	56
4.2.2. Vabadused kahes suunas	41	3.3.6. Pikki vokaale säilitavaid konsonandikimpe	56
4.3. Võõrnimehäälduse kunst ja hääldaja meisterlikkus	42	3.3.7. Traditsiooni jõud	57
Tähistus ja lühendid	43	4. Konsonandid	58
II. Inglise keel	46	4.1. 	58
1. Häälduslaad ja kiri	46	4.2. <c>	58
1.1. Häälduslaad	46	4.3. <ch>	59
1.2. Kirjapilt ja selle tõlgendamine	46	4.4. <d>	59
		4.5. <dg>	59
		4.6. <f>	59
		4.7. <g>	59
		4.8. <gh>	60

4.9. <h>	61	5.16. <ow>	75
4.10. <j>	61	5.17. <ue>	76
4.11. <k>	61	5.18. <ui>	76
4.12. <l>	61	5.19. Vokaalijärjendid järgneva <r>-iga	76
4.13. <n>	61	5.19.1. <aer, air/ayr>	76
4.14. <p>	62	5.19.2. <ear>	76
4.15. <ph>	62	5.19.3. <eir>	77
4.16. <qu>	62	5.19.4. <eur>	77
4.17. <r>	62	5.19.5. <eyr>	77
4.18. <rh>	63	5.19.6. <ier>	77
4.19. <s>	63	5.19.7. <oar>	77
4.20. <sch>	66	5.19.8. <oir>	77
4.21. <sh>	66	5.19.9. <oor>	77
4.22. <z>	66	5.19.10. <our>	77
4.23. <t>	66	5.19.11. <uer>	78
4.24. <th>	67	5.19.12. <uir>	78
4.25. <w>	68	6. Vokaalid rõhutus silbis: kadu, taandumine ja pikkus	78
4.26. <wh>	68	6.1. Vokaalikadu	78
4.27. <x>	69	6.2. Taandumine ehk reduktsioon	79
4.28. <y>	69	6.3. Reduktsiooni ja kao vahemil	82
5. Vokaalijärjendid	69	6.4. Pikkade vokaalide probleem	83
5.1. <ae>	69	7. Erandlikust rõhust	86
5.2. <ai, ay>	69	7.1. Eesnimesid	86
5.3. <au, aw>	69	7.2. Perekonna- ja kohanimesid	86
5.4. <ea>	70	III. VENE KEEL	88
5.5. <eau>	70	1. Häälduslaad ja kiri	88
5.6. <ee>	71	1.1. Vene häälduslaad	
5.7. <ei>	71	1.2. Vene kiri	
5.8. <eo>	71	2. Häälikud ja mugandamine	89
5.9. <eu, ew>	72	2.1. Vokaalid	89
5.10. <ey>	72	2.1.1. Rõhusilbi <e, o>	89
5.11. <ie>	73	2.1.2. Vene <i>bt</i> – eesti <i>õ</i>	89
5.12. <oa>	73	2.1.3. Redutseeruvad täishäälikud	90
5.13. <oe>	73	2.1.4. Vältusmuganduse reeglid	90
5.14. <oo>	74	2.2. Konsonandid	91
5.15. <ou>	74		

2.2.1. Geminaadid fortishäälikute asemel (<ss, hh>)	91
2.2.2. Leenishäälikute tugevnemine lõppasendis	91
2.2.3. Kõlahäälikud rõhulises lõppasendis	92
2.2.4. Lihtsustuvad konsonantühendid	92
2.3. Palatalisatsioon	93
2.3.1. Peenendus <i> ja <j>-i ees	93
2.3.2. Konsonandijärjendid <i> ja <j>-i ees	93
2.3.3. Peenenduspiirangud ja häälikute eestipärasuse nõue	94
2.3.4. Palataliseeruvad <tš, štš> ja palataliseerumatud <š, ts>	94
3. Rõhk ja selle reeglid	95
3.1. Veaohklikumaid eesnimesid	95
3.1.1. Lõpurõhu tüüpjuhud	95
3.1.2. Meestenimed lõppudega <-i> ja <-ei>	96
3.1.3. Meeste- ja naistenimed lõpuga <-a>	96
3.1.4. Mittevene eesnimed vene kultuuris	97
3.2. Perekonnanimed	97
3.2.1. Peareegel	97
3.2.2. Analooapi põhise rõhu levik	97
3.2.3. Nimed mitme võimaliku rõhuga	97
3.2.4. Reegleid ja seaduspärasusi nimerühmade kaupa	98
1. Nimed lõpuga <-ov, -jev, -jov>	98
2. Nimed lõpuga <-in, -õn>	99
3. Nimed lõpuga <-i, -õi, -oi>	99
4. Nimed lõpuga <-óvitš, -évitš>	99
5. Nimed lõpuga <-ihh, -õhh>	100
6. Lisareegleid ja suundumusi	100
4. Valimik veaohklikke nimesid	101
4.1. Perekonnanimed	102
4.2. Rõhukriitilisi kohanimesid ja muud	109
Lisa 1. Keele- ja murdeviited	110
Lisa 2. II peatüki inglise nimede register	112
Lisa 3. Helinäidete numbrid plaadil	120
Kirjandus	121

I. ÜLDALUSED: PÕHIMÕTTELISI PIDEPUNKTE

Keelte erinevate foneetiliste süsteemide tõttu avaldub kõne kõikuvus – hääldusühtsuse puudumine – eriti võõrkeelsete sõnade ja väljendite kasutamisel, seega ka teiskeelsetes nimedes. Henn Saari (1993: 9).

... mõjub ületaotlemisena, isegi pentsikuvõitu peenutsemisena, kui eestikeelses kõnes võõrnime kvaliteeti edasi anda täpp-täpilt nii, nagu seda tehakse päritolukeeles. Ester Kindlam (1976: 168).

Võõrnimesid vajame nii kirjas kui ka kõnes. Nende korraliku hääldamise panevad aga tõsiselt proovile foneetilised lahknevused keelte vahel. Eri autorid ei paku seni veenvat üksmeelt ei probleemi mõistmises ega viisis, kuidas seda lahendada.¹

¹ Võrreldud on suunava taotlusega hääldussõnastike alusseisukohti: Krech jt 1982, Mangold 2005, Gimson 1977, Wells 1990, Upton jt 2003, Roach jt 2011. Praktist eetrikultuuri Eestis on 1930-ndatest alates suunanud Johannes Aavikust lähtunud muganduspõhine hoiak – tänapäevasele kokkuvõetuna: „suulises kõnes peab võõrnimi foneetiliselt ladusalt liituma muu tekstiga“ (Päll 2005: 123, vrd Aavik 1933: 7). Mugandamist kõigis võõrkeelendites (k.a. nimed) peab ülivajalikuks „Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache“: „Mis tahes võõrast sõna saksa tekstis hääldatakse mõõduka saksapärastamisega. See reegel kehtib eranditult kõigi keelte puhul. Tänapäeval mõjub maneeritavana, kui saksa tekstis säilib võõrsõna originaalkeelne hääldus, kuna see toob kaasa sakslaste jaoks võõrastama panevad häälikueringused. Seega ei tohiks ükski saksa tekstis esinev võõrsõna hälbida standardhäälduse artikulatsioonibaasist“ (Krech jt 1982: 24). Seesama „Cambridge English Pronouncing Dictionary“ sõnastuses: „... to use an ‘authentic’ pronunciation would in most circumstances be quite inappropriate“ (Roach jt 2011: xiii). Mitte kõik autorid ei näe seda tähtsat printsiipi niisama selgena (vrd Gimson 1977: xxviii–xxx; Upton jt 2003: xix–xx; Mangold 2005: 108–109). „Longman Pronunciation Dictionary“ annab eranditult kõigi võõrnimede jaoks küll süsteemipäraselt tuletatud inglise mugandi, vähem kinnistunutel aga mõonab alternatiivina ka originaalhääldust (Wells 1990:

Ajast aega on olnud loomulik, et kui hääldamine on oma keele jaoks tülikas, nimi mugandatakse: võõras koht või isik nimetatakse suupäraseks! Äärmise näide on *täismugandus*, kus hääldusega koos muutub ka kirjalpilt. Võtkem või piiblinimi Toomas (< aramea Th^oōmā): kr *Thōmās* (vkr [t^ho:'ma:s], kr [θo'ma-s]), hisp-port *Tomás* (vastavalt [to'mas], [tu'maʃ]), it *Toma*, ['tɔ:ma], vn *Foma* [fɒ'ma-], tš *Tomáš* ['toma:ʃ], ung *Tamás* ['tɒma:ʃ], sm *Tuomas*. Veelgi tuntum nähtus on kohanimede muganemine, nt München – ingl-pr *Munich* (vastavalt ['mju:nɪk], [myniʃ]), it *Monaco* ['mɔ:nako], tš *Mnichov* ['mnixof], pl *Monachium* [mo'naxjum]. Et piirata kirjakuju moonumisega kaasnevat infomüra, on kirjalikus teabelevis (kaardid, ametlik diplomaatia, üha enam ka kvaliteetmeedia) asunud väärtustama lähtekeelseid nimekujusid.²

Igal ajal on kaks külge: mida laiem leviku originaalkirjakujud saavad, seda enam seisab keelekasutaja vastamisi hääldusküsimustega.³ Täismugandusega on lihtne: hääldus järgib kirjalpilti kooskõlas oma keele reeglitega – teadaolev nimi on kõigi jaoks hõlpsasti äratuntav! Kui soovime, et meid sama selgelt kõnetaksid ka originaalkirjaviisis nimed, peame lugejana oskama tõlgendada eri keelte kirjalpilte. Hääldatud nime teabeväärtus taandub nullilähedaseks, kui haritud kuulaja ei saa kuulnud häälduskuju seostada tuttava või ortograafilis-foneetiliselt eeldusliku lähtekeelse kirjakuju. Üha enam lähivad hinda hääldussõnastikud ja -käsiraamatud, samuti veebis eri keelte kohta leiduvad autentseid hääldusnäited.⁴ Kas ja kui otse võib aga neist loetut ja kuuldut usaldada? Kui suure tõekindlusega läheme kaasa nende transkriptsiooni või helipildiga?

xxii–xxiii). Oma uuemas üllitises (2014) ei jäta J. C. Wells kahtlust, et peab mugandamist õigemaks. Osutus muganduspraktikale teistes keeltes: Avnessov 1984: 209–222, Närhi 1982, Strahl 1999, Zeman 2001 (vt ka märkus¹²). Eesti keelekorralduses leidis mugandusprintsipi sõnaselge vormi Emakeele Seltsi keeleteoimkonna 2000. a otsuses „Võõrnimede hääldus“ (vt Päll 2000), selle otsuse aluspunkte järgib ka sinne käsitus.

² Eesti keelekorralduslik mõte on käinud siin muust maailmast jõudsalt ees (vt Päll 1993). Originaalkuju nõue, mis on alles hiljuti tõusnud laiemalt rahvusvahelisse huviorbiiti, formuleeriti meil juba 1886, kohanimede puhul 1911 (Saari 1993: 10), muude kirjaviiside ümbertähtimise kohta 1975–1979 (*ibid.*: 7). Okupatsioonija alguspoole tagasilöögid kohanimede vallas – Poltaava, Missuuri, Liihtenštein (ÖS 1960), õpikutes ka Seen, Roon jms (pro Seine, Rhône), ettepaneku korras koguni Njuujork (Elisto 1948: 137) – ületati järk-järgult 1960.–1970. aastate diskussioonides (Päll 2005: 161–163).

³ Infotehnoloogia arengu taustal on praegu juba raske nõustuda arvamusega, nagu oleks nime kirjalik kuju olulisem kui suuline kuju ehk hääldus (vrd Päll 2005: 30).

⁴ Vt nt www.forvo.com.

Küsimused, mis originaalnime puhul tingimata kerkivad ja milles püüame selgust soetada, puudutavad **puhthäälduslikku mugandamist** – selle nähtuse sügavalt orgaanilist olemust ja vajadust seda teadlikult arvestada. Suulisele meediale ja kogu kõnekultuurile ei ole ükskõik, kui „algseks“ ehk originaalpäraseks saab nime häälduskuju jääda, kui hääldamine toimub teises keeles – kui pidada algsuse all silmas neid häälikuid ja foneetilisi kujundusjooni, mis originaalkeeles on märgilise väärtusega. Fakt on, et eri keelte foneetilised süsteemid erinevad (vt H. Saari moto). Mida aga siit järeldada? Kas võõrnimedega paratamatult kaasaskäivat hääldustehnilist hüplevust – või vajadust uurida keeltevahelist ülekannet, selle põhimõttelisi võimalusi? Et viimastest aimu saada, vaatamegi asja hääldussüsteemi nurga alt.

1. Hääldatud võõrnimi – kas alandlik kummardus või väarikas terekäsi?

1.1. Hääldus kui süsteem

1.1.1. Keel töötab korrapärase süsteemina. Nagu see on loomulik kõigil muudel koostistasanditel (sõna- ja vormimoodustus, lauseehitus, semantika ehk tähenduste valdkond), nii hoiavad kindlad struktuurisuhted ja talitluslik korrapära koos ka hääldust. Mistahes keele kõik hääldusseigad toimivad üheskoos, vahetu kehalisuse kaudu on nad omavahel seotud.

Näiteks soome ja ungari keel kasutavad häälikuid *ü, ö, ä* ühtviisi nii esisilbis kui ka kaugemal, ent eesti omasõnas saavad olla tagapool vaid *i, u, a, e* (vrd sm *hely, näkö, tänään* – ee *heli, nägu, täna*). Ehkki *ü, ö, ä* on meilgi olemas, kasutame neid üksnes pearõhulises silbis. Seevastu soome ja ungari keel välistavad *u, o, a* tagapoolse asendi sõnas, kui esisilbis on *ü, ö, ä*. Mainitud reeglid kehtivad kõigi kolme keele omasõnavaras eranditeta, igapähe neist kajastuvad oma häälduslaadi süsteemsed alusjooned.

1.1.2. Mõned põhimõisted ja tähistuskokkulepped. Hääldussüsteemide toimimist ja neis valitsevaid seaduspärasusi vaatleb omaette keeleuurimisharu, fonoloogia. Meiegi järgnevates arutlustes läheb aeg-ajalt vaja terminit *fonoloogiline*. Lepime kokku, et kasutame seda, kui mingi vaatlusalune häälik või hääldusilming pälvib tähelepanu just süsteemi vaatevinklist. Süsteemi konteksti rõhutab ka sõna *foneem* hääliku sünonüümina – nii tähistame ühe ja sama hääliku

kõiki võimalikke variante konkreetsetes keeles rõhuga nende süsteemsel, märgilisel ühisosal. Mingis mõttes on fonoloogilise vastandiks *foneetiline* – võõrnimede juures asetab see sõnakasutus rõhu välistele, jälgendava iseloomuga hääldusilmingutele, mille suhe süsteemiga on küsitav. Süsteemsuse kõige märkimisväärsem külge meid huvitavas vaates on *häälduslaad* – termin, mida vajame siis, kui tuleb tähele panna häälduse dünaamilist, tegev-liigutuslikku vormiühtsust mingis keeles (vt 4.1).

Foneeme ja üldse fonoloogilist esitust on tavaks märkida kaldsulgudes (näiteks /j/ ja /p/ kui foneemid sõnades *juba* /jupa/, *peiu* /pejju/, *jupi* /juppi/, *taip* /tajpp/. Need näited peaksid ka üldarusaadavalt avama mõistete *foneem* ja *häälik* vahekorra: pealtnäha oleksid eri sõnades justkui eri häälikud (*j* ja *i*, *b* ja *p*). Kui aga vaatame süsteemi, osutuvad need puhtfoneetilised seigad teisejärguliseks, olulisemad on ühistunnused, mille varal diftongide lõpu-*i* ja kirjapildi *b* toimivad eesti häälduses foneemide /j/ ja /p/ asendipõhiste variantidena.⁵

Tähistuse juurde tagasi tulles: foneetilisest, s.o erapooletut akustikapilti taotlevast lähenemisest, annavad märku nurksulud ja rahvusvahelise foneetilise kirja IPA (International Phonetic Alphabet) märgistus – seda vajame originaalhääldust kirjeldades.⁶ Mugandhääldus on toodud eesti kirjaviisis, mõne lihtsalt meelde jääva lisavõttega, et täpsustada vajalikke üksikasju nagu rõhk, välde, palatalisatsioon (täpsemalt vt Tähistus). Sõnanäited, nii eesti- kui ka võõrkeelsed, on kursiivis. Viimase abiga saame tähelepanu alla ka mõned olulisemad foneetikaterminid, kui neid esmakordselt nimetame. Ebasoovitavat, eesti keele seisukohalt vigast hääldust (nt *šeikspiö*) näitab vähendatud kursiiv. Kirjapildile (nt häälikute tähtvastavusi esitades) viitavad noolsulud < >.

Allajoonitud nimesid (eri keelte peatükkides) saab kuulata kaasasolevalt CD-plaadilt.

⁵ Lihtsama loetavuse huvides valdin mõistet *allofoon* nagu ka muid siinses kontekstis liiga spetsiifilisi erialakeelsusi. Eriseisukohti poolvokaalsete foneemide /j/ ja /v/ seni kaheldud süsteemisümmeetrilisuse ning positsioonilise varieerumise asjus olen selgitanud: Kraut 2000: 41, 49–52.

⁶ Siin ettetulevate IPA märkide sisu selgub tekstist, kogu komplekti leiab tõsisem huviline Wikipediast. Mis puutub piiri foneetilise ja fonoloogilise vahel, siis seda ei maksa kujutleda liiga jäigana – kumbki lähenemine rajaneb suuresti teiselt poolt pärinevatel eeldustel (vt ka Eek 2008: 45–46).

1.1.3. Nagu on fonoloogia huvikeskmes hääldussüsteemi funktsionaalne külge (keeleline väljendusvõime), nii on ka meie huvi praktilise poole pealt, et vahendid, mida hääldamisel kasutame, teeniksid võimalikult hästi mõtteedastust. Hääldussüsteemi igal elemendil ja seoserühmal on kõnes oma ülesanne. Nimehäälduses taandub kõik sellele, kas nimi on kuulajale üheselt arusaadav. Nii on eesti keeles olulised kõik ennist mainitud kolm „täpiahäälikut“ – neil on oma **märgiline aretus** ehk võime eristada tähendusi: Pühastu, Puhastu ja Pihastu on eri kohad, Kööp pole sama mis Koop või Keep, Pärt ei ole Part ja Kärt ei ole Gert.

Mida hakkab nüüd nende nimedega peale sellise keele kõneleja, kus need meile tavalised häälikud on tundmatud, koguni eristamatud? Küsimus on kaugel luulust, nagu oleks eesti keele hääldus tänu veldetele ja täpitahtedele midagi erandlikku. Pöörame olukorra teistpidi: sellesama küsimuse ees seisame meie, kohtudes teiste keelte jaoks oluliste hääldusseikadega, mida ei tunne ega tunnista meie keelemätas! Fonoloogilises vaates on ainulaadne iga keel, iga hääldussüsteem. Ühesuguseid, igas suhtes kattuvaid häälikuid ei ole eri keeltes juba põhimõtteliselt. Vene fonoloogiakorüfee Aleksandr Reformatski sõnadega: iga keel on häälduslik idioom – jälgendamatu tervik kõigis oma foneetilistes üksikasjades!⁷

Ent kui nii, kuidas siis üldse on võimalik keelest keelde sõnu laenata ja nimesid üle võtta? Kahe keele foneemivara ju ei kattu, isegi juhuslikult ilmnevate sarnashäälikute hääldustehniline ilme (veel hullem: ülesanne ja koht süsteemis) pole ühes keeles ligilähedaltki seesama mis teises! Kuidas saab siis vahendada lähtekeele jaoks tähtsaid hääldusdetalle – häälikuid ja nende olulisi tunnuseid nagu ninakõla, helilisus, pingsus, palatalisatsioon või pikkus –, kui need tunnused ja nende esiletoomist võimaldavad hääldusvõtted tulemkeeles hoopis puuduvad? Meenutagem veel kord, et originaalhäälduses on need seigad aredad – nime õigeks äratundmiseks tähtsad!

Kas see polegi äkki nagu tõlkimisülesanne: sa pead suutma kuulajale pakkuda arusaadavat sisu, mitte rippuma välise vormi küljes ...

⁷ Reformatski 1959.

1.2. Kas originaalhäälduse moonutamine olematute häälikutega?

Mõnegi praktikas läbilõõnud mugandusvõtte puhul on lähtekeele tundjal alati õigus väita: „Tegelikult seda nii ei hääldata!“ Kui aga võrdluseks kuulata asemele pakutavat, mis üritaks justkui kopeerida originaalkeele kõlamuljet – nii, nagu iga hääldaja seda tajub –, ei ole tulemus rohkem ega vähem kui lihtsalt eksitav: liigagi tihti jääb nimi arusaamatuks.

1.2.1. **Prantsuse** häälduse tuntud vapiloom on nina- ehk nasaalvokaalid. Ükski kursus ei jäta rõhutamata, et nasaalvokaali lõppu ei tohi hääldada *n*-i või *m*-i, sest see annaks sõnale teise tähenduse (vrd Jean [ʒɑ̃] – Jeanne [ʒɑ:n], Combe [kɔ̃b] – *comme* [kɔm]). Eesti keel omaette nasaalvokaale ei tunne, see-eest saavad vokaalid meil ninakõla (nasaleeruvad), kui järgneb *n* või *m*. Just viimaste lisamisele oleme rajanud oma mugandusreeglitiku – nii pääseme originaalhäälduse kõlale ligi, ilma et eesti häälduslaad kannataks: **ž**aan, **ž**a^ann, **k**oomb, **k**omm (mugandust teenivad lisahäälikud tunneme ära normaalkõrgusel tähe vähendatud suurusest). Paneme tähele eri häälikupikkusi: nasaalsust järeleaitav *n* või *m* (nimedes Jean, Combe, Campan: ka^ampaan) on meil alati lühike ja järgneb rõhusilbis pikale vokaalile – erinevalt „päris-*n*-ist“, kus keel saab peatuda pikemalt, *n*-õ toetumisega (-nn nimedes nagu Jeanne: **ž**a^ann, Antoine: a^antuann, Christine: kristinn, Seine: senn, Citroën: sitroenn jms). Sel viisil oleme säilitanud fonoloogilise vastanduse kogu täiuses, üksnes selle vahega, et algset eristusvahendit asendavad eesti keeles vältussuhted.⁸ Seevastu kui *n*-i või *m*-i vältida (*ž*aa, *koob*) ja eriti veel sellekohaselt käänata (Jean'ga, Jean'le – nagu äsja ühelt soliidset eetrikanalilt kuulda võis!), jääb nimi lihtsalt arusaamatuks.

1.2.2. Üksjagu samasugune on lugu **inglise silbilõpu-r**-iga. Õelda eesti keeles „elab Manchester's“ (*mäntšistös*), „Shakespeare' näidend“ (*šeikspiö*) tunduks vähemalt harjumatu, kui mitte alp – ütleja ise võib küll olla veendunud, et järgib „õiget inglise hääldust“! *R*-tähe väljahääldamist soovitas juba Johannes Aavik

⁸ Ninahääliku ees nasaleerub eesti vokaal umbes 3/4 ulatuses kogupikkusest (Eek 2008: 159), mistõttu nasaalse kõla toob ilmekamalt esile pikk vokaal. Ka on prantsuse keeles nasaalvokaalid loomult pikavätelised (Viller jt 1978: 34–35), eesti keelest erinevalt lühenevad nad seal aga lõppasendis (häälduslaadiga seotud automaatsus, mida ei saa jälgendada, kuna meil eeldab rõhu lõpuasend ülipikka silpi). J. Aaviku eeskujul on konsonandiga lõppevais prantsuse nimedes venitatud ka eelnevat vokaali (*kristiin, sään*), fonoloogilises vaates osutub aga see ülekandevõtte küsitavaks (vt 2.1.3).

(1933), hiljem oleme leppinud ÕS-i seletusega, et nii on meil tavaks. Páris põhjus on vajadus leida kahe keele häälduses sobiv süsteemne kokkupuutepind. Siin on selleks hääliku keeleajalooline kaja tänase nn *epenteetiline* ehk vahe-*r*-i näol (vt II: 4.17). Nõnda ei ole ka siin üldse meelevaldne originaalhääldust *n*-õ täiendada: *mäntšester, šeiks.piiir*.

Paneme tähele, et algne /r/ vokaliseerub ka praeguses **saksa** standardhäälduses (Schiller ['ʃilɐ]) – mis ometi täiesti ei tõrju tavalise väri-*r*-i selget hääldamist, nimelt klassikalises laulus.⁹ Täie õigusega säilib siis lõpu-*r* ka meie saksa mugandeis: *šiller, unter-vister.nits* (Unter-Wisternitz).

1.2.3. Süsteemiproblemaatika tähtis löik, mis on samuti võõrnimehääldusega seotud, on laensõnad – nende mugandusvõtted ja seal kinnistunud traditsioon. Ausaid frankofoone on kuulnud nurisemas, miks hääldame ringhäälingus *pjäär, moljäär, voltjäär, bodljäär, prevjäär* (Pierre, Molière, Voltaire, Baudelaire, Prévert), kuna **prantsuse** originaalhääldus „on pigem *e*-ga“¹⁰. Ometi oleks võõrastav (erinevalt vene keelest!) kuulda *e*-d sõnades *afjäär, barjäär, karjäär* (neid sõnu on eesti keeles veel: *revjäär, parlamentjäär*, nihkunud rõhuga ka *miljonjäär, sekretjäär* jm). Keeletundlik, haritud eestlane tajub prantsuse lähtesõnades (*affaire, barrière, revers*) eelvaadeldud nimedega ühtsama lõppformanti. Mugandusvõte ei ole niisiis juhuslik ning prantsuse fonoloogias siiani maksev eristus /e–ɛ/ üksnes kinnitab seda. Traditsiooni toetab luulepraktika. Prantsuse värsi meisterlikumaid vahendajaid Ain Kaalep sõlmib oma sugestiivse soneti algusnelikud läbiva, elegantse süliiriimiga: „Kus on küll luule võimaluste **äär**? / ... Baudelaire.“

Vaatepiiri avardades näeme, et vastavus [ɛ:] = *ää* maksab meil *r*-i-eelses asendis laiemalt: ka tuntud loodusteadlase nimi, **baltisaksa** Baer (sks [bɛ:r]) on eestipäraselt *bäär*, mitte *beer*, nagu võiks arvata riigisaksa häälduse najal (vrd sks Bär, Bärenstein – *beer, beeren.štain*).¹¹

⁹ Mangold 2005: 53.

¹⁰ Kommentaaridest J. Aaviku soovitudele (vt Vihma, Nemvalts 2005: X). Prantsuse standardhäälduse [ɛ:ʁ] ongi pätkel mitte ainult eestlase häälduslihaste, vaid – mis selles aspektis olulisem – ka kõrva jaoks. Omakorda kipub Prantsusmaalgi vastandus /ɛ–e/ ähmastuma, kuna seda ei taju ega järgi lõunaprantslased (Gardes-Tamine 2000: 19). Eesti keeles lõpuga *-eer* kinnistunud prantsuse laenudes (*meer* < *pr maire*) näeme ilmselget vene keele eeskujut.

¹¹ Eesti eesnimedes kajastub baltisaksa (nagu ka rootsi!) /er/-i madalus järjekindlalt (Kärt, Pärt, Pärni, Ärni, Värdi), vrd ka vanemaid argihääldusi nagu *pärta, ärna, ärman* (Berta, Erna, Hermann). Erinevalt pikast vokaalst (Baer, Bärenklau) mugandame baltisaksa nimede

Nende kolme mugandusnäite õppetundi annab laiendada. Nagu *äär*-lõpp prantsuse nimedes, on ju suuresti tinglik ka meie tagavokaal *õ* **vene** *в* vastena – enamik keeli mugandab selle *i*-poolseks! Saksa ja inglise /r/ on ainult kõige tuntumad näited ajaloolis-fonoloogiliselt toimivate peithäälikute laia reast, samasugune säilitav hoiak häälduskuju parema kommunikatiivse selguse nimel võib aga olla õigustatud ka näiteks **taani** /g/, **norra** lõpu-/d/, **hollandi** lõpu-/n/-i, **rumeenia** lõpu-/i/, **albaania** lõpu-/ə/ (<ë>) puhul. Nasaalvokaale kasutavad Euroopas peale prantsuse ka **poola** ja **portugali** keel – nendegi nimedes on lisa-*n* meie jaoks samamoodi teretunud, mis sest et selle täpsem rakendusviis tahab igakordset keelepõhist läbikaalumist.

1.3. Mõistlik lähtekoht: foneetiline või fonoloogiline?

Et seda näitevara üldistada, küsigemgi nüüd – nagu teevad seda mitmed hääldusmuganduse uurijad¹²: kas häälduskuju keeltevaheline ülekanne toimub foneetiliselt, puhtjälgendaval alusel või loeb rohkem fonoloogilise vastavuse printsiip, s.t suhestatakse eri keeli kui süsteeme? Muidugi mõistame, et fonoloogiline ülekanne üks ühele ei saa kõne alla tulla juba põhimõtteliselt – selleks, nagu veendusime, on häälikueristuses olulised tunnused keelest keelde liiga erinevad (vrd 1.2.1: prantsuse poolel nasaalsus, meil vältussuhted). Loogiliselt võttes oleks siis justkui „objektiivne“, foneetiline kõlalähedus vägagi tähtis. Kuidas aga kujutleda säärast erapooletut objektiivsust, kui lähtekeele hääldusmaterjal nii või teisiti murdub läbi tulemkeele prisma? Viimasest moodustuv süsteemne foon paneb end igal juhul maksma – kui mitte hääldaja suus, siis kuulaja kõrvas (nt „õigena“ mõeldud prantsuse Jean [ʒɑ̃] jääbki *ʒaa*’ks)! Siit ka järeldus: toimivat, arusaadavat „sarnasusmuljet“ ei saa sündida, kui püüda lähtehääldust lihtsalt papagoina imiteerida.

Lahendus saab olla ja peabki olema **fonoloogiline**. Ükskõik kui erinevad iseenesest kahe osaluskeele süsteemid ka ei oleks, leidub nende ehituses ikka mingeid lähedasi, otsekui paralleelsena töötavaid piirkondi, mis võimaldavad vastastikust kohaldamist (kohakuti seadmist), tänu sellele ka oluliste foneemisuhete kaudset ülekannet (n-õ tähendusväärtuste konverteerimist). Just neile põhimõttelistele „lähedusaladele“ üldises ehituses saabki mõistlik

r-i-eelse lühi-[æ] praegu siiski pigem *e*-na: bernhart-šmitt, herman-fon-keiser.ling (vrd rts Strindberg: strindbäri, Värmland: värm.land).

¹² Nt Chang 2008, Dohlus 2010, Kang 2010.

võõrnimekultuur rajada oma tugipunktid. Muide, puhtfoneetiliselt ei pruugi neil aladel toimuv üldse olla sarnane – nagu ei ole eesti *r* ega *l*, *t* ega *d* sarnased inglise, saksa, vene või prantsuse analooghäälikutega (vt 3.3.1), nagu ei kattu eesti palatalisatsiooni loogika ega tehnika ladina, leedu, iiri või vene omaga (vt 3.1.2), veel vähem palataalhäälikutega läti, ungari või Lõuna-Euroopa keeltes (vt 2.3). Kõik niisugused kõrvutused saavad toimuda ja tulemusi anda üksnes fonoloogilisel alusel – võrreldes hääldussüsteeme, mitte jäljendades häälikuid.

Eitamata üldsegi foneetilise lähedusmulje vajalikkust, võtame omaks, et fonoloogilise kohalduse kõrval on ta teisejärguline, eriti kui võrdluskeelte kontakt on ammune, juba sisse töötatud – nagu ta seda tuntumate Euroopa keelte vahel ongi! Otsustav sõna jääb sarnasustegurile (tulemkeele hääldusharjumuste seisukohast! – seega üldse mitte erapooletule) neis punktides, kus kohaldust ei anna rakendada – võrdlusjooned kahe süsteemi vahel katkevad või puuduvad hoopis (vt 3).

2. Üllatus: sisimas me polegi nii erinevad!

Kui kahe keele häälikuvara võimalikes paralleelsusvõndites saab täheldada kindlat vastavust, on arukas, et mugandus järgiks seda võimalikult järjekindlalt (vt eriti näiteid 3.3.2–3.3.4). Juhumiljel põhinevad jäljendused, mis ei hooli mingist korrapärasest, tekitavad kuulajas segadust.

Tasub ka teadlikult häälestuda selliste paralleelsusvõimaluste märkamisele ja kasutamisele (vt 1.2.1) – korralik kohaldumine ei sünni alati automaatselt ja endastmõistetavalt. Samas tuleb näha nende võimaluste süsteemikohaseid piire: kõik kohaldusalasse kuuluv ei pruugi tulemkeeles ka edasiantav olla (vt 2.1.2, 2.2.1). Et asi oleks selgem, võtkem veel näiteid eesti muganduspraktikast.

2.1. Kompame paralleelpiirkondi: pikkuskohaldused

On hulk keeli, mis vastandavad lühivokaale ja pikki vokaale. Nende keelte süsteemides on see vastandus oluline märgiline vahend (vrd ingl *bigger* ['bɪgə] – *beagle* ['bi:gəl]), just niisama tähtis, nagu on võimalus jätkata täishäälikut eesti rõhusilpides (ee *ligu* – *liigu*) ja **soome** või **jaapani** keeles: sm *sika* – *siika*, jp Miki (*N*) – Miike (*P*). Peale **inglise** keele kuuluvad selle rühma keelte hulka ka näiteks **saksa** (üldse **germaani** keeled peale jidiši ja Ameerika inglise), **läti**, **leedu**, **tšehhi**, **slovaki**, **ungari**, **iiri**, **kõmri**, klassikaline **ladina**, **vanakreeka**,

heebrea, araabia, mongoli, vanapärsia ja sanskrit, samuti hulk India piirkonna nüüdiskeeli, nt **hindi, urdu, pandžabi**. On loomulik, et nende keelte nimedes originaalipäraseid pikkuserinevusi ka märkame ja arvestame.

2.1.1. Kui kuulata lühikese ja pikana moodustuva täishääliku reaalkestusi kõigis nimetatud keeltes, ei pruugi need olla võrdsed ega sarnased eesti keele vastavate kestustega. Nii võib läti lühivokaal mõjuda eesti lühikese (I välte) kõrval suhteliselt pikemana: nime Uğis Purapuķe ehtne rütmipilt kipub foneetiliselt meenutama pigem II välde (nagu *uudishuurangute*). Ometi, rõhusilpe mugandades valime lähtehääldusega sama fonoloogilise pikkusastme – vastavusuhete süsteemne selgus on oluline. Seega vastendame lühihääliku lühikesega ning pika pikaga (II või III välte rütmis¹³): **ud**'is **puraput**'je – aga **juurmala**, **daarzin**'š (Jürmala, Dārziņš). Samuti **linas**, **birute**^e (lee Linas, Birutė), **dvo**·ža^a·k, **havel** (tš Dvořák, Havel), **hebel**(l) (sks Hebbel) – aga viitautas, vi^d**uunas** (lee Vytautas, Vydūnas), **vaatslav**, **vaavra** (tš Václav, Vávra), **meeder**, **teele**.mann (sks Meder, Telemann). Erandeid tuleb ette, kuid neilgi peab olema süsteemse põhjaga õigustus¹⁴.

2.1.2. Muganduspiirangute aspektist paneme tähele, et pikka hääldust saab eesti keeles kohaldada ainult silpides, kus seda toetab rõhk, selle olemasolu. Soome kohanimes Vantaa: **van**Daa ja tšehhi naissoolõpuga perekonnanimes Nĕmcová: **njemtsovaa** saame lõpu-*a* hääldada originaalipärase pikkusega, sest vastav silp lubab teha kaasrõhu. Kohas, kus rõhk pole eesti rütmireeglite järgi võimalik, saame pikka vokaali üksnes kergelt markeerida, kui soovime, et side alghääldusega oleks selgemini tuntav: sm Loviisa: **lovi**'sa, tš Fučíková: **futši**'kova^a (vt ka eelmise lõigu näited)¹⁵. Eesti mõttes korralik, fonoloogiline pikkusvahendus on säärases asendis võimatu.

¹³ Eesti II ja III välde omavahel eristab süsteemses plaanis juba rõhulaad ehk *aktsent*, mitte kestuserinevus otse (vt nt Hint 1998). Sobivaim välte-eelistus on omaette teema (Päll 2005: 125–129), mille üksikasjadest tuleb juttu eri keelte all.

¹⁴ Kindla erijuhtumi moodustab hilisladina hääldustava (koos selle kaudu vahendatud vanakreeka nimedega), kuna ladina häälduse algne vältuskord läks kaduma juba keskaja algussajandeil. Ka vajab omaette lähenemist horvaadi-serbia aktsendisüsteem, kus puhta pikkusvastanduse asemel on terve kompleks rõhulaaditegureid (vt märkus ¹⁵).

¹⁵ Konkreetsemaid soovitusi seesuguste olukordade lahendamiseks vt II: 6.4.

2.1.3. Eriti tähtis on õige häälikupikkus rõhulises lõppsilbis. Kui vokaal selles positsioonis jääb lühikeseks, peame eesti häälduses pikendama lõppkonsonanti (seda tingib meie häälduslaadis ülitähtis nn rõhuinertsis seadus). Seetõttu mugandamegi **prantsuse** eeskujul kristinn, sitroenn (Christine, Citroën, vt 1.2.1), samuti **aliss**, **dumikk**, **emill**, **paskall**, **verlenn** (Alice, Doumic, Émile, Pascal, Verlaine) – originaalis on nende lõppudega rõhusilbi vokaal üldjuhul lühike. Seevastu nimedes nagu Geneviève, Moulins-Rouge, Rose, Renoir, Louvre, samuti Guillaume, Jérôme, Rhône ja Meung, Ponce, Provence, Poulenc on prantsuse hääldusreeglite järgi vokaal pikk, mistõttu tuleb ka meil mugandada: žönvjeev, muläⁿ-**ruuž**, **rooz**, **rõnuaar**, **luuvr**, **gijoom**, žeroom, **roonn**, mõõng, **poonss**, **provaanss**, pulääņk.¹⁶

Eestlase kõrv on rõhulise lõppsilbi suhtes eriti tundlik, kuna käänamisel vaheldub seal välde.¹⁷ Seetõttu on ülitähtis järgida õiget vokaalipikkust esimesena toodud keelerühma keeltes, nt **araabia** nimedes Ibrāhīm, Sulaymān, Sulţān, Maĥmūd – **ibra**^hhiim, **suleimaan**, **sultaan**, **maĥ**^hmuud (kõik lõppsilbid on pika täishäälikuga, kuna lühivokaali puhul on rõhk eespool: Aĥmad, 'Umar – **ah**^hmed, ^oomar). Ka on selle positsiooni pikkuseristus oluline Iraani keelte **puštu** ja **dari** häälduses (vrd Kandahār: kandahaar – Omar: omarr). Mis puutub fonoloogilise pikkuse suhtes ükskõiksetesse keeltesse, nagu **hispaania**, **vene**, **kreeka**, **armeenia**, **uusheebrea** või tänapäeva **pärsia** ja **tadžiki** (vt lähemalt 3.2.1), siis tasub nende rõhulises lõppsilbis jälgida puhtfoneetilist vältustäpsust – nii mugandame lühivokaaliga ramonn (hisp Ramon), ivann (vn Ivan), matenadarann (arm Matenadaran), da(i)jann (ivr Dayan), kuid pigem pikaga karamanliis(s) (kr Karamanlís), mahmuud, esfandiaar (prs Mahmoud, Esfandiar). Nagu siit juba järeldada saab, hõlbustab täpne vältusmugandus nimede keelelist identifitseerimist, näiteks **türgi** keelt aitab ära tunda, et seal on äsja toodud araabia nimetüübi rõhuvokaal harilikult lühike (ibrahimm, süleimann, meĥmett jms). Tähtsusetu pole seegi, et rõhulise lõppsilbi vokaalipikkused lahknevad **vene** ja **ukraina** häälduses.

¹⁶ Prantsuse keeles ei ole vastavad pikad vokaalid küll tähendusareadad, vaid asendipõhiselt auto- maatsed, seetõttu jääb sõnastikes see pikkus tihti ka märkimata. Õigehäälduslikult tasub siiski ka siin mugandustäpsust hinnata: pikka hääldust nõuavad nimelt kõik nasaalvokaalid, foneemid /a o ø/ (erinevalt /a ɔ œ/-st!) ning mistahes vokaal foneemide /r v z ʒ/ ja ühendi /vr/ ees. Asendipõhist (mittefonoloogilist) pikkust kohtame ka uusheebrea (ivriidi) nimedes.

¹⁷ Vt ka Päll 2000: 124 ja ÕS 2013: 1133.

2.2. Teine paralleelsus: pingsus/helilisus ja geminaadid/lühihäälikud

Kohalduvus toimib kõikjal, kus eestlane hääldab suupäraseks „tugevaid“ ja „nõrku“ konsonante. See fonoloogiline vastandus iseenesest on eesti hääldus-süsteemile võõras, kõik me aga tunneme seda inglise, saksa, prantsuse või vene keele kaudu. Nendes keeltes vastanduvad foneemid paariti, näiteks /p–b t–d k–g s–z ʃ–ʒ tʃ–dʒ/, kusjuures tugevam vastand, nn *fortis* moodustub kindlasti pingsana, nõrk, *lenis* aga valdavalt helilisena.¹⁸ Häälikuklassi, kus niisugune vastandus on võimalik, nimetatakse *obstruentideks*, meie kasutame edaspidi, kus vaja, suupärasest tõlketerminist *tõkkhäälikud* (< ld *obstruo* 'tõkestan') – kõik need häälikud nimelt moodustuvad hääldusõhu väljavoolu rohkem või vähem takistades.

2.2.1. Eesti konsonandisüsteemil, kus on tõkkhäälikuid üldse vähe, on see omapära, et iga vastava paari kohta mainitud võõrkeeltes on meil üksainus foneem: /p t k s/ (võõrfoneemidena ka /š č/¹⁹). Seega tunnusepaari helilisus – pingsus suhtes, mis on oluline tõesti enamikus keeltes, on eesti hääldus osavõtmatu²⁰. See-eest aga nagu iga teine eesti konsonant saab /p/, /t/, /k/ või /s/ gemineeruda, s.t topelduda silbipiiril (vrd *lõbu* – *lõpu*, esimeses sõnas lühi-/p/, teises silbipiiril poolituv topelthäälik ehk *geminaat*, seega fonoloogiliselt /lõpu – lõp-pu/). See valik ongi meie paralleel eelmainitud keelerühma leenise ja fortise mängule.

Siit lähtuv sulghäälikumugandus on õieti nii harjumuspärane, et seda vaevalt üldse märkame: *aparaat*, *dokument*, *akumulaator* tulevad meie suust niisama loomulikult kui *mokalaat*, *lipulint*, *lõpuni-ootus*. Ent – NB! – saksa häälduses /apa'ra:t doku'ment akumu'la:to:v/ on häälikud tugevad, pingsalt kompaktsed, mitte geminaatsed! Seesama ilmneb vastavates vene, prantsuse või inglise sõnades. Siit tuleb nimehäälduse jaoks oluline järeldus: ei p, t, k pingsus (k.a kaasnev „plahvatus“ ehk *aspiratsioon*²¹) ega b, d, g helilisus ole miskit, mis vajaks jäljendamist! Mõlemad vastandjuhud jäävad täiesti arusaadavaks, kui

¹⁸ Ld *fortis* 'tugev, kindel, jõuline', *lenis* 'pehme, mahe, nõrk'. Leeniste tunnuste kohta vt täpsus-tavalt 3.3.4.

¹⁹ Probleemipüstist /č/ asjus vt II: märkus 5.

²⁰ Peame silmas tunnuste tühisust tähendusliku eristamisvahendina – mis küll ei välista nende juhuslikku esiletulekut siin-seal, nt emfaatilise rõhu mõjul (*no-t(t)ere*; *oi-p(p)agan*) või kiir-kõnes (*ei-midagi* helilise *d-g*-ga).

²¹ Germaani keeltes (inglise, saksa, taani, rootsi jt) aspireeruvad vaid tugevad sulghäälikud. Põhimõtteliselt, kuigi teistel hääldusdünaamilistel asjaoludel, võib aspiratsioon esineda ka

artikuleerime lihtsalt, eesti moodi: ingl Rupert: ruupuert – Hubert: hjuubert, sks Becker: beucker – Deggendorf: deugen.dorf, vn Potjomkin: pot'ujomkin – Ladõgin: ladõugin. Vaid sõnaalgustes, kus eesti hääldus geminatsiooni ei tunnista (jällegi süsteemist tulenev piirang!), saame aru, et paralleelsus ei ole siiski päris jäägitu: paare *dokument* ja *tolerantsus*, Becker ja Potjomkin peame hääldama ühtmoodi eristumatu algushäälikuga – kui tahame, et üldmulje hääldusest ei jääks aktsendimaiguline! See puudujääk ei ole dramaatiline – kriitistel, segiminekut võimaldavatel juhtudel (nt *itaalia* Borelli, Porelli), samuti kui esitleme mõnd päris võõrast nime, on nii järeleaitav helilisus kui ka vastupidi, algsuupositsiooni kerge topeldus, teretunud (vt 4.2.2). Toetume sellele, et erandina ei ole need võtted ka eestikeelses kõnes tundmatud (vt märkus ²⁰).

2.2.2. Sessamas geminaatide kontekstis väärrib eritähelepanu sisihäälik *s*. Seaduspärane on, et kui keeles on olemas nõrk foneem /z/, siis tuleb tugev /s/ mugandada eesti ss-ina – nii väldime *s-* ja *z-*häälduste segiminekut (II: 4.19). Moodustuvad ju kõik eesti lühikonsonandid kergena, seega üldiselt ka meie helilise ümbruse lühi-*s* vastab teiste keelte /z/-le (vrd *bese*, *glükoos* – prantsuse [beze], [glyko:z] – *baiser*, *glucose*). Ettevaatust aga tähe hääldusliku tõlgendamiseks! Vaid vähestes nüüdiskeeltes märgib vokaalidevaheline üksik <s> leenist ehk /z/-d – peale prantsuse tasub siin meelde jätta saksa, itaalia, portugali, katalaani. Enamiku keelte *s*-täht on tugeva hääliku märk (= meie *ss*) – siia arvame läti, leedu, poola, rootsi ja ülepea kõik Skandinaavia ja slaavi keeled, samuti enamiku Lõuna-Euroopas, Kaukaasias ning idas kõneldavatest keeltest.

Kõiki mainitud erisusi (nagu ka [z]-häälikut, kui see on kirjas <z>-i või mõne kolmanda tähena) saame selgesti vahendada oma ainukese *s*-häälikuga – valides vajadust mööda kas geminaatse või vastupidi, lühida moodustuse: tšelssi – elz.miir (ingl Chelsea, Elsmere)²², tšeesis – reezekne (lt Cēsis, Rēzekne), valenssa – breeza (pl Wałęsa, Breza).

leenistel (nt India ja Kaukaasia keeltes), samuti sisi- ja liithäälikutel (hiina keel). Helilisuse kohta lähemalt vt II: 2.4.

²² Inglise keeles võib <s> märkida nii foneemi /s/ kui ka /z/ (vt II: 4.19). Selle õigehääldusliku eristuse rõhutamiseks on siinsetes inglise häälduskirjetes kogu geminaaditähis normaalsuurusega kirjas. Sama konventsionaalsust, ehkki rohkem küll ümberkirjutusreeglite eeskujul, järgivad ka vene nime häälduskirjed. Häälduskirjete „z“ vaid viitab originaalhäälikule (arvestades selle mugandussuhet eesti lühi-*s*-iga) – üldjuhul tõlgendame seda eesti moodi, kergelt ning helitult, või markeerime vaid põgusa poolhelilisusega (see käib ka sümboolite „b, d, g“ kohta).

Omamoodi õpetlik on ka **hispaania** /s/. Kuna selles keeles /z/-foneem puudub, see-eest on aga pingsa moodustusega sugulashäälik /θ/ – Alcázar [al'kaθar] = alkassar –, määrab siin taas selgusevajadus, miks on mõistlikum mugandada /s/ lühi-s-ina: hosee (José), sarasate (Sarasate), garssilaaso (Garcilaso), mitte aga hossee, sarassaate, garssilaasso!²³

2.2.3. See, kui tänuvärt vahend on süsteemipäraselt toimiv geminatsioon eesti ülinapi häälikuvara tegeliku võimendajana, ilmneb veel paremini võõrhäälikute vastendamisel. Eri keeltes on päratu hulk foneeme, mille jaoks meil otseid analooge pole. Praeguseks on üldtunnustatud tõde, et eesti häälduslaad teeb *f*-ist ja *š*-st ([ʃ]) geminaadi – samal süsteemsel alusel, nagu on fortis-[s] meile /ss!/ Selsamal suhteskaalal saab muude keelte *ž*-st ([ʒ]) eestlase suus loomulikult lühike /š/ – küll [ʒ] moodi põgus-kerge (vrd lühi-*s* ja *b*, *d*, *g*), kuid ikkagi helitu (EKK 1997: 33).

Omaette võõrfoneemidena juurdunud /f š/ kõrval väärrib samavõrd tähelepanu topeldus *hh* kui hästi töötav vaste tugevate suulaehäälikute [x] ja [ç] jaoks – laialt tuntud kui saksa *ach-* ja *ich*-häälik (Bach: *bahh* [x], München: *mün'hhjen* [ç]). Ent samalaadseid häälikuid kohtame muudeski keeltes: hisp Alejandro: *alehhandro* [x], pl Lechoń: *lehhon'* [x], tš Vrchlický: *v(ə)rhhlitskii* [x], kmr Cwmbach: *kumbaahh* [x], kr Zachariádis: *zahharjaadis* [x] (vrd *mehhanism*, *psühholoogia*).

Teine tihti vajaminev vastandpaar on inglise /θ–ð/, mille mugandame vastavalt *f*-i /ff/ ja *v* abil (vt II: 4.25). Kui kohtame foneeme /θ/ ja /ð/ teistes keeltes, võivad süsteemi sobivaks osutada ka muud vastendused, nt **hispaania** /θ/ = *ss* ja /ð/ = *d* (vt 3.3.4). Ka **islandi**, **kreeka** ja **araabia** nimede puhul tasub iga keele lahendusi kaaluda omaette (reeglipäraseks põhjaks on ikka kuuldemuljelt lähim eesti analooghäälik). Üldpõhimõte on seesama mis /s/-iga: tugevale hääldusele vastab topeldus.

2.2.4. Tugeva ja nõrga märkimine kirjas ei ole keeliti ühesugune. Nii on **hispaania** <z>, **jaapani** latinisatsioonide <h> ning samuti **rumeenia** ja **lõunaslaavi** <h> pigem tugevate häälikute märgid (vastavalt [θ] – Zaragoza: *saragossa*,

²³ Aaviku soovitustes on seesugused juhud geminaadiga. Lisamärkuse korras: murdeis, kus on /θ/-i asemel [s] (suurem osa Lõuna-Ameerikat), ei pruugi kaks foneemi üldse eristuda, aga muganduskorda see mõistagi ei mõjuta. Häälik [z] on hispaania nimedes võimalik vaid /s/-i asendipõhise variandina häälikute /b d g l m n v/ ees.

[x] – Naruhiko: *naruhhiko*, Mihai: *mihhai*, slvn Pahor: *paahhor*, võrdluseks: **poola**, **tšehhi** ja **slovaki** <h> märgib nõrka, poolhelilist häälikut, millele vastab meie lühi-*h*: Praha: *praha* – nagu *raha*). **Araabia** nimede tavakirjapildis (NB!) võib aga <h> märkida nii tugevat neeluhäälikut [ħ] (täppisliteratsioonis alkomaga ehk sedüiga ħ, tavakirjapildis ilma selleta: Muḥammad: *mohammed*, Šalāḥ: *salaahh*), meie *h* moodi kergelt kõrihõngust (Ibrāhīm: *ibra^ahiim*) kui ka nime lõpus tummaks jäävat grammatilist sootunnust (Al-Jazīrah: *al-džazīira*). Ka **uusheebrea** ümberkirjutuste <h> võib tähendada nii tugevat (Ahad: *ahhaad*) kui ka nõrka (Netanyahu: *netanjaahu*), mistõttu vajab see nõudlikumal hääldamisel täpsustamist.

2.3. Tuttav keeletunne suulaes: kaht sorti palataalid ja palataliseeriv j

Korralikult ülekantavaid paralleelsusi jagub ka eesti hääldussüsteemi kolmanda tuntud eristusvahendi *palatalisatsiooni* ehk peenenduse jaoks.

2.3.1. Naaberkeeles **läti** on sulghäälikupaar, mida märgivad tähed ķ, ģ (suurtähed Ķ, Ģ) – mida aga *k-* ja *g-*na hääldada on tõsine viga. Kes läti hääldusreegleid tunneb, loeb kõnealuseid tähti *tj-* või *dj-*ühendina, nt Viķe-Freiberga: *viitje-freiberga*, Ķemeri: *tjemerī*, aga kui kõrval on *i*, siis palataliseerides eesti /t/-geminaati või -lühihäälikut, nt Zaķis: *za'ītis*, Uģis: *ud'is*. Nii ongi õige, päriselt aga esindavad need kaks läti häälikut omaette häälikuklassi, millel pole otsest pistmist ei meie *t/d*-ga ega peenendusega. Neid kui *palataale* [ç], [j] iseloomustab nimelt täiskindel keeleseljakontakt vastu kõva suulage ehk *palaatumit* (<ld *palātum* `võlv, telk') – niisiis mitte ees vastu hambaid ja hambavalli (nagu *t*, *n*-i puhul, ka siis, kui neid palataliseerime!) ega ka mitte taga vastu pehmet suulage (nagu *k*), vaid puhtalt nende kahe toetuspiirkonna vahealal. Samasse klassi kuuluvad läti keeles ka tähtede j ja ņ foneemvasted /ç j/, nt Zaļkalns: *za'ikalns*, Bērziņa: *beerziņa*²⁴ (sagedast naissoolõppu -ņa ei sobi lugeda-kirjutada valesti, kuna see jätkaks eksitava mulje vene nimest).

²⁴ Sinne *i*-järgne asend toimib eesti ühiskeeles palatalisatsiooni neutraliseerivalt, *j*-i peenendav mõju on aga neil tingimustel automaatne (vrd *pilt* – *kilt* – *hilja*), mis muudab märgi ' sellisel juhul häälduskirjes ülearuseks (vrd ka näiteid 2.3.2).

2.3.2. Mugandusnäiteid teiste keelte palataalidega. **Prantsuse** Avignon: *avinjoon*, Gascogne: *gaskon'n'*. **Hispaania** Sevilla: *sevilja*, Núñez: *nun'jess*. **Itaalia** Gagliardi: *gal'jardi*, Bologna: *bolon'ja*. **Portugali** Carvalho: *karval'ju*, Noronha: *noron'ja*. **Katalaani** Valls: *val'ss*, Cerdanya: *serdan'ja*. **Ungari** György: *djör'd'*, Lengyel: *län'djäl*, Mátyás: *maat'ja^{aš}*, Kemény: *käme^en'*. **Makedoonia** Gjorge: *d'jorge*, Mitrikjeski: *mitritjeski* (originaalis tähed *Ī, ĩ*, transkriptsioon võib olla ka akuudiga *Ĝ/ĳ*). Ka **saksa** *ich*-häälik [ç] on palataal, mida saab mugandada *j*-i (erandjuhul *i*) toel: Becher: *behher*, Brecht: *bre(i)ht*.

Palataalidega keeled ei palataliseeri niisama *i* ees, nagu oleme harjunud oma ühiskeeles (nt *võt'tis, unine*). Seetõttu on tähtis eristada: It Atis: *attis* – Zakis, hisp Almunia: *almunia* – Campaña: *kampan'ja*, it Galliani: *galljaani* – Gagliardi, Giovanni: *džovanni* – Mascagni: *maskan'ni* jms – automaatne peenendus²⁵ nende paaride esiliikmetes mõjuks tõsise infomüüriana. Enamik palataale on originaalis ka üsna pingsad, mis annab alust toetada eristust vältuserinevusega – keeltes, kus rõhk muidu vokaali pikendab, jätame palataalieelse rõhuvokaali lühikeseks (vt 3.2.1 ja vrd siin Almunia – Campaña).

Kutselisel kõnelejal tasub siin muide tähele panna, et paralleelsusi tuvastades (originaalhääldust tähele pannes ja sellele kohast vastet otsides) ei mängi rolli mitte ainult kuuldemulje ehk akustiline pilt. Sama tähtis on sarnasusi märgata (füüsiliselt õigesti lahendada) ka artikulatsiooniliigutustes – nende taktiilse, kompamis- ja lihasmeelega tajutud tunnetamise kaudu (selle kohta vt ka 3.1.3).

2.3.3. Alveopalataalid – mis need veel on? Eelkirjeldatud n-ö puhaste palataalide kõrval on viimase aja võrdlevas foneetikas järjest enama tähelepanu all sellised susi- ja liithäälikute (*š/ž* ja *tš/dž*) esinemisvormid, kus moodustus on erilise pehmusega – keele liibudes otse vastu hambavallitagust õõnsust²⁶. Keeltes, kus on säärane ülipehmus kasutusel, on vastava rühma konsonantidel aredad vastandid n-ö mittepehmete sõsarhäälikutena – see on fakt, mis fonoloogilise mugandusidee seisukohalt kutsub tähelepanule! Nii tunneme **poola**

²⁵ Ka eesti keel laseb *i*-eelset konsonanti hääldada peenenduseta (nt *a*-tüveliste sõnade mitmus: *neid tulpi, musti metsi*).

²⁶ IPA määrgiseletustes on terminiks kohmakas *alveolo-palataals*, kus esipool tuleb otse mõistest 'alveoolid' (*alveolar ridge* < ld *alveoli* 'hambavall'). Lühemat tuletist (ilma ladina deminutiivl-ita) õigustab peale hääldusmugavuse ka tegelik sisutäpsus (ld *alveus* 'õõnsus'). Ka Wellsil (2014: 152–153) on vastav termin suupärasem *palatoalveolars*.

kirjaviisi märke <sz, cz, ź, dž> kumedate, tagapoolse müratämbriga häälikutena²⁷ (neid vahendame oma harjunud /š/ eeskujul), seevastu <ś, ć, ź, dž> ja <si, ci, zi, dzi> hääldamisel kostavad just siin viidatud ülipehmed *ś'* ja *ź'* (IPA määrgid vastavalt [e], [te], [z], [dʒ]). Samasugune vastasseis nähtub **hiina** „pehme“ ja „köva“ häälduse juures, veidi piiratumalt ka **horvaadi-serbia** tähepaarides *č/ć, dž/d* (viimane lihtsustatud kirjas <dj>). **Jaapani** alveopalataalidel (meie kirjapildi <sh>, <ch> ja <j>) on ajaloolised vastandid /s t d/.

Alveopalataalide senised mugandussoovitused [s'], [z'], [d'], [t's]²⁸ ei arvesta kahjuks originaali piisavalt ja eesti keele kohaldusvõimalused jäävad neis suuresti kasutamata. On ju peale omahäälikute meile tuttav ka /š/ palataliseerimise võimalus, nimelt vene keele *ш*-hääliku mugandamisest, mis on foneetiliselt samuti alveopalataal (Radištšev: *radiš'šjev*, Hruštšov: *hruš'šjoff*). On igati süsteemne ja põhjendatud rakendada samasugust palatalisatsiooniga /š'/-i ka äsja nimetatud keelte puhul. Näiteks pl Osia: *oš'ja*, Maciek: *mat'šjek*, Ziębice: *žjembitše*, Łódź: *luuD'š* (*os'ja, mat'sjek, zjembitše, lut's* mõjuks tarbetu moonutusena), samuti hrv-srb Djoković: *džookovič'*, Kovačić: *koovatšič'* (mitte *djookovits, koovatsits*), hii Tianjin: *t^hjen-DŽ'inn*, Fuxin: *fuu-^hš'inn* (mitte *thjentsin, fussin* – nagu vanemates ÕS-ides), jp Fukushima: *fukuš'ima* (mitte *-šige -s'i-*).

Kõigi nende kõrvutuste eesmärk ei ole muidugi mitte pilli lõhkiajamine välise kõlasarnasuse nimel. Otse vastupidi: mida rohkem peab paika meie ettekujutus kohalduvussuhetest – niivõrd kui neid kahe võrdluskeele vahel leidub –, seda vabamad oleme hääldades! Tõepoolest, seda hooletumalt võib siis võtta ka mistahes võõrapäraseid peensusi nagu viimastes näidetes – pädev hääldaja serveerib neid just sellise „ehtsusdoosiga“, nagu ise parajasti soovib (vt 4.2.2). Siinses vaates on tähtis, et väikesest häälikuhulgast hoolimata annavad eesti hääldussüsteemi kombinatoorsed võimalused – valde, geminaatide olemasolu ja peenendus – meile suurepärase platvormi ka kõige erisugusema originaalhäälduse selgeks, kuid ometi eestipäraseks edasiandmiseks. Siiski ei ole me oma kõige põnevamat trumpi teiste keelte hääldusrikkustele lähenemisel veel uurida jõudnudki.

²⁷ *Retroflekssete* ehk tagaspärase moodustusega häälikute kohta vt täpsemalt märkus ³⁵.

²⁸ Vt ÕS 2013: 1200, 1207, samuti ÕS-i varasemad väljaanded. Puhuti mõõnab ÕS 2013 [s']-i kui rõõpvõimalust (mainimata seda siiski nt poola alveopalataalide või hiina <j, q> puhul – vrd ka Päll 1999: 586–588, 605).

2.4. Intrigeerivaim kohaldusala: rõhk!

Eestlane on harjunud olema rõhu suhtes tundlik. Rõhust sõltub meil hulk olulisi hääldusvahendeid: välde, palatalisatsioon ja ka suure osa häälikute esinemisvõimalus (*o, õ, ä, ö, ü*, diftongid ja geminaatkõlahäälikud). See seletab, miks mõjuvad meil argikeelsused nagu *noobel, pássat* või *sólaris* (pro nobe(e)ll, *passaat, soláaris* – rts Nobel, sks Passat, ld Soláris) normaalses neutraaltasandi kõnes märksa labasema stiilirikkena kui näiteks sugulaskeeles soomes.²⁹

2.4.1. Kolm rõhukomponenti eesti keeles. Põhimõtteliselt, keelest sõltumata võib rõhk ilmnedagi kolme eri hääldusteguri kaudu: tugevus ehk pinge, kõnetooni kõrgusmuutused (meloodika) ja kõnevoolu ajaline ehk kestusmõõde (see väljendub paljudes keeltes rõhusilbi pikenemisena). Eesti keeles töötavad kõik need kolm komponenti omapärase ülesannete jaotusega. Esiteks, pinge- ehk rütmirõhu pidev vahelduvpulss tagab, et kuulaja suudaks kiires sidusas kõnevoolus sõnu ja mõisteid õigesti tajuda (see rõhu nn *delimitatiivne* funktsioon – arvestades, et kõik olulised sõnatüved ja suur osa kandvamatest liidetest tõukuvad meil kergest algusrõhust – on sõnade äratundmise juures tähtsam, kui võiks arvata). Meloodiline rõhk – mis ekspressiivsema kõne korral ei tarvitsegi igal pool rütmirõhuga kattuda! – toob pärale kõnelejale olulised sisu- ja suhtemomendid (kõigile tuttav koolitermin on „lauserõhk“). Rõhu kolmas, ajalis-vältuslik komponent aga ilmneb meil eriti rafineeritult: kahe eri rõhuladina, tänu millele eristuvad pikkades silpides II ja III välde.³⁰ Rõhuladid üldtunnustatud teaduslik nimetus on *fonoloogiline aktsent*, ja keeltes, kus teda leidub (nn *aktsendikeeled*, mille hulka kuulub ka eesti keel), on tal tingimata oluline sisulis-grammatiline ülesanne: mitmekordistada tähenduste hulka, mida saab väljendada samade foneemijärgnevustega (vt 2.4.4).

Kõneosalisena, ise kuulaja või kõnelejana, me muidugi nende rõhuliikide lahusust ja erinevaid funktsioone ei teadvusta. Lihtsam on tajuda rõhku ühtse, tervikliku fenomenina – päriselt ju eri komponendid suuresti kattuvadki, nõnda üksteise mõjulepääsu toetades. Kui aga küsimuse all on häälduslik

²⁹ Siin osutatud sõltuvused ajendasid Paul Aristet liigitama eesti keelt *tentraliseeriva* rõhuga keeleks. Mis puutub soome keelde, siis näeb küll sealnegi õigehääldus ette, et originaalrõhu asukoht tuleb säilitada (Närhi 1982).

³⁰ Delimitatiivset funktsiooni illustreerib ilmekalt Mati Hint (2004: 89–90). Praktiselt selgitust ja lihtsaid näiteid kolme rõhukomponenti funktsionaalse lahususe kohta vt Kraut 1998: 51–58.

kohaldamine ehk võrdlus teiste keeltega, osutub see meie keele eriomane „kolmerõhulisus“ ning selle teadmine-tundmine oluliseks tugivahendiks.

2.4.2. Märkame meloodikat! On keeli, mille kohta väidetakse, et seal polevat üldse rõhku: säärastena nimetatakse enamasti **baski** ja **gruusia** keelt. See väide peab aga paika üksnes sellise keelega harjunud vaatleja vaatenurgast, kus domineerib tugevusfaktor – ilmekas ja fonoloogiline pingerõhk. Sellisele uurijale tundub muidugi arusaamatu ka **jaapani** rõhk, milles määrav on just meloodiline käik, eriti mis puutub spetsiifilisse rõhuladid nimega „nullrõhk“. Peab paika, et jäljendada autentset rütmi baski, gruusia või jaapani kõnes, kus selge meetriline vahelduvus tugev-nõrk puudub, on eestlaselgi harjumatu, sest meile, nagu öeldud, on tähtis korralik rütmipulss. Too jäljendamisehtsus pole aga oluline, kui paneme tähele silpide seda eristuvustunnust, mis on ühine: meloodika! Toonikõrgus mõne silbi esiletõstjana ilmneb ka neis keeltes – jaapani häälduses on sel otsene eristusfunktsioon! – ja just sellest tegurist saamegi rõhu tõlgendamisel lähtuda. Töökindlate juhtnõotide sõnastamine ja järgimine võib tunduda puhuti keerukas, kuid pole eesti häälduslaadi arvestades võimatu. Nii saab näiteks **hindi** keele puhul, kus samuti otsene pingerõhk puudub, suure kindlusega usaldada rütmimuljet, mis sünnib pikkadest silpidest. Ka **türgi** rõhu juures on jooni, mis lasevad teda vaadelda koos siin nimetatud keeltega. Ehkki rütmilist üldilmet türgi fraasis ja sõnas kujundavad lõppsilbid, on seal pärisnimede eripära, et esile tõuseb eespoolne konsonantlõpuline silp, kui nimes selline leidub: **an**kara, **anta**l'ja, **edir**ne, **är**do-an (Ankara, Antalya, Edirne, Erdoğan).

Nimetatud viie keelega ei ole Euroopa laiem keeleteadvus seni pidanud kuigi palju arvestama. **Prantsuse** keele kui tuttavama juures rakendavad aga pingerõhuga keeled (nt vene, saksa) äsjust lähenemist täie loomulikkusega. Pole ju ka prantsuse kõnefraasis vähimatki korralist vahelduvpulssi: sõna-rõhk kui selline faktiliselt puudub, rütmilist pidepunkti pakuvad vaid fraaside lõppsilbid ja sedagi peamiselt tänu sealsele meloodiakäigule. Ometi on kogu muu Euroopa omaks võtnud praktilise käibetarkuse „prantsuse keeles on rõhk lõpus“!³¹ Selle tarkuse kanname üle kõigile prantsuse nime osadele ükshaaval: **vikto**or **ü**g**oo**, **anato**ll **fra**anss, **žo**z**eff** **mo**o**ng**o**l**f**je**e (Victor Hugo, Anatole France,

³¹ Erandiks on inglased, kelle erisuhe prantsuse keelega kujunes ajal, mil viimase rütmika praegusest tublisti erines. Baski rõhu kohalduvust näitab see, kuidas hispaanlased seda oma kirjapildis tõlgendavad (nt Ibárruri < bsk Ibarruri).

Joseph Montgolfier) – olgu pealegi meelevaldselt, kuivõrd originaalis on ees- ja perekonnanimi pigem sujuv, ühe lõpurõhuga tervikfraas.

2.4.3. Keelte puhul, kus rõhk rajaneb pingekomponendil, on eesti mugandus-põhimõtete seisukohalt ülitähtis, et arvestame seda ka nimehäälduse olulise lähtekohana (vt ka 3.3.3). Hea on meelde jätta kuus keelt, kus omamaist päritolu nimi on kindlalt algusrõhuline – **soome, ungari, läti, islandi, tšehhi, slovaki** – ja teiselt poolt neli suunist keelte kohta, kus rõhk enam-vähem niisama kindlalt on lõpus: **armeenia, pärsia** (koos sugulastega Iraani keelerühmast: tadžiki, puštu, dari), **uusheebrea** (selle puhul tasub küll teada, et nimehäälduse tavapraktika lahkneb tihti ametlikust rõhunormist!) ning enamik turgi ehk **türgi-tatari** keeli (usbeki, kasahhi, kirgiisi, türkmeeni, tatari, baškiiri jt). Kindlalt eelviimase silbil on **poola** rõhk (erandid võivad ette tulla vaid ladina päritolu laenudes nagu *muzyka, fizyka*), tagant kolmandal ehk eeleelviimase **makedoonia** oma, ja mitte kunagi ei ole rõhk lõppsilbil **horvaadi-serbia** keelevariantides. Kergesti jäävad meelde ka **hispaania** ja **katalaani** rõhureeglid (NB! Märka lõpphäälikuid *-s, -n* – Dolores: *doloores*, Esteban: *esteeban* – ja erand-rõhu märki – hisp Málaga: *maalaga*, Gutiérrez: *gutierress*, Inés: *ines*, Jesús: *hesuus*, kat Gaudí: *gaudi!*); vaid mõnevõrra teised on nad **portugali** keeles (arvestada tuleb ka lõpu-*i, -u* ja -nasaalvokaalide rõhulisust).

Inglise, saksa ja enamiku muid **germaani** keeli võiks muidu arvata algusrõhuga keelte hulka, kui poleks tähelepanu nõudvaid erandeid, mis tuleb meelde jätta – nagu Balmoral, Fitzgerald, Newhampton (ingl), Hannover, Vaduz (sks), Schiphol (holl), Wallander, Ferlin (rts), Stavanger (nor) – kõigis rõhk 2. silbil: *bälmoral*, *fit^sdšerald*, *nju^uhämton*, *hannoofer*, *faduuts* (ka *va-*), *shipholl*, *vallander*, *färliin*, *stavanger*. Eelviimase ja eeleelviimase silbi vahel vankuv rõhk teeb eriti riskialtiks **itaalia** nimede hääldamise – lihtsustavate hääldusjuhiste praaki kuulub siin ülitihhti, pisut harvem ohustab see sugulaskeelt **rumeeniat**. Süüdi on muidugi ühise algkeele **ladina vältuspõhine** rõhusüsteem – lihtne ja loogiline, kuid sedajagu tülikas, et nõuab iga kord antiikaegsete vokaalipikkuste teadmist (vokaalipikkusi tuleb arvestada ka **araabia** nimedes – vt 2.1.3). Liikuva rõhuga keeli on palju: tuntumatest **leedu, kreeka, albaania, sloveeni, bulgaaria, vene** keel koos **ukraina** ja **valgevenega**. Kõigi nende puhul kontrollime rõhku igas uuena ettesattuvast nimes.

2.4.4. Aktsendi- ja toonikeeled. **Rootsi** ja **norra** keele liitrõhku ei pea eesti-keelses kõnes jäljendama, sest meie rõhu- ja intonatsioonisüsteem on teine.

Seepärast on sobilik rõhutada ühe meloodilise rõhuga: **juuhansson, sööder. malm, trönde.laag** (rts Johansson, Södermalm, nor Trøndelag). Püsiva silla originaalhäälduse omapära juurde võimaldab siin muide algusosa III välde (lõdvemal, muganenumal hääldamisel ei pruugi seda ka arvestada). Tähtis on aga tähele panna, et kui originaalis ilmestab seda hääldust tunnuslik toonitõus lõppsilbil, siis meil jääb see lõpp üksnes kausrõhu ehk pelga rütmirõhu kanda – kõnetooni siin liigutada mõjuks juba kunstlikult.

Võime siis võtta reeglina, et nagu on võõrnimedes eestilik kogu muu hääldustehnika (häälikuvalik, rütmi- ja vältussuhete põhikude) – samamoodi eesti-päraseks jääb ka meloodika. See reegel maksab kõigi aktsendikeelte puhul (**läti, leedu, horvaadi-serbia, vanakreeka**) ning muidugi ka siis, kui mugandame nimesid kõikvõimalikest toonikeeltest, nagu **hiina, vietnami, tai, hausa** vm.

3. Lahknevuste väljakutse: kuidas püüda püüdmatut?

Ettehaaravalt juba tõdesime, et küsimus sellest, kas mugandusse kaasata ka puhtfoneetiline faktor, kerkib kõige tõsisemalt punktides, kus kahe hääldus-süsteemi kohalduvus ei ole üksühene.

3.1. Käärid süsteemide haakuvuses: kui lähtekeele tööriistakast on mahukam

Neis süsteemi punktides, kus lähtekeele eristusvõimalused on suuremad (foneemivara vastav osa rikkam), võib nii mõnigi oluline eristus olla otsesel kujul eesti häälduslaadile kättesaamatu. Võimaluste piiresse mahtuv ligilähe-dane sarnasus – tingimusel, et ei minda vastuollu laiemast süsteemi ja traditsiooniga – peab sel juhul asja ära ajama.

3.1.1. **Prantsuse, saksa** ja **itaalia** vokaalivastanduse keskkõrge – keskmadal jaoks (*/e-ε/, /o-ɔ/*, kahes esimesena nimetatud keeles ka */ø-œ/*) ei paku eesti häälikusüsteem mingit analoogi. Seega mugandame ühtmoodi *e*-ks üldjuhul nii originaali */e/* kui ka */ε/* – vrd rõhusilpe: René: *rönee* [e] – Fresnay: *frenee* [ε], Telemann: *teel.mann* [e:] – Thälmann: *tel.mann* [ε:], Verdi: *verdi* [e] – Veneto: *veeneto* [ε:].³² Seesama kehtib erineva kõrgusastmega *o-* ja *ö-*sarnaste lähtehäälikute puhul.

³² See vastandus on are ka taani, portugali, katalaani ja vietnami fonoloogias (O'Connor 1977: 217–219).

Mis puutub eespool vaadeldud prantsuse [ɛ:r]-lõppu (vt 1.2.3), siis on see, nagu nägime, traditsioonil rajanev positsiooniline erijuhtum – mida aga pole põhjust rakendada teiste pika vokaaliga lõppude [-ɛ:v], [-ɛ:z], [-ɛ:ʒ] ja [-ɛ:vr] puhul (vt 2.1.3), ehkki algne foneem neis on seesama /ɛ/. Seega Grève, Thérèz, Liège, Lefèvre mugandame greev, tereez, ljeěž, löfeevr (vrd võõrsõnu *protees*, *maneež*).

On muidki spetsiifilisi, meile võõraid vokaalivastandusi. Paljud neist lasevad end vahendada puhta pikkusvastanduse kaudu. Sobiv näide on tagapoolne madal huulvokaal [ɒ] (*a*-ga samal kõrgusel), mis näiteks **rootsi** keeles on alati pikk (Falun [ˈfɔ:lɔn]), **ungari** keeles aga vastupidi lühike (Balaton [ˈbɒlɒton]). Mõlemad juhud lahendab lihtsasti kirja-pildipärane *a*: faalun, balaton, kuna kõlalist „ehtsust“ taotlev *o* poleks mitte ainult ülepingutav, vaid ka eksitav. Samamoodi, süsteemisuhete toel mugandame **inglise** /ɒ/ lühi-*o*-na, aluseks vastandus /ɒ-ɔ:/, kus /ɔ:/ = *oo* (vt II: 3.1 ja 3.3.4).

3.1.2. **Vene** konsonandisüsteemis hõlmab palatalisatsioonile toetuv opositsioon pehme – kõva ühtviisi kõiki kaashäälikuid (vt III: 1.1, 2.3). Meie häälduslaad lubab seda olulist vastandust kajastada aga üksnes meil palataliseeruvate häälikute *l*, *n*, *s*, *d/t* juures, lisaks *tʃ* ja kirja-pildi <štš> (*šš*). Muid konsonante eesti ühiskeel palataliseerida ei võimalda – neid vahendame harilike eesti häälikutega, ilma et peaks taotlema „ehtsamat“ vastavust mistahes jälgendava võtte abil. Ka peenenduse teostuspoole jätame rahulikult eestipäraseks (keeleselg kerkib vaid viivuks, vokaalilt konsonandile siirdumise hetkel, ega mõjuta viimase lõppu, ammugi mitte järgnevat: mitte *losʹsev*, *trosʹvin*, *anʹviipov*; erandina palataliseerime lõppu ühendiis *tʃš*, *šš* – vt III: 2.3.4). Hoopiski ei sobi eesti kõnes jälgendada vene *velariseeritud* ehk „kõvasid“ häälikuid (sünnivad taga-keele pinguldudes pehme suulae suunas, ilmekaim näide <л> ehk [ɮ]).

Võib öelda, et eestikeelses kõnes me lihtsalt **jälgendame** eelvaadeldud prantsuse, saksa, itaalia, rootsi, ungari, inglise, vene häälikuid – lähimaga, mida võimaldab meie oma hääldussüsteem.³³ Olulisi eristusi järgiv fonoloogiline ülekannet kahe süsteemi vahel ei ole neis punktides võimalik.

On ülitähtis mõista, et sellise jälgendamise ideaal ei saa põhimõtteliselt olla häälduslaadist väljaspoolne, *n-ö* neutraalne imitatsioon, mis on kummagi

³³ Sama põhimõtet kasutavad kõik keeled, kui tuleb endal puuduvaid häälikuid vastendada. See seletab, miks on inglise keeles „*dežavuu*“ (< pr [dʒəvɪ]), venes „*fors-mažoor*“ (< pr [fɔrsmaʒɔr]), itaalias Ulisses (< Odysseus) ja miks tegid jaapanlased oma „baltlastest“ Baruto – kolmes esimeses ei ole analooge *ü* ja *ö* jaoks, jaapani keeles aga puudub *l*.

keele suhtes erapooletu – inimese hääldusaparaat saab töötada ainult konkreetse keele häälduslaadiga etteantud raamistikus. Mis puutub hüpoteetilisse keelevahetusse (hääldaja püüab häälduslaadi vahetades teha momenthüppe originaalkeelde ja jälle tagasi), siis esiteks tunduks see väljakutsuvalt edev – lugupidamatu kuulaja suhtes, kes tolle keele hääldusvõtteid ei pea ju tingimata valdama! Teiseks aga ei ole selle laitmatu teostamine ladusas kõnes isegi füüsiliselt võimalik³⁴ – mõjule pääseksid aktsendijäljed, esteetiline pilt oleks kõike muud kui meeldiv (lähemalt vt 4.1).

3.1.3. Fonoloogilise piiririkke riskid. Puhtjälgendava püüdlikkuse kohta on praktikast leida nii mõnigi õpetlik näide. **Poola** keeles on vene keelega analoogiline vastasseis viinud kahe nn *lateraalse* foneemi („*l*-hääliku“) äärmusliku lahknemiseni: velariseeritud taga-*l*-ist (<ł>) on ühiskeele standardis arenenud *u*-lähedase kõlamuljega poolvokaal. Miks mõjub kohatu ülepüüdmina, kui *u*-d taotletakse eesti kõnes: *vauénsa*, *mauahhóvski*, *suovátski*, *páaveu* (Waluśa, Małachowski, Słowacki, Paweł)? Muidugi on põhjus süsteemis: poolakas ei pea kartma, et see häälik *u*-ga seguneks, sest poola keele häälduslaad, milles vahetuvad pehmus ja tagapoolsus, hoiab keeletipu pingsana ka siis, kui see suulaevõlvi otse ei puuduta.³⁵ Meie hääldusharjumus aga dikteerib asendi, kus keeletipp on vaba – assotsieeruvad sõnad *kauem*, *kaua*, *suo* (*soo* murdevariant) – ning seda seost on raske pidada kauniks ning kasulikuks: mõni nimi, nagu Długosz või Łódź, jääks eestlasele ka tuvastamatuks.

Nõnda, artikulatsiooni poolelt nähtuna (vt 2.3.2) on eesti harilik, kirja-pilti arvestav *l*-hääldus õigem (ka foneetilise jälgendamise mõttes!) kui puhtkuuldeline, kuid salakavalalt petlik *u*. Süsteemses plaanis on lateraalid nii meie *l*/ kui ka poola *ł*/, seetõttu ongi sobiv, ja peaasi, igäihele arusaadav mugandus: *valéssa*, *malahhovski*, *slovatski*, *paavel*, *dluugoś*, *luuDʹš*. Ehkki ehtpoolalik eristus *l*-*ł*/ niimoodi hägustub, on see väiksem viga kui *u*-ga kaasnev otsene süsteemirike (foneem on vägisi surutud teise häälikuklassi).

Üsna samamoodi lubab artikulatoorne võrdlus meil paremat selgust saada ka **hispaania** tähejärjendi <ll> mugandamise asjus. Populaarse turismislängi

³⁴ Häälduse kui kehalise tegevusega käib kaasas motooriline inerts, mistõttu lihaste ja nende juhtsüsteemi häälestamine teisele häälduslaadile nõuab vältimatult ümberlülitusaega, olgu või minimaalset.

³⁵ Selle hoiaku põhibaas on süsteemne rühm tagaspidiseid ehk *retrofleksseid* häälikuid (kirja-pildi *sz*, *ź*, *cz*, *szcz*, *dź*, *rz*). Hääldusdünaamiliselt kuulub nendega kokku ka velariseeritud, nõgusa keeleseljaga *ł*.

seviia, maiorka, marbeia on õieti jämedad lihtsustused hispaania murdenähtusest nimega *yeismo* [je'izmo].³⁶ Ehkki see hääldusviis levib laialt noorte seas ja linnades, k.a pealinn Madrid, hoiab ühiskeel, eriti ringhäälingus endiselt au sees Kastiilia-pärast [ʎ]-palataali (vt 2.3). Eesti häälduspraktikas on *l'j*-mugandus traditsiooniline: *sevi*l'ja, *ma*l'jorka, *marbe*l'ja (Sevilla, Mallorca, Marbella), samuti Valladolid: *val*'jadoliid, Murillo: *muril*jo, Castellanos: *kastel*'jaanos jms. Sügavam, kaalukam argument on aga siiski seesama mis poola /l/-foneemi puhul: hääldustehniliselt on pingevara keeletipuga eesti *j* üpris kaugel oma hispaania „sugulasest“. Viimase pingelembus, veel enam aga muidugi lähtefoneemi /ʎ/ loomuomane lateraalsus – *l*-i-lähedus, millele ka kirjalpilt selgelt viitab –, kajastub meie *l'j*-mugandis palju selgemini.

3.2. Meie eelisvahendid: kas teeme näo, et neid polegi?

Teistpidi suund on süsteemsel mittekohalduvusel seal, kus ilmneb suurem diferentseeritus eesti poolel. Meie hääldussüsteemi struktuurse koega – eriti selle põhiparameetritega vältus ja välde – tuleb tihti sobitada sama tasandi häälduserisusi, mis originaalkeeles justkui ei tundu tähtsad. Alustagemgi näidetega vältusmuganduse kohta.

3.2.1. Miks on vaja mugandada olematut väldet. Hispaania keel ei võimalda sõnaeristusi välte alusel – fonoloogiline kvantiteet puudub. Argumendist „pikki vokaale ei ole“³⁷ on aga põhimõtteline viga järeldada, nagu ei olekski seal vältus oluline. Enamikku seda tüüpi keeli – peale hispaania ka näiteks **rumeenia** ja **poola** (samuti portugali, katalaani, bulgaaria, makedoonia, idaslaavi keeled, indoneesia, suahiili jpt) – iseloomustab lahtise silbi vokaalide positsiooniline pikenemine rõhu mõjul. Seetõttu mugandame Toledo: *tole*edo, Sadoveanu: *sadov*jaanu, Jadwiga: *jadvi*iga (mitte *tolédo*, *sadovjánu*, *jadvíga!*). Õigupoolest me otse vajame siin pikka vokaali ja II väldet, et sünniks lähedane mulje alghäälduse rütmiga – viimast nimelt iseloomustab rõhusilbi ja järgneva suhteline tasakaal (silpide rõhumäär ja vältus suhtuvad võrdeliselt). Kuna eesti rütmimudelites on suhe pöördvõrdeline (mida lühem välde, seda pikem on järgmine silp), siis

³⁶ Tuletatud häälikust [j] ja tähe *y* hääldusnimest [je]. Nähtuse leviku ja staatuse kohta nt Paufler 1977: 26–38, Galimberti Jarman, Russell 2008: xlv. Adekvaatse artikulatsioonilis-taktiilse tagasiside tähtsust eriti konsonantide moodustamisel vt nt Fucci jt 1977.

³⁷ J. Aaviku käsiraamatu kommentaaridest – vt Vihma, Nemvalts 2005: XI.

rõhuvokaali lühikeseks ehk I vältesse mugandades oleks tasakaal häirivalt rikutud (vrd eesti *edu, janu, viga* – ilmekas pearõhk esisilbil annab poolpika teise silbi).³⁸ Mure, nagu võiks meie „pikem“ vokaalivaste originaalhääldust ignoreerida, osutub päriselt põhjendamatuks (vrd ÕS 2013: 1199).

Hääldusrütmi silbilise tasakaalu printsiip on äsja vaadeldud keelte puhul olemuslik. Nimelt seetõttu ei pikenda me kolme vaadeldud näitekeele rõhuvokaali, kui talle järgneb pingsa moodustusega konsonant: fortisklusiil /p t k/ vms. Vrd: hisp don Quijote, El Greco, Goya, Saragoza, Tajo, Niño – don-kih-hote, el-greko, goija, saragossa, tahho, ninjo; pl Katowice, Lechoń, Pasek – katovitse, lehhon', passek; rum Luca, Margareta, Crețu – luka, margareta, kretsu – siin tasakaalustab rütmi meie mugandgeminaat või konsonantühend oma esiosaga.

Keeliti võib rõhulise täishääliku positsiooniline pikenemise määr olla erinev, küündides näiteks **itaalia**, **sloveeni** ja **idaslaavi** originaalhäälduses määrani, kus osa nimesid võib põhjendatult mugandada III vältesse: džijina lollobriidžida, boorut paahhor, juulia zamjaat'ina (it Gina Lollobrigida, slvn Borut Pahor, vn Julia Zamjatina). Erinev võib olla ka järgneva fortishääliku mõju, näiteks **uuskreeka** keeles jääb rõhuline vokaal selgelt poolpikaks ka *p, t, k* ja teiste fortiste ning konsonandijärgendite ees: kr Stéfanos: steefanos, Vláchos: vlaahhos, Elítis: eliitis, Papadóoulos: papadoopoulos, Thessaloníki: fessaloníki [θ-] (vrd eelmise lõigu näidetega), seesama tendents iseloomustab **albaania**, piiratumalt **portugali** hääldust (vt ka **vene** keel III: 2.1.4).

3.2.2. Eesti vokaalisüsteem muganduse teenistuses. N-ö foneetilise originaalijäljenduse näidetena võib vaadata ka niisuguseid mugandusi, kus eesti vokaalivara lubab diferentseeritumalt, peenema detailieritlusega vahendada mõne lähteekeelse vokaali ilmet, iseäranis nüansse, mis tulenevad hääliku asendist. Nii on **inglise** diftongi /əu/ üsnagi kokkuleppeline märkimisviis originaalis õieti süsteemile vasturääkiv,³⁹ kuna diftongi põhiesinemispaik on rõhusilp, indiferentne vokaal [ə] on aga, vähemalt inglise häälduslaadis, üksnes rõhutu positsiooni ilming. Eesti mugandi *õu*, ehkki selles pruugime häälikut, millele inglise keeles üksikvaste puudub, kajastab lähtehäälduse olemust tänuväärse tabavusega.

³⁸ Silbirütmi tugevat lonkavust I välte puhul ja tasakaalu II vältes sedastavad kõik eesti vältesüsteemi käsitlused.

³⁹ Wells 2014: 45. Selle tähistuse juurutas Alfred C. Gimson juba 1960-ndatel (vt ka 1977). Briti standardi seisukohalt polnud täpsem ka varasem [ou], mille najalt on püütud eesti *õu*-mugandusi koguni „vigasteks“ tembeldada.

Türgi keeles moodustub <e> foneemvaste /ɛ/ r-i-eelses asendis tublisti madalamana kui muidu. Sellest sündivat laiemat tämbrit saame vahendada oma ä abil: Erdoğan: *ärdo*-an, Erzurum: *ärzurum*. Samalaadne võte on juba Aavikust peale olnud tavaks **ungari** lühifoneemi /ɛ/ vastendamisel: Ferenc: *färants*, Petőfi: *pätö*⁴⁰fi. Ka **läti** keeles on <e>-l kaks eri foneemvastet, millest kummagi esinemistingimused määrab sõna üldine häälikkoostis. Nn laia e [æ] eesti vastena on 1980-ndatest peale soovitatud *ä*-d.⁴⁰ Kuigi selle häälikuga nimesid pole just palju, tasub soovitusi kindlasti arvestada – julgelt, kui oleme ehk harjunud. Seega Venta: *vänta*, Ventspils: *vänts*.pilss, Jelgava: *jälgava*, Jēkabpils: *jääkap*.pilss, Melngailis: *mälngailis*.

Araabia ühiskeeles (v.a Egiptuse keelevariant) on fonoloogiliselt vaid kolm vokaali /a i u/. Positsiooniliselt, rõhuolude ja naaberhääliku mõjul (/r/ ja neeluhäälikud) varieeruvad nad kõik aga suuresti, ning seda arvestamata jättes häälduspilt moonduv, vahel ka eksitavalt. Nii mugandamegi Aḥmad: *ahmed*, Muḥammad: *mohammed*, Ṭāriq: *taarek*, ‘Umar: *omar* (mitte ümber-tähtiva kirjalpildi järgi *ahmad* jne). Foneetilisest häälduskujust lähtub enamik Euroopa pressi tavakirjalpilt (Ahmed, Mohammed, Tareq jne, samuti tuntud laensõnad *koraan* (al-Qur’ān), *moslem*). Eesti keel põhimõtteliselt lubaks aga rõhusilbis kajastada ka üliolulist vastandust [æ] – [ɑ]: nt säälem (Sālim) – aga *saalehh* (Ṣālih)⁴¹, rõhutus silbis aga /i/-foneemi *õ*-lähedasi variante (nt *taarök*)⁴². Nõudlikuma lähenemise puhuks, kui ka kontekst seda soosib, tasuks seesuguste nüansside arvestamist kaaluda.

Kriitiline hoiak muukeelsete muganduseeskujude suhtes lubabki meil eriti *õ*-häälikut julgemini rakendada – nimelt keelte puhul nagu **albaania**, **korea**, **vietnami**, kus mitteümarate kesk- või tagavokaalide vasteks pole Lääne-Euroopa suurkeeltele muud pakkuda kui [ə] (võrdluseks: hulga keelte puhul,

⁴⁰ ÖS 1980: 909 (uuenduse algataja võis olla H. Saari). Ka P. Pälli hääldussoovitused jätkavad sama liini (vt juba 1999: 601). Fonoloogiliselt kohalduvad need ungari ja läti nimed küll foneem foneemi vastu, kuid praktiline, kirjalpildist lähtuv käitumismall on seesama mis türgi nimenäidetes.

⁴¹ Vokaali /a/ tavalisim esinemus ühiskeeles läheneb *ä*-le. Moodustusasendit taandab (/i/, /u/ puhul madaldab) neeluhäälikute naabrus (latiniseeritud kirjas tähed ħ, ‘, q, gh), eriti aga neli nn emfaatilist ehk farüngaliseeritud (kaasneva neeluahutusega hääldatavat) konsonanti ṭ, ḍ, ṣ, z. Ühiskeelest lahus tuleb vaadata Egiptuses domineerivat keelevarianti (kolme kõrgusastmega viie vokaali süsteem, sarnane nt ladina, hispaania, uuskreeka või tšehhi jaotusega).

⁴² Hiina nimes, mida germaani keeled mugandavad [ə]-ga, on meil *õ* juba traditsiooniline (ÖS 2013, Päll 1999).

nagu bulgaaria, rumeenia, türki, kõmri, on *õ* meil juba juurdunud tava). Samuti tasub kaaluda *ä* rakendamist **Iraani keelte** puhul – nagu ka *ü*-d **jaapani** pika <ü> vastena palataalses naabruses. Muidugi tuleks kõiki neid uuendusvõtteid siis ka avalikult selgitada. Kui nad on põhjendatud, ei pea diktor, kelle eesti häälduslaad on kindel, kartma, et mugandustäpsus võiks mõjuda piinliku aktsendijäljendusena.

3.3. Kas tuleb tuttav ette?

Hoiatusnäiteid tavalisimatest foneetilisest löksudest

Fonoloogilise lähenemise otstarbekus tõestab end kõige paremini seal, kus otsene kuulmismulje laseb end tõlgendada mitmeti.

3.3.1. Kui originaalhäälik meelitab. Vahel kuuleme, et mõni vilunumgi raadio- või TV-hääli taotleb võõrnimehäälduse õigsust, lähenedes probleemile „ehtsuse“ poolelt – häälikutega, mida normaalne eestikeelne kõne ei kasuta. Vahest kõige teravamalt hakkab siin kõrva prantsuse nibu-[R], mille abil ehtsust taotleda on küll täiesti alusetu, sest ka prantslased ise seda kaugeltki mitte kõik ei järgi. Kaalukam vastuargument on siiski see, et eesti /r/-i ja prantsuse /r/-i vahel (ükskõik millise isikuomase või murdefoneetilise eripäraga üks või teine kõneleja neid ka ei hääldaks) on korralik süsteemne vastavussuhe. Kui kippuda üht teisega asendama, annab see lihtsalt eri häälduslaadide segu, ja mõttestastust niisugune hääldustehniline vinegrett kunagi ei soodusta (vt 4.1).

Kui kuulaksite reportaaži Lužniki staadionilt (oletame!) ja meie tubli diktsiooniga eesti reporter pikiks vene sportlaste nimesse pidevalt ning püüdlilikult iseloomulikke vene häälikuid: pehmet *лв*-i ja kõva *л*-i, õiget *л*-d ja sulahelilisi *б-д-г-з-ж-д* – ega oleks see vist kuigi meeldiv? Kui aga mõelda: kas on vahet, kui ülekanne tuleb Wembleyilt – niisama „ehtsate“ inglise häälikutega inglise nimes? Hambavallil plahvatavad *t/d*-d, suulae-*r*-id ja kõvad silbilõpu-*l*-id – neid inglispärasusi muidu ilusa eestikeelse kõne keskel kuuleme päratu tihti. Milleks? Ausad eesti vasted on olemas!

Muuseas võiks igaüks endalt küsida: kui väärtan teadmatusest hääldusreegliga (tõlgendan kirjalpilti valesti, mida tülikamate keelte puhul ju ikka vahel juhtub!) – kas sellist viga pehmedab, kui „aktsent on õige“? Äkki on vastupidi: otsejäljendusele rajatud pseudoehtsus paneks mu tegeliku oskusvajaku hoopis teravamale luubi alla ...

3.3.2. Kui kõlamulje eksitab. Prantsuse häälduslaadi ilmestab oluliselt ping-sam ja eespoolsem artikuleerimine kui eesti keeles. Vokaalidel tingib see meie omast kõrgema moodustuse ja eriti ilmne on see tagumiste nasaalvokaalide /ã/, /õ/ puhul, mille tüüpilisest tasemest tublisti allapoole jäävad ka prantsuse oma nasaleerimata vasted. Täishäälik nimes Jean [ʒã] võib jätta probleemist väheteadlikule, kuid püüdliku kõrvaga eestlasele tõepoolest mulje, nagu kostaks *žoon*. Tegelikult läheb meil järjendit *-oon* vaja foneemi /õ/ vastendamiseks, nt nimes Dijon: dižoon. Kui eesti häälduslaadi raames ka seda häälikut kõrgendada tahaks, tuleks juba hääldada *dižuun* – mis aga originaalsüsteemi vaatekohast oleks muidugi jabur. Õigem on jääda väljakujunenud mugandvastete juurde: <in> [ɛ̃] = ään, <un> [œ̃] = öön,⁴³ <an, en> [ã] = aan, <on> [õ] = oon. Tuntud europoliitik ei ole „Jon-Claude“ ega „Jaun-Claude“, vaid ikka Jean-Claude Juncker!

3.3.3. Ettevaatust rõhuga! Tšehhi kuulub teatavasti nende keelte hulka, kus rõhk on kinnistunud esisilbile.⁴⁴ Et aga tšehhi puht pingeloomuline rõhk erinevalt eesti rõhust ei käi sugugi ühte jalga vältuse ja meloodikaga, võib originaalhääldusest tihti jääda mulje, nagu oleks rõhuline hoopis järgnev silp. Nimi Fučíková [ˈfʊtʃiːkovaː], mis on korra juba kõneks olnud (vt 2.1.2), kostab tšehhi häälduses vilumatule kui *futšikovaa*, kuna õige rõhu varjutab kõnemeloodia tõus pikal *i*-l (eesti keeles oleme harjunud, et ka toonikaar järgib rõhku, sellekohasest hällbest veelgi rohkem petab meeli rõhutu vokaali pikkus). Sama petuefkti tekitavad ka **horvaadi-serbia-bosnia** nimed, kus tõusev lühirõhk⁴⁵ võib jätta mulje, nagu oleks just järgnev silp rõhuline, nt Dubrovník [ˈdubroːvniːk], Sarajevo [ˈsaraːjevo] – kõnetoon mõlema nime standardhäälduses tõuseb, kummagi rõhk on aga ikkagi esisilbil. On juba kindel tava, et lähtekeelset meloodikat (intonatsioon) võõrnimehäälduses ei arvestata (vt 2.4.4). Lähtuda tuleb ühisest võrdlusalusest, milleks praegusel juhul on rõhu ainus sobituv komponent, pingsus

⁴³ Ehkki Prantsusmaal üldiselt (v.a lõunas) kalduvad kaks esimest foneemi tänapäeval oma erinevust kaotama (Gardes-Tamine 1990: 18–19), tundub õigem, vähemalt nimehäälduse seisukohast, püsida traditsioonilise neliku juures (ka „Harrap’s Unabridged Dictionary: French–English“ transkribeerib oma hääldused kõigi neljaga (vt White jt 2001). Prantsuse nasaal- ja lihtvokaalide originaalipäraseid kõrguserinevusi vt nt Calbris 1978: 303.

⁴⁴ Reegel on eranditeta: sellele alluvad ka võõrsõnad ja -nimed (Strahl 1999: 7).

⁴⁵ Horvaadi, serbia ja bosnia keelevariantides on neli fonoloogilist rõhku (aktsenti): lühike tõusev, lühike langev, pikk tõusev, pikk langev. Eesti keeles saame vahendada nende vältusjooni, mitte aga meloodikaerisusi.

(vt 2.4.1). Järelikult säilib tšehhi rõhul tšehhi nimes ta algne koht, samuti horvaadi-serbia-bosnia rõhul nende keelte nimedes – eesti pearõhu asend nende suhtes ei muutu: futšikova^(a), dubrovniik, sarajevo.

3.3.4. Veel kord fortised-leenised! Fonoloogiline lähtekoht aitab lahendada mitmeid pika ajaloo küsitavusi, mida nüüd märkame nii mõnegi seni rutiin-sena püsinud mugandustava juures. Aavikust peale on harjutud **hispaania** vokaalidevahelist -d mugandama v-na (näited ÕS 1980-st: *tovooso*, *ko’rdova*, *kava’nja* – Toboso, Córdoba, Cabaña). Õieti kuulub aga hispaania keel koos kreeka keelega nende keelte hulka, kus teatud positsioonis *spirantiseeruvad* – lödvendavad oma suluasendi ahtuseks – kõik kolm helilist sulghäälikut, seega ka /d/ ja /g/ (termin lähtub ladina algupäraga terminist *spirant* ’ahtushäälik’ vastandina *klusilile* e sulghäälikule). Kui meil ei sobi lödvvalt üle käia hääliku-test *d* ja *g* (eesti häälduslaad seda ei luba), siis ei pea erand olema ka *b*: mugandades kirjapildi järgi *tobooso*, *kordoba*, *kaban’ja*, püsime süsteemis. Muide, õige originaalhäälik ei ole ka ülepea meie *v* moodi, vaid moodustub huultevahelises pilus, lisaks tooks püüdlük originaalipärasus kaasa tülikavõitu kohustuse arvestada ja <v> hispaaniapäraseid asendireegleid (näiteks fraas *Barcelona ja Valencia* nõuaks pöördkujul hääldust *balenssia ja varsseloona!*).

Hääldustüpoloogilises plaanis vastupidine näide on **hiina** keel, kus eristuse põhimarker on tugevat häälikut esiletoov aspiratsioon (järelhõngus), nõrk häälik aga on lühike, jäädes seejuures helituks – üsna nagu harilikud eesti keele B, D, G. Kui nüüd meie kirjakeele normi alus meid õpetab, et hiina nimedes olevaid tähti <b, d, g> peaksime lugema nagu „[p], [t], [k]“⁴⁶, on see tõsiselt eksitav, sest neid tähistusi tõlgendab eestlane harjumuslikult „tugevate-“ ehk geminaatselt. Hubei olekski sedamööda „*hupei*“ ja Baoding „*pauting*“ (näited ÕS-i trükkidest 1960–1980) pro huuBei, BaoDing. Viga on aastateta-gune ja pärineb ilmselt kolmandakeelsest allikast, eesti ja hiina sulghäälikute foneetilis-fonoloogilist vahekorda ignoreerib ta tõsiselt.

Nagu näeme, võib foneetiliselt löksuks osutada mitte ainult vahetult originaalhääldusest pärinev akustiline otsemulje. Sama ettevaatlik tasub olla kõigi hääldustõlgenduste suhtes, mis saadud vahenduskeelsete allikate kaudu. Lähtekeele ja lõpliku tulekkeele vaheline süsteemne kohalduvus ehk tegelik paralleelsus ei ole neis tõlgendustes enam jälgitav. Nii saab aga mugandusest tahes-tahtmata moonutus.

⁴⁶ ÕS 2013: 1200.

4. Häälaja vaatenurk: kuhu jääb vabadus?

On jäänud veel täpsustada kolme põhimõttelis-tähtsat pidepunkti: häälduslaad, mugandustehete astmelisus ja mugandaja vabadusmäär.

Pärast kõiki neid kohalduvusi ja mittekohalduvusi, eestilikke ja vähem eestilikke hääldusnäiteid võib küsida: mis jääb siis üldse hääldaja osaks – peale näidete meeldejätmise ja mugandusreeglite korraliku järgimise? Nimehäälduse ranges reeglistatavuses on kaheldud⁴⁷ – ja küllap õigusega! Ometi ei saa siin olla põhjuseks, nagu viiks reeglistamine meid teise keele korraldusalale. Et me oma häälduslaadi ei hülga, on olukord keerulisem: ületada tuleb eri süsteemide suletus, nende n-ö hermeetiline eneseküllasus. Nagu nägime, lubab fonoloogiline mugandamine seda suuresti ka teha. Samas aga on see tähtis missioon olemuslikult piiripealne. Inimene, kes sel piiril toimetab, peab end teadlikult tundma kunstnikuna – oma teadmiste, oskuste ja vabade valikutega.

4.1. Häälduslaad

See eelnevatesse teemalõikudesse juba mõnigi kord poetunud praktiline käibetermin ei ole lihtsalt ilus sõnakujund ega ka autori alp tõrksus *hääldusaluse* ees – kunagi laialt kasutatud termini ees, mida küll viimase aja soliidses foneetikas harva kohtab.⁴⁸

4.1.1. Millest räägime? Kui süsteemist, siis oleks poolik, vähemalt praktilise lähenemise jaoks, jätta tähelepanuta see kehaline pinnas, millel hääldussüsteemid rajanevad: hääldamist kujundava elundikoostöö dünaamilis-motooriline kord. Nimelt seda alustrajavat füüsilist korrapära saamegi tähistada terminiga *häälduslaad* – üldhõlmavalt ja ammendavalt, kõigi ilmekate erijoonte

⁴⁷ Saari 1993: 23.

⁴⁸ Uuem instrumentaalfoneetika ei ole osanud hääldusalusega (artikulatsioonibaasiga) palju peale hakata, arvates kogu valdkonna muljepõhiseks (*impressionistic*). Aastaid tagasi on mõistet hinnatud (tehakse seda tänini keeleõppes), kuna sellesuunalise tähelepanu fookuses on meilegi tähtis orgaaniline kirjeldustasand – püüd sõnastada iga keele jaoks tunnuslikke hääldusdünaamilisi pidepunkte (nt üks esimesi defineerijaid Henry Sweet (1890): „Every language has certain tendencies which control its organic movements and positions, constituting its organic basis or the basis of articulation.“ Tsitaat: Collins, Mees 1995: 415). O'Connor (1977: 289) nimetab hääldusalust esimeste seas, kui loetleb foneetikateaduse kõige tähtsamaid, alles uurimist ja lahendamist vajavaid võtmeprobleeme. Samasuunalisi värskemaid lootusi vt nt Anderson, Lightfoot 2002: 125.

ühtsuses.⁴⁹ Et iga keele häälduslaadi täpne kajastus (otsene korrelaat lingvistilisel tasandil) on tema hääldussüsteem, siis on ilmselge, et päriselt on meiegi mõtteis fonoloogiline kontinuum – süsteem luus ja lihas, keele kõigi tähendusaredate eristuste tegelik ja ühtne kujundaja ning kindlustaja.

Kõnepraktikule on oma töökeele häälduslaad tähtis ning hästi tajutav mõiste – see on kõigi nende hoolega väljalihvitud ja omavahel läbipõimunud hääldusvõtete ühtne tervik, mis kindlustab ladusa, aktsendivaba ühiskeelse häälduse. Võõrnimehäälduse seisukohast on see mõiste aga otse põhjanev: ta näitab lihtsalt ja veenvalt, et taotleda siduskõnes võõrnime originaalipärast ehtsust on põhimõtteliselt nurjuma määratud üritus.

4.1.2. Dünaamilis-motooriline programm meie ajus töötab nii, et kõneliigutuste skeemid (neis osalevate lihaste üksteisega haakuvad töökäsud) on salvestatud terviklike, algoritmiliste päästikuahelatena: ühe lihase tulemuslik töökaik vallandab järgmise jne. Seetõttu suudavad häälduslaadi teadlikult kontrollida vaid üksikud erilise andega kõnelejad⁵⁰ ning sedagi piiratud. Tõsi, hea keeleoskaja käsutuses on mitu programmi, mida ta keelelt keelele siirdudes vahetab (jutt on neist, kes hääldavad aktsendivabalt mitut keelt). Ent juhtprogrammi töös, rääkimata elundikudedest, ilmneb loomulik inert. Ei ole objektiivselt võimalik, et parimigi kaks- või enamkeelne hääldaja suudaks aju- ja lihastöös vajalikke ümber- ja tagasilülitusi sooritada nii kiirelt ja puhtalt, kui seda nõuab

⁴⁹ Tähelepanuväärsel moel terituvad häälduslaadi mõistes ühtviisi välja nii fonoloogiliste eristustunnuste olemusjooned kui ka kõik antud keele häälikutele omased „kõrvaltunnused“ (vt Eek 2008: 50, ingl *minor features* – Ladefoged, Maddieson 2002: 298, vn *полезные признаки* – Bondarko 1999: 432–441) – seejuures hõlmates kõiki kõneorgaanika tasandeid hingamisest häälikumoodustuseni. *Hääldusaluse* ilmne vajak on olnud keskendumine üksnes artikulatsioonile (vt tsitaat Sweetilt, samuti Ariste 1953: 69–70; Mutt 1978: 14–16; Collins, Mees 1995: 417). Häälduse tegeliku näo ühes või teises keeles kujundab siiski päriselt kõne kõigi kolme organitasandi (hingamine, hääli, artikulatsioon) tihedalt põimunud koostöö. Ilmekas näide on keeltevaheliste häälduserinevuste olulisimaid jooni, nn häälekäivitusaeg (ingl *VOT* ehk *voice onset time*, s.t aeg, mis kulub suuõõnes sulu või ahtuse avanemisest fonatsioonini ehk helilaine tekkeni), ühtpidi seotud avanemisliigutuse väledusega, teiselt poolt väljahingamispinge inertuse või paindlikkusega. Tšehhi foneetik Bohuslav Hála (1975: 318–319) on ühena vähestest pidanud vajalikuks rõhutada eri tasandite koostöö tähtsust, vältides täiendit „artikulatsiooni-“ ning formuleerides termini kujul „motoorilis-fooniline baas“ (*motoricko-fonická báze*).

⁵⁰ Levinud hinnangu järgi suudab võõrkeelset kõnet autentselt järele hääldada umbes 1% täisealistest.

sidustekstis esinev teiskeelne nimi. Ehtsust taotle, mugandamata võõrnimi peab kõnevoolus paratamatult jääma võõrkehaks.

Veelgi tõsisemalt paneb säärane kõne, mis häälduslaadi hüplevalt vahetab, proovile kuulaja mõistmisvõime ja suhtlusvalmiduse. Peasüüdlaseks osutub sedapuhku kõnetaju füsioloogia. Nagu kõneldes, nii ka kõnet kuulates häälestub aju selle keele häälduslaadile, milles suhtlus parajasti toimub.⁵¹ Kui kõne kestel peaks häälduslaad äkki muutuma, on kuulaja sunnitud selle passiivselt kaasa tegema. Ka ideaaljuhul, kus kuulaja valdab vastavat keelt võrdselt kõnelejaga, nõuab ümberlülitus lisatähelepanu – kõnesuhtluse tulemuslikkus satub nii juba löögi alla, kuna võrreldes normaalse kõnega halveneb vastuvõtu sujuvus. Täiesti saatuslik on olukord enamikul juhtudel, kus hääldatavad nimed pärinevad kuulajale vähem tuntud keeltest. Siis on seaduspäraseks tulemuseks häämting, mida ilmselt ka igauks on kogenud: „autenthääldus“ jääb segaseks, tuvastamatuks – harjumata kõrv ei suuda originaalhäälikuid kõnevoolust püüda.

Võime nentida, et häälduslaadi on sisse programmeeritud omamoodi märgilise ühtsuse imperatiiv – nõue hoida suhtluskanal võimalikult müravaba.

4.2. Muganemise astmelisus: hääldussüsteemi kaks ringi ja muganduslik lõtkuruum

Seesama äsja mainitud ühtsusvajadus aitab mõista ka, miks sulanduvad teistest keeltest pärit hädavajalikud võõrelemendid – nagu meil häälikud *f, š, ž* – nii sügavalt tulemkeele süsteemi, et neis küll äratuntavalt säilivad algsed eristustunnused, kogu talitlus aga paindub uue süsteemi seaduste alla (vt 2.2.3).⁵² Peale võõrhäälikute on eesti keele tänuväärset paindlik häälduslaad lubanud omaks võtta – sama ühtsusnõude valgel rõhutagem taas: tegelikult kodustada! – ka

⁵¹ Kõnetaju motoorilise teooria järgi mõjutab vastuvõtu adekvaatsust kuulaja tajuaparaadis asetleidev peegeldav „kaasahääldamine“ (vastavad juhtnärvid aktiveeruvad – vt Tšistovitš, Koževnikov 1965; Liberman, Mattingly 1985). Ehkki teooriale leidub ka vastuväiteid, ei väära see konkreetse keelelise häälestuse tähtsust kõne tajumisel.

⁵² Vrd ka inglise keele kohta: „We need to look at how non-English sounds in words taken from other languages are adapted for use by English speakers“ (juures näited prantsuse nasaalvokaalide reeglikohasest inglistamisest: [ɛ̃] > [æ̃], [œ̃] > [ɜ̃:] jms – Roach jt 2011: xiii–xiv). Saksa muganduspraktika näide on inglise [æ] vastendamine [ɛ]-ga (madal *e*, nt /'mɛntʃɛstə/ < ingl Manchester), mille eeskujuga kajastub mõneti ka meil (traditsioonilised võõrsõnakujud *snepper, tšempion, bisnesmen*).

muid põhisüsteemi jaoks harjumatu elemente, nagu on näiteks algussillist tagapool olev rõhk⁵³.

4.2.1. Ühtse häälduslaadi põhjal kujuneb niisiis võõrhäälikuist ja muist võõrkeelendeis vajalikest lisanähtustest põhisüsteemi (n-ö endogeense ehk oma-süsteemi) seaduspärane laiendus – otsekui teine, avaram kontsenter sama tuuma ümber. See „laiem ring“ hõlmab küll põhisüsteemi suhtes erandlikke hääldusliigutusi ja -võtteid (omasõnades mitteesinevad diftongid, konsonandijärendid või silbistruktuur!) – kuid üksnes harjumuspärase, tulemkeeles väljakujunenud dünaamikamustrite alusel! Konkreetselt: võõrkeelendite *p, t, k* ei võta kaasa oma pingelis-kompaktset loomust ega „plahvatusi“, leenishäälikud minetavad helilisuse, asendushäälikud nagu *hh* (algsena eri laadi suulaemürad) või *j*-ühendid (algsena palataalid) ei kipu kopeerima oma originaaleeskujude /x ç ɲ c ʝ/ (jms) tegelikke moodustuskohti ja -viise. Tänu sellele saavad oma- ja võõrsõnad, oma- ja võõrnimed esineda kõnes probleemitult külge külge kõrval – nende väljaütlemine ei nõua häälduslaadi vahetamist. Keeles juba piisavalt kodunenud võõrsõna võib koguni nihkuda oma kohalt süsteemi välisringis sujuvalt keskmesse: kunagisest *bagaaž* ist saab *pagas*, *plüüš* ist *plüüs*, *plataan* ist *plaatan*, *oktaav* ist *oktav*.⁵⁴

4.2.2. Tüüp mugandi lõtkuruum kahes suunas. Põhimõtteliselt samal moel võõrsõnadega võib keelepruuk kodustada võõrnime – kui see ajapikku muutub igapäevakeeles küllalt sagedaseks! Nii võrdsustus Eesti Raadio omaaegse USA presidendi Gerald Fordi nime reeglipärane *oo* üsna ruttu samanimelise automargi harjumusliku lühi-*o*-ga: *džerald ford*. Samuti ei ole häiriv see, kui keegi hääldab mugandusreeglitest lähtuva inglise *ägäfä* [θ] asemel (Agatha – vt II: 4.24): *ägätä kristi* (erinevalt võõra rõhuga *agaata*’st, mida õigusega tõlgendame kui võhiklikku argikeelsust)!

Teiselt poolt ei ole ka sugugi haruldane ega taunitav, kui jäädes põhiliigutustes oma häälduslaadile truuks, oskuslik hääldaja vajadust mööda markeerib mõnd lähtehäälduse nüanssi (üksikut iseloomulikku häälikutunnust) – otsekui toetava viipena originaalhäälduse poole. Säarastest võtetest tavalisim on alguskonsonanti pingestav topeldus (vrd *p^oorelli* – *borelli*, vt 2.2.1) – ja selle

⁵³ Võõrsõnade rõhukohalduste seost eesti liitsõna- ja fraasirõhuga on näidanud üksikasjalikult Mati Hint (1968: 15 jj).

⁵⁴ VÕS 1945: 108; ÕS 1980: 923. Hääldusmuganduse graduaalsuse kohta ka: Matthews 1997: 7.

abi vajamegi üsna tihti! Vastandvõtte siinsamas on muidugi helilisus (vt II: 2.4), mida samuti ei pea kartma kui liiga häirivat kõrvalekallet – erivajaduse korral, mõnes harvemini ettetulevas nimes võib seda katsetada kas või geminaadil (vn Žžonov: žžoonov, rts Gedda: jed^da, ar Jiddah: džid^da)! Ka on erandjuhtudel täiesti mõeldav mõne meil puuduva hääliku või ühendi kergelt originaalipärane „järeleaitamine“, nt [θ]/[ð] inglise-islandi-kreeka nimedes (mugand-*f*-i, -*v* või -*d* asemel), või eesti *h*-st „ragisevam“ hollandi [sx]-ühend: *sh^hipholl* – Schiphol. Kui neid üksikuid markeerimisi teha maitsekalt, üle pingutamata, ei ole neist häälduslaadile tõsist ohtu, sest viimase otsustavaks kangutamiseks läheks vaja juba mitme võõra dünaamikakomponendi koosrakendamist.

Võõrnimede kuulumine korruga nii originaal- kui ka tulekkeele märgistikku teeb neist põhimõttelised piirasukad. Sellega seoses tuleb ka häälduskuju sujuvat lõtkuruumi – n-ö keskmisest tüüp- või standardmugandist ühtpidi tulekkeele põhisüsteemi, teistpidi ehtsa originaalhäälduse poole – käsitada kui mugandusvõttestiku olemuslikku, arvestamisväärset osa (vt Tähistus 3.).

4.3. Võõrnimehäälduse kunst ja hääldaja meisterlikkus

Võtame teemaotsa kokku: võõrnimesid hääldavat kõnelejat ei pea kujutlema mugandusreegleid täitva automaadina. Tegelikult on ta kui õhuakrobaat – kunstnik, kes balansseerib kahe häälduse õhkõrnal (isegi mitte realsel, vaid kujutletaval!) kokkupuutejoonel.

Võõrnimehääldusest teeb kunsti esiteks juba see, et ei ole võimalik täiesti standardiseerida kehalis-organilist fenomeni, nagu seda on häälduslaad – selle kui terviku tunnetamine ja ühiskeelepärane omaksvõtt jääb viimases astmes ikka hääldaja isiklikuks asjaks. Teiseks võib iga lähtekeele fonoloogiline süsteem peita eri tõlgendusvõimalusi, mistõttu võivad vastastikused kohalduvus-suhted paista ka teoreetilises plaanis mitme eri nurga alt – nende vahel õigete valikute tegemine nõuab keelde süvenemist, kogemust ja head vaistu. Kõige esimene ja käegakatsutavam loovülesanne igale kutselisele kõnelejale võiks aga olla mõne kõige omasemana tunduva lähtekeele (nagu enamikule meist on tänapäeval inglise keel) seesugune suhu sulatamine, et iga selle keele nimi kõlaks täie kindluse ja loomulikkusega eesti häälduslaadis. Oskus mängida mugandusliku lõtkuruumiga oleks siis juba järgmine tasememärk.

Võõrnimede häälduskunsti kandva tüve moodustavad vajalikumate keelte kohta tallele pandud teadmised – see on valdkond, milles avatud,

arenemisvõimeline kõneleja leiab enda jaoks pidevat kasvuruumi. Tubli poole neist teadmistest moodustab süstematiseeritud teave kõige tüüpilisemate rõhu-, vältus- ja häälikuuerisuste kohta kõige enam vajaminevates keeltes – suunised, mida siinsedki leheküljed püüavad kokkuvõtlikult pakkuda.

Teiseks, mitte vähem tähtsaks pooleks on nn keeleline äratundmisinfo ja -kogemus – kõik see, mille varal hääldaja orienteerub nimemaailma määratus keelises kirevuses: kas hääldatav on näiteks ritšard, rihhart, rišaar või rikard (ingl, sks, pr, rts Richard), kas maar.liin või marleene (ingl, sks Marlene), kas džuuli, žüli või juulie (ingl, pr, sks Julie), kas prantsuspärase nimega USA teadlast või inglise nimega prantsuse muusikut tuleks hääldada prantsuse või inglise reeglite järgi jne ...

Tähistus ja lühendid

Et häälduskirjed oleksid hõlpsasti loetavad, järgib tähistus üldjoontes eesti kirjaviisi.

1. Hääldamist täpsustavad järgmised vajalikud erimärgid.

Pearõhk – rasvane täht rõhulise vokaali märgina: äbi, mitšel (ingl Abby, Mitchell), abros'simov (vn Abrossimov) – nimedes, mida saab hääldada I või III vältes.

Pearõhk II-vältelises mugandis – silbilõpp rõhu ulatuses alla joonitud⁵⁵: toolbot, sinssinäti (ingl Talbot, Cincinaty), vas'siili, tol'stikov (vn Vassili, Tolstikov).

Vältevahelduslik kaasrõhk – punkt lõppsilbi ees: boling.brukk, stän.for:d (ingl Bolingbroke, Stanford), kuukol'.nikk (vn Kukolnik), hodooova.net's (ukr Godovanets). Käänamisel alluvad need lõppsilbid tavalisele vältevaheldusele (vrd pukk, lord, tikk, kets).

Palatalisatsioon – apostroof konsonandimärgi järel: naval'nõi (vn Navalnõi), luhan'sk (ukr Lugansk), an'juko (jp Anyuko).

⁵⁵ Rõhuerisust loov dünaamikajoonis (pinge- ja inertsoa suhe kõnetaktis) eristub just II välte puhul (vrd: traditsiooniline, Wiedemannist lähtuv käsitlus pakub markeerituna III-t). Lähemalt vt Kraut 2000: 52–53, 90–91.

2. Hääldamist toetavad lisatähised.

Helitu häälik – suurtäht: **rüDi** (sm Ryti), **jeBessen** (tn Jeppesen), **vahtna-jööküDL** (isl Vatnajökull).

Silbipiir – sidekriips: **aa-ušev** (vn Aušev), **ärdo-an** (trg Erdoğan).

Soovituslik **kaasrõhk** – punkt rea keskel: **vahtna-jööküDL**, **·äberdiin** (ingl Aberdeen).

Neid märke vajame üksikjuhtudel – nt tõrjumaks sobimatut kogemata-helilisust leenishäälikul, kahe silbi üheks hääldamist, kaasrõhuga eksimist või osutamaks rõhunihke võimalusele.

3. Hääldusmugandi vahekord originaaliga.

Selle rühma tähistusnüansside mõte on teha häälduskirje ka originaalhäälduse suhtes võimalikult läbipaistvaks – nii, et eesti häälduslaadis lugejal oleks ka ehtne eeskuju kuigipalju silme ees ja kõrvus.

Kursiivtäht märgib häälikut, mis originaalhääldusest tunduvalt lahkneb (nt *f*, *v* inglise <th> vastena, samuti *t'*, *d'* jms palataalhäälikute mugandamisel): **fäkeri** (Thackeray), **smildis** (lt Smilgis). Ilmsematel lahknemisjuhtudel võib häälduskirje järel olla ka originaalhääliku tähis: **fäkeri** [θ], **alehhandro** [x] (hisp Alejandro). Kursiivis vokaalimärk (*e*, *a*, *o*) viitab enamasti alghäälduses ilmnevale reduktsioonile (rõhuta silbist tulenev ebamäärasus, mille jätame jäljendamata – vt II: 6.2 ja III: 2.1.2), aga *i*, *u*, *ü* puhul ka originaalis mittesilbilisele (konsonantsele) hääldusele: **luui**, **elüaar** (pr Louis, Éluard), **barríos** (hisp Barrios).

Vähendatud lisatäht näitab häälikut, mis originaalis puudub, mis aga meil on õige häälikuvahenduse saavutamiseks oluline, nagu nasaalvokaale vahendav *n* (vt 1.2.1), inglise silbilõpu-*r* (vt 1.2.2) või ka rõhulist häälikut pikendav tugisegment – **toleedo** (hisp Toledo, vt 3.2.1) – või inertsosa: süleimann (trg Süleyman, vt 2.1.3), **abee** (jp Abe). Originaalipärasust toetav *n*-ö **abihäälik** (nt lisavokaal konsonantses silbis) on märgitud **üliväiksena**, vabamatel juhtudel ka sulgudes: **wimb(ö)ldon** (vt II: 6.3.2), **b(ö)rno** (tš Brno). Samas ülivähendatud tähesuuruses on konsonandieelsed siirde-*r*-id: **maarli** (Marley), kuna nendegi ülesanne on vaid toetada originaalilähedast kõlamuljet (vt II: 4.17.3).⁵⁶

⁵⁶ Võttega saavutatav kerge tämbrihi vihjab originaalhääliku retrofleksusele ja sobib peale inglise <r>-i järgsete eeskeelekonsonantide hästi ka rootsi <rd>, <rt>, <rs>, poola <rz> ja tšehhi <ř> puhul.

Neile originaali hääldusjoontele, mida mugandus otse ei jäljenda, viitab **tõstega pisitäht**: **ka^ampaan** (pr Campan), **lovi'sa** (sm Loviisa), **uoz^oolin's** (lt Ozoliņš), **fit^sd'serald** (ingl Fitzgerald) – nende märkide liiga püüdlik välja-hääldamine võib eesti hääldusviisi juba ohustada. Lugemisel ei pruugi neid tähele panna, kuid kaudse taustana pakuvad nad sõbralikke vihjeid, mille abiga tunneme end originaalkõlapildi ja mugandi vahelises mõttelises seoste-ruumis tublisti kindlamini.

4. Võimalikke hääldusvariante osutavad **sulud**: **warral** (ka **wor-**), **kanstab(ö)**l (ka **kon-**), ingl Worrall, Constable. Sulgudes oleva häälduse väiksem tähesuurus ei näita selle halvemust, vaid üksnes kitsamat levikut originaalkeeles (põhjus, mis lubab ka meil teda pidada vähem eelistatuks, kuid mitte valeks!). Võrdväärset variandid on eraldatud **tildega** ~: Gussev **gus'sev** ~ **guus'sev**.

Kui sulgudes on tõstega pisitäht, nt **mee^ori** (ingl Mary), on see märgiks, et vastavat hääldussegmenti ärajättev hääldus on võimalik ka originaalhäälduses. Kui mingi häälik on lisatud muganduslikel asjaoludel (väiksem tähesuurus normaalreal), ilma et ta oleks kohustuslik, on ka see sulgudes: **kanstab(ö)**l, da(i) **jann** (ivr Dayan), karamanliis(s) (kr Karamanlís).

Olulisemad lühendid

E – eesnimi, *P* – perekonnanimi, *K* – kohanimi, *M* – mehenimi, *N* – naisenimi; *C* – konsonant, *V* – vokaal.

Keeled: alb – albaania, am – Ameerika inglise, ar – araabia, arm – armeenia, blt-sks – baltisaksa, br – Briti inglise (BBC), bras – Brasiilia portugali, bsk – baski, bulg – bulgaaria, ee – eesti, gr – gruusia, hbr – vanaheebrea, hii – hiina, hisp – hispaania, h-ld – hilisladina, holl – hollandi, hrv – horvaadi, ii – iiri, ingl – inglise, isl – islandi, it – itaalia, ivr – uusheebrea (ivriit), jd – juudi (jidiš), jp – jaapani, kat – katalaani, kmr – kõmri, kr – uus kreeka, ld – ladina, lee – leedu, l-ee – lõunaeesti, lt – läti, mak – makedoonia, nor – norra, pl – poola, port – portugali, pr – prantsuse, prs – pärsia, rts – rootsi, rum – rumeenia, sks – saksa, slvk – slovaki, slvn – sloveeni, sm – soome, srb – serbia, tn – taani, trg – türgi, tš – tšehhi, ukr – ukraina, ung – ungari, v-ingl – vanainglise, v-kr – vanakreeka, vn – vene, vvn – valgevene, v-vn – vanavene.

II. INGLISE KEEL

1. Häälduslaad ja kiri

1.1. Häälduslaad

Inglise kõnedünaamika on jõuline, kuid pulseeriva pingerakendusega, mis jätab petliku mulje lõtvusest. Tugev dünaamiline rõhk pingestab fortiskonsonante („plahvatavad“ /p t k/, pingsad /f s/ jms) ning toetab vokaalipikkuste eristamist (lühivokaalidel tihe *seong*¹, pikkadel vokaalidel langev pingejoonis). Rõhutu positsioon artikuleerub lõdvalt (vokaalid redutseeruvad, silpe kaob), see-eest on seal ilmikas helilisus (/dʒ/ ja /b d g z/-ühendid, silbilised /l n m r/, vokaalne silbilõpu-/r/). Palatalisatsioon puudub, liigutuste tugialaks on stabiilselt suuõõne keskvoond (tagapoolsed /t d r/, silbilõpu tume [ɫ], vokaal /ə/, tsentreerivad diftongid /ɪə eə uə/). Huulte töö on passiivsevõitu.

Häälduslaadi erisustest võtab mugandus üle üldise dünaamika-rütmika (rütmirõhk, fortiste ja leeniste suhted, vältus). Eesti häälduse jaoks võõram jääb jäljendamata (pingelainetus ja reduktsioon, /b d g z dʒ/ helilisuse määr, /t d r l/ erijooned) või korvame selle eesti vastetega ([θ]/[ð] asemel f ja v).

1.2. Kirjapilt ja selle tõlgendamine

Hääldusliku tõlgendamise teeb tülikaks lahkvoimaluste ja erandite rohkus. Iga tundmatu nimi kätkeb ohtu eksida – ka siis, kui kirjapilt näib reeglipärane või meenutab tuttavat erandirühma.

Siinsete soovitude aluseks on briti hääldusviis, nn BBC Pronunciation (ka Received Pronunciation ehk lühendatult RP)² – inglise keele arvukatest

¹ Seongu mõiste iseloomustab viisi, kuidas silbipiiri konsonant liitub eelneva vokaaliga (nii on tihe seong *n*-il ja *d*-l sõnades *manner*, *manor*, *ready*). Inglise foneetika loeb säärased positsioonid silbilõppudeks (vt silbipiiri näitav punkt: [ˈmæn.ə], [ˈrɛd.i]). Pika vokaaliga on seong lõtv, st konsonant alustab uut silpi (nt *reading* [ˈriː.dɪŋ], *meeting* [ˈmiː.tɪŋ]).

² Viimast nimetust püüab osa teoreetikuid vältida selles peituva hinnangulise varjundi pärast (vt Roach jt 2011: xii). Mis puutub muude hääldusvariantide (nt Ameerika) eeskujusse, siis

hääldusvariantidest praeguseks kõige väljakujunenud, neutraalsem ja hõlpsamini mõistetav üle maailma. Standardvariante valides on arvestatud „Longman Pronunciation Dictionary“ (Wells 1990) ja „Cambridge English Pronouncing Dictionary“ (Roach jt 2011) eelistusi. Üksikuid süsteemseid amerikanisme on vajaduse korral eritletud.

2. Vältussuhted ja helilisus

2.1. Lühivokaalid ja pikad vokaalid

2.1.1. See eristus on briti häälduses oluline. Lühivokaale, nt nimedes **Adam**, **Edward**, **Eric**, ei sobi venitada – inglise hääldusvormid kõlavad eestlasele: ädäm, edward, erik. Samuti **Florence** florenss, **Jonathan** džo-, **Karen** kä-, **Lawrence** lo-, **Marilyn** mä-, **Robert** ro-, **Washington** woš-. Lühihäälikut märgib ka topeltkirjas <oo> ([ʊ] = u nimedes Brooklyn, Foote, Woolf jms – vt 5.14). Lühihäälduse eiramine (*äädäm*, *wašinkton*) võib mõjuda halvamaitselise aktsenditaotlusena³.

2.1.2. Vastupidine oht on hääldada lühikeseks pikki vokaale (k.a diftongid), nt **Bolt**, **Frances**, **Grant**, **Holmes** mugandame: böult, fraanssiz, graant, hõumz (vt ka 3.3.4.3 ja märkus¹⁸).

2.2. Konsonantide topeltkirjutus

2.2.1. Pikki kaashäälikuid (geminaate) inglise häälduses pole (v.a sõna- või liitepiirid: *can need*, *real-life*, *openness*). Topelttäht (**Annie**, **Barry**, **Emma**, **Shelley**, **Whittaker**) näitab enamasti vaid eelneva täishääliku lühidust. Sellegipoolest on reegel, et need topeldused mugandame pikana, II vältes: änni, bärri, emma, šelli, witeker (mitte äni, bəri vms!). Samuti **Bannister** bännister, **Hammond** häämond, **Hollywood** hollivud, **Morrison** morriison – nagu ka **Copperfield** koper.fild, **Lockerbie** lokerbi, **Nottingham** notingäm, **Tiffany** tifäni,

sealsete erijoonte ülevõtt väljendub enamasti aktsendi imiteerimisena (vt Wells 2014: 99–100) ega sobi sel põhjusel suulise võõrnimekultuuri aluspõhimõtetega. Aktsendist lahus tuleb vaadata mõne USA nime puhul (ja muudiski kohapealsetes hääldustes) olulisi fonoloogilisi tõlgenduserinevusi, nagu böörkli (Berkeley – vrd baakli Suurbritannias esineva nime puhul).

³ Lühi- ja pikkade vokaalide eristamatus iseloomustab tänapäeva Ameerika hääldusviisi (General American) – vt I: 2.1.1.

Tessa *tessa*.⁴ Selle näilise mugavusreegli tegelik põhjus on eespool mainitud tihe seong (vt märkus ¹). Eesti hääldus rakendab viimast geminaatides ning II välte geminaat siia just sobibki.

Lühike mugandus sobib pearõhust kaugemal, eriti kui on võimalik hääldada kaasrõhuta: **Huckleberry** *hək(ə)lberi*. Vrd **Londonderry** *landon-derri* (ka pearõhuga *-derri*).

2.2.2. Heliliste **tökkhäälikute** /b d g z dz/ topelttähed <bb, dd, gg, zz> hääldame lühidalt: **Abbey, Eddy, Lizzie, Maggie, Reggie** – äbi, edi, lizi, mägi, redži⁵. Ehkki ka siin on originaalis tihe seong, dikteerib heliline tökkhäälik meile lühimuganduse (geminaat on välistatud). Paneme tähele, et ka *dž* kui *afrikaat* (liithäälik) toimib sama moodi nagu muud leenishäälikud, kuuludes omaette foneemina samasse rühma /b d g z/-ga.

2.2.3. Erandid. Kõlahäälik /l m n r/ jääb lühikeseks, kui

- a) topelttähed ees on rõhuline pikk vokaal (k.a diftong): **Jeannie** *džiini*, **Juilliard** *džuuli.aard*, **Neill** *niil*, **Reilly** *raili*, **Rolling Stones** *rõuling stõunz*;
- b) järgneb fonoloogiliselt pikk silp (pika vokaali või diftongiga): **Bullough, Hannay, Gerrard** – bulõu, hänei, džera^ard. Samuti **Barrow, Longfellow, Sparrow**;⁶

⁴ Kõlahäälikuile *l, m, n, r* on soovitatud ka lühikest mugandust (*šeli* jne – vt *ÕS*), kuid võrdlus tökkhäälikutega *p, t, k, s, f* (vt viimased näited) osutab säärase lähenemise alusetust. Rõhu järel on inglise /p t k f s/ eesti vasteks II välde (vrd *happy, pretty, locket, message, Sheffard, bushes* ja eesti *näpi, võti, laketi, mässib, šefid, dušis*). Samal alusel kõlahäälikud kinnitavad süsteemi (vt I: 2.1). Geminatsioonist inglise keeles vt Wells 2014: 49–50.

⁵ Võimalus hääldada kõiki viit näidet I välte dünaamikas (ühevõrra pikeneva 2. silbi *i*-ga) annab alust vaadelda ka eesti *dž*-d kui afrikaati ning kõnelda *tš* ja *dž* puhul eesti häälikusüsteemi kolmandast võõrfoneemist /č/ (peale foneemide /f š/). Olgugi ta haruldane, kinnitab vastandumine juhtudel *radža – tšatša, doodž – frenštš*, et tegemist pole süsteemivälise, pelgalt võõrnimedest sugereeritud nähtusega. Vastandust kannab geminatsioon nagu ka *režissöör – feši* (vrd /reši- – fešši/, /rača – čačča/, /to:č – frenčč/, helilisust ei vaja ükski lühiasend). Helilisuse kohta vt ka 2.4.

⁶ Erandrühma *b* tingib see, et eesti häälduslaad lubab rõhujärgses silbis pikki vokaale või diftonge üksnes siis, kui rõhusilp on ülipikk (III vältes: kõrgeim, pin-kood), mitte aga II-välte-line (vrd *nõrgeim* kui moodustusviga). Nõnda, III vältesse hääldatuna kostaksid aga nimed nagu *Bullough, Hannay* jms kohatu moonutusega. Lühikonsonandi puhul toetab inglispärast rütmimuljet meie rõhujärgse silbi loomuomane pikenevime I vältes (vrd *kulu, häme, terad* –

- c) järgneb rõhk: **Cincinnati, Gillespie, Grinnell, Killarney** – sinssinäti, gilespi, grinell, kilaani.
- d) topelttähed märgib häälikut rõhutuse lõppasendis: **Durrell** *darrel*, **Egarr** *iigar*, **Arundell** *ärõndel*, **Mansell** *mänssel*, **Mitchell** *mitšel*, **Neville** *nevil*, **Wrathall** *rõfol* [θ].

2.2.4. /s/-i kui tugevat tökkhäälikut⁷ äsjased erandid ei puuduta: a) **Parsons** *paarssõnz*, b) **Massow** *mässõu* (mässõu), c) **Assange** *ässaandž*, d) **Guinness** *ginness*, **Purkiss** *pöökiiss*.

2.2.5. Topeldav mugandamine ei ole tavaks neil tiheda seongu juhtudel, kus kirja pildis on vaid üks konsonandimärk: **Banister, Mariner, Carol, Emily, Bolingbroke, Morison, Eliot** – bänister, märiner, emili, bolingbrukk, morisson, eli.ott – pearõhusilbi mugandamine kirja pildi järgi.⁸

2.3. Pikenemine rõhulises leenislopuga silbis

Mõnes punktis kattuvad inglise ja eesti vältusseigid lähemaltki, kui arvata võiks. Nii on vokaal ühesilbisõnas, mil lõpus heliline tökkhäälik (nimed nagu **Ridd, Good, Rob, Mag, Oz, Gregg**), üksnes fonoloogilises mõttes „lühike“ /ri:d gud rɒb mæg ɒz greg/⁹, foneetiliselt aga realiseerub selles asendis poolpikana (vrd nt [ɹiːd] – [ɹits]). Fraasirõhu puhul tähendab see faktiliselt sama vältusmalli nagu eesti sõnades, kus on pikk vokaal (*siid, luud, hoob, määg, oos*). Mugandamine riid, guud, roob, määg, ooz, greeg ning käänname vältevaheldusega: riid, riidi, riidi.

2.3.1. Ka liitkoostisega nimedes, kus on algusosaks samalaadne sõna, järgime seda malli: **Goodwin, Midway, Woodstock** – guudwin, miidwei, vuud.stokk,

vt ka I: 3.2.1). Erandrühmade a ja c (asend pika vokaali järel ning rõhusilbi algul) ei kasuta tihedat seongut ka inglise hääldus.

⁷ Siin tingib topelduse juba hääliku heliline naabrus (vt 4.19.2).

⁸ See kahtpidi vastutulek eestlase lugemisharjumusele ei kehti mõistagi seal, kus on taotluseks ehtne inglise hääldus. Originaalis eri kirjakujude hääldus kattub (*Carroll* ja *Carol* – mõlemas tihe seong: [ˈkær.əl]), nii on see ka arvukates analoogpaarides *Bannister/Banister, Morrison/Morison, Elliot(t)/Eliot* jms).

⁹ Foneemid /i ʊ ɒ æ e/ on lühikesed, pikaks loetakse foneemid /i: u: ɔ: ɜ:/ ja diftongid (*Reed, Google* jne, vt 3.1).

samuti **Bradbury**, **Goodrich**, **Guisborough** giizboro, **Headlam** heedlām, **Headstone** -stōun, **Steadman** steed-, **Midhurst** -hööst, **Musgrave** maaz.greiv, **Treadwell** treed-, **Trudgill** -gill, **Woodrow**. Originaalhääldus siin eesküju ei anna (sel alusel poleks vale ka gudwin jne), kuid mõistlik on arvestada tuletusühtsust. Hästi nähtub see tõkkhäälikuühendite puhul (*dg, ds, sb, sg*), kus eelnev vokaal lühikeseks jätta tähendaks eesti häälduslaadi jaoks, et ühendi algusosa tugevneb (*tratt-kill, vutt-stokk, giss-poro* jms), mis moonutaks nime tundmatuseeni. Küll aga võib samalaadse koostisosa jätta lühivokaalseks rõhutus lõppasendis: **Gielgud** giilgud, **Hampstead** hāmsted, **Sherwood** šöörvud (siin võimalik ka II välde: giilgud jne).

2.3.2. Omaette rühm on ühesilbilised sõnad, mil lõpus on heliline liithäälik või tõkkhäälikupaar /dʒ bz gz gd/ vms: **Bridge**, **Edge**, **Stubbs**, **Greggs**. Vokaal võib pikeneda ka siin, ehkki see briti häälduses pole just arvestusväärne. Meie probleem on, et lühikese vokaaliga hääldades langeks toetumine neis lõppudes esimesele konsonantosisele – *brittš, ettš* (vt ka eelmise lõigu ohunäited) –, mis algkõlapilti oluliselt muudab. Kus on tähtis seda ohtu ennetada (näiteks hääldades vähe tuntud nime, mille kirjapildiks võidaks mõelda ka *Etch või *Grex), sobib appi võtta kerge vokaalipikendus: e(e)dž, gre(e)gz. Nii kergeneb liitumi esiosa (*d-*, *g-*) ja hääldusmulje ei erine inglise omast oluliselt.¹⁰

Sama võtet helilise ühendi täpsustamiseks võib kasutada ka siseasendis: **Edgley**, **Esdale**, **Fosbery**, **Hoddesdon**, **Ogden**, **Osborn** – e(e)džli, e(e)z.deil, fo(o)zberi, ho(o)dzdōn, o(o)gdēn, o(o)z.boorn.

2.4. Leenishäälikute helilisusest

Viimaste näiterühmade problemaatikast koorub üks inglise-eesti muganduse tundlikumaid punkte: nõrkade tõkkhäälikute /b d g z ʒ dʒ/ helilisus. Sõnalõpuasendis on see inglise häälduse omamoodi visiitkaart (eristades seda näiteks saksa või vene omast). Kuigi eesti hääldus neil häälikuil helilisust tõrjub, ei pea ses tõrjehoiakus minema krampi – nii ongi ülaltoodud nimede jaoks ka teine, originaalile lähem võimalus: toetuda ühendi esiliikmele nii, et helilisus säilib: eddž, ezz.deil, hoddzdōn, oggden jne. Säärane pingestus pole küll põrmugi

¹⁰ Sääraste liitumite lõppfaas on helitu ka originaalis. Erinevalt eesti hääldusest on esikomponent kerge, poolheliline.

eestipärane, siiski erandjuhul, kui on vaja markeerida lähtehäälduse iseloomu, tuleb ta kõne alla (sääraste erandjuhtude kohta vt ka I: 4.2.2).¹¹

Seega on heliline leenishäälik meisterkõneleja varukaart: kus vaja, läheb see käiku osavusega, mis teeb ta normaalse häälduse foonil peagu märkamatuks. Nime laiema tuntuse puhul probleem kaob: britš, osporn, fitšerald (Fitzgerald). Nii võib suupärastada juba iga nimi, kui sage tarvitus on teinud ta harjumuspäraseks (*staps, greks, etšli, esteil, fosberi, okten*).

Ka nime aliguspositsioon on koht, kus kergelt helilisust sobib doseerida, seda vahel isegi üldtuntud nimedes: **Dorian Gray**, **Marlon Brando** vms. Hea keelevaistuga hääldaja siin kunagi üle ei paku. Siinne häälduskiri jätab märkide „b, d, g, z, ž, dž“ täpse tõlgendamise kõikjal vabaks.

3. Üksikvokaalid: põhireegel ja erandid

3.1. Põhireegel

Kinnises silbis on vokaal lühike, lahtises pikk.¹² Vrd:

- <a (+ C)> [æ] = ä: **Abby** – äbi. Samuti Daphne, Jack, Rackham (däfni, džäkk, räkkäm).
- <a> [eɪ] = ei: **Abe** – eib. Ka David, Jacob, Raven (deivid, džekob, reiven).
- <e (+ C)> [e] = e: **Eddy** – edi. Ka Petworth, Stepney, Venner (pet.wöörf [θ], stepni, venner).
- <e> [i:] = ii: **Eden** – iidēn. Ka Peter, Stephen, Venus (piiter, stiiven, viinös).
- <i/y (+ C)> [ɪ] = i: **Bridge** – bridž. Ka Milne, Smith, Wyndham (miln, smiff [θ], windäm).
- <i/y> [aɪ] = ai: **Fifield** – fai.fild. Ka Miles, Smythe, Wyatt (mailz, smaiv [ð], waiät).

¹¹ Samas seoses sobib veel kord meenutada näiteid arabia, rootsi või vene leenigeminaatidega.

¹² Kinnised silbid lõpevad konsonandiga (lühend C), lahtised vokaaliga (järgnev konsonant alustab uut silpi). Kinnisuse-lahtisuse määrab ajalooline, kirjapildis fikseerunud silbikord (nt Abe – lahtine silp). Silp loetakse lahtiseks ka kahe konsonandimärgi ees juhul, kui nende hääldusvasteks on üksainus foneem (Stephen, Smythe, ka nt Rachel reitšel /tʃ/) või häälikukadu (Hughes). Pikkadeks vokaalideks loetakse ka diftongid, siin [eɪ], [aɪ], [əʊ].

- <o (+ C)> [ɒ] = **o**: **Collins** – kollinz. Ka Boddy, Robson, Tompkins (bodi, robson, tomkinz).
- <o> [əʊ] = **ou**: **Coleman** – kõulmän. Ka Bodey, Robeson, Tony (bõudi, rõubson, tõuni).
- <u (+ C)> [ʌ] = **a**¹³: **Budd** – baad. Ka Huckle, Lutton, Sussex (hakk(ö), lattõn, sassseks).
- <u> [(j)u:] = (j)**uu**: **Bude** – bjuud. Ka Hughes, Luton, Susan (hjuuz, luuton, suuzan).

3.1.1. Lahtise silbi pika [u:] ees on [j] alati sõna algul (**Utah** juuta), kuid ka paljude konsonantide järel: **Cubitt** kjuubit, **Duke** djuuk, **Fugard** fjuuga^ard, **Gue** gjuu, **Hubert** hjuubert, **Mudie** mjuudi, **Nugent** njuudžent, **Pugin** pjuudžin, **Tudor** tjuudor (vrd *music, nuclear*). Erandina ei hääldu *j-iga* /ru: lu: fu:/: **Rudolf** ruudolf,¹⁴ **Lucie** luussi, **Shute** šuut, ka võõrsõnade /zu:/: *Zulu, zoo* (vrd *bluus*, mitte *blj*!). Kõikuv on asend *s-i* järel: **Susan**, **Susie** (suuzän, suuzi) – aga **Sue**, *super, suit* ([s] ~ [sj]).

3.2. Erireeglid, kui järgneb <r>

3.2.1. Kinnises silbis (k.a sõnalõpp) tekib <r>-i kohale vokaalipikendus.

- <ar (+ C)> [ɑ:] = **aa**(r)¹⁵: **Car(r)**, **Gardiner**, **Margaret** – kaar, gaadner, maaga.ret
- <or (+ C)> [ɔ:] = **oo**(r): **Ford**, **George**, **Mortimer** – foord, džoodž, moortimer
Erandid <war, wor> vt 3.2.3.

¹³ Ehtsa hääliku tähistus tagavokaalina [ʌ] on tinglik (päriselt on see Lõuna-Inglismaal kerge õ-varjundiga keskmadal keskvokaal [ɐ] – vt Roach jt 2011: viii). Ehtne [e] kaldub keskmadala [e] poole (Uptoni jt tähistuses läbivald; vt ka Wells 2014: 60). Osa õpikuid ja sõnastikke annab madala huulvokaali [ɒ] asemel endiselt [ɔ], seegi tähistus kajastab kunagist, nüüdsest mõnevõrra kõrgemat moodustust (Gimson 1977: xiii). Need täpsustused ei muuda juurdunud mugandvasteid.

¹⁴ Nime Andrew originaalhäälduses palataliseerib inglispärane [d] järgnevat [ɹ]-i, sedagi vahendame *j-i* abil: ändrjuu.

¹⁵ Kunagine silbilõpu-*r* säilib süsteemis (nt tuleb esile sõnalõpus, kui järgneb vokaal), mis mugandamisel õigustab teda sobivail tingimustel hääldama (lähemalt 4.17, seal ka konsonandieelsest asendist). Aavikul on *r-i* eelne vokaal lühike (ernest, margaret), tänapäeval märgib selline mugandus nime suuremat kodunemust (nt New York, Ford firmamärgina).

- <er (+ C), ir (+ C), yr (+ C), ur (+ C)> [ɜ:] = **öö**(r): **Ernest**, **Birmingham**, **Byrd**, **Curtis** – öörnēst, böömingäm, böörd, köörtis. Samuti **Churchill**, **Erskine** -skin, **Firbank**, **Murdock**, **Shirley**, **Spurr** spöör (vrd *her, girl, church*).
Erandlik [ɑ:] = **aa**(r): **Berk(e)ley**, -shire, **Clerk(e)**, **Derby**, **Hertford** – baakli, baakšir, klaak, daabi, haart.ford (NB! K-d USA-s böörk-, döörbi, höört.ford). Vrd ka *sergeant*.
- <war (+ C)> [ɔ:] = **oo**(r): **Warbeck**, **Warmington** – woor.bekk, woo-mington. Samuti **Ward**|law woordloo, -e woord(ö), **Warham** wooram, **Warlingham** -ngäm, **Warre** woor, **Warton**.
- <wor (+ C)> [wɜ:] = **wöö**(r): **Worth** – wöörf [θ]. Samuti **Wordsworth** wöödz.wö(ö)f [θ], **Workington** wöök-, **Worsfold** -föuld, **Worsley** -ssli, **Worthing** -ving [ð], **Wortley** -li (vrd *word*).
Erandlik [wɔ:]: **Worde**, **Worple** – woord, woop(ö). NB! **Warwick** worik (vt 4.25).

3.2.2. Vokaalidevahelise <rr>-i puhul kehtib põhireegel 3.1: **Harry**, **Worrall** – härri, warräl (ka wor-). Samuti **Birrell**, **Jerry**, **Morris**, **Murray**. Vrd lõpu-<rr>

3.2.1: Carr -aar, Spurr -öör.

NB! <urr + V>, <worr + V> neutraalvasteks ei sobi ameerikalik öö [ɜ] (nt möörri, wööräl).

Erand Murrie mjuu^(ö)ri.

3.2.3. Lahtises silbis (järgneb vokaal) ei muutu <r>-i ees <i/y> mugandus, <o> (pika vokaalina) läheneb kirja-pildile, <a, e, u> originaalvasteks on [ə]-lõpuline diftong.

- <ir (+ V), yr (+ V)> [aɪ(ə)] = **ai**: **Iris**, **Cyrus** – airis, sairös¹⁶. Samuti **Byron**, **Ira**, **Irene** ai.riin (ka airiin, -riini, pms USA-s), **Myra**.

Erandid:

- sõnalõpu tumma <e> ees jääb *r* inglaster hääldamata (vokaliseerub [ə]-ks), meil aga hääldatakse: **Tyre** ['taɪə] – taiēr, vrd *fire, shire, tire* (vt <r> sõna lõpus 4.17.2). Samuti liitkoostisega nimedes **Firefox**, **Iredell** aiēr.dell, **Shire|brook**, -moor, šaiēr.brukk, -.moor (tradit-

¹⁶ Originaalhäälduses võimalik [ə] on siin fakultatiivne ja jääb mugandamisel arvestamata, mitte nagu hääldades sama diftongi vokaliseeruva /r/-i ees (vrd 5.19.6. <ier> Briers, siinsamas *Tyre, fire, iron*).

siooniliselt ka -.muur). (NB! Rõhutu kohanimeliide **-shire** [ʃə] ~ [ʃɪə] – vt 6.5);

b) <r> jääb hääldamata sõnas *iron* ['aɪən] ja selle tuletistes (ent vrd *ironic* [aɪˈrɒnɪk]). Selle järgi ka mugandame **Iron|man**, **-ton** – **aiõnmän**, **aiõnton**.

2. <or (+ V)> [ɔ:] = oo: **Boreham**, **Glory**, **Nora** – **booram**, **gloori**, **noora** (NB! mitte *ou!*)

3. <ar/ er/ ur (+ V)> – alghäälduses [ə]-lõpuline diftong, mugandame diftongiga (<er>) või pika vokaaliga. Viimast võib lõpetada põgus ^õ, mis aga viitab juba originaalaktsendile.¹⁷

a) <ar (+ V)> [eə] = ee(r): **Clare**, **Mary** – klee^(õ)r, mee^(õ)ri. Samuti **Carey**, **Fareham** -räm, **Harewood** P hee^(õ)rvud (ent *K* ja aadlisu-guvõsa: haar-), **Ware**, **-ham** wee^(õ)räm.

b) <er (+ V)> [ɪə] = iö(r): **Bere**, **Clery**, **Erith** – biör, kliöri, iörif [θ] (vrd *here*, *mere*, *sincere*). Pearõhust kaugemal sobib pikk vokaal *ii*: **Windermere** wɪnde(r).miir (vt 6.4.4, 6.5).

c) <ur (+ V)> [(j)ʊə] = (j)uu(r): **Muriel**, **Turing**, **Uriel** – mjuu^(õ)riel, tjuu^(õ)ring, juu^(õ)riel (vrd *curious*, *pure*; uuem briti hääldus kaldub siin [(j)ɔ:] poole – vt märkus ⁵²).

Erandid on arvukad (vt 3.3.5).

NB! Üldtuntud loodusnimed **Ontario**, **Huron** (Suure järvistu järved): **ontario**, **huuron** (kumbki põliskeelne). Samuti sobiks järvistu neljas järv **Erie**: **eeri** (seni ÖS-is inglispäraselt).

3.3. Muid erandeid

3.3.1. Ka <o> on tihti [ʌ] = a (nii kinnises kui ka lahtises silbis): **Donne**, **Moray**, **Somerset** – dann (ka do-), mari, **samer**.sett. Samuti **Bovey** (*K* bavi; *P* ka buu-, böu-), **Constable** (ka kon-), **Cov|erley**, **-ington**, **Don|egal** dani.gool (eriti Iirimaal, mujal ka do-), **-o(g)hue** -hjuu, **-ohoe** -hõu, **Dovey**, **Monkton**, **Somer|field**, **-ton**, **-ville**, **Wonder** (vrd *money*, *month*, *some*).

¹⁷ Miks on /ɪə/ mugandis õ-lõpp loomulik, johtub eesti *ii* märksa kõrgemast moodustusest, võrreldes inglise [ɪ]-ga (nt *Pierce* – hea kooliga inglise keele oskajale tundub omasem piõrss kui *piõrss*). Inglise endil kalduvad üha enam pikavokaalseks juba kõik kolm diftongi (vt Roach jt 2011: viii), siiski /ɪə/-d see meie *ii*-le ei lähenda. Veel hiljaegu on ka pikka vokaali /ɔ:(r)/ tõlgendatud diftongina /ɔə/ (O'Connor 1977: 171; Mutt 1978: 39). Vt ka märkus ⁵².

NB! **Cholmeley**, **Cholmondeley** – mõlemad tšamli.

Vastupidi <wa (+ C), **wha** (+ C), **qua** (+ C)> [wɔ] = wo: **Swan**, **Whatmough**, **Quant** – swonn, wotmõu, kwont. Samuti **Swan|ley** -li, **-ee** swoni, **Twad-dell** twodel, **Wandsworth**, **Walt**, **Wat|t**, **-son**, **Whatley**. NB! **Scafell** sko^õfell (ka skoo-).

NB! **Erandlik** wä- [wæ]: **Twankey** twänki, **Wag|horn**, **-nall** wägnäl, **-staff**, **Wassell**.

3.3.2. Vahel <u (+ C)> [ʊ] = u (eriti *b*, *p*, *f*-i järel, kui järgneb *l* või [ʃ]): **Bullock**, **Fulbright**, **Pulham** – bullok, ful.brait, puläm. Samuti **Bull|man**, **-mer**, **-strode**, **-wer**, **Bush**, **Cush**, **Pulman**.

3.3.3. Tihti <wo (+ C)> [wɔ] = vu (eriti kui järgneb *l*): **Wolcot**, **Wolf** – vulkot, vulf. Samuti **Wolla|rd**, **-ston**, **Wolsey** -zi-, **Wolverhampton**.

NB! **Wombwell** wum.well (ka wom-, wam-), **Worstead** vusted.

NB! Lahtises silbis **Wodehouse**, **Wolledge** – vuud.hauss, vulidž (vrd *woman*).

NB! wo-: **Wolborough**, **Wolsingham** [-ls-], **Womble**, **Wombourne**.

3.3.4. Kinnise silbi reegel ei kehti mõnede silbilõppude puhul.

1. <al> [ɔ:l] = ool: **Albee**, **Caldwell**, **Talbot** – oolbiⁱ, koold.well, toolbot. Samuti **Aldridge**, **Baldwin**, **Baltic**, **Dal(s)ton**, **Falstaff** -.staaf, **Stal-bridge** (vrd *all*). Tihti siin ka lühivokaalne rööpvariant [ɒl] (olbi, kold.well – mitte aga nt nimesed Baldwin, Stalbridge!).

NB! [ɔ:] = oo ka *P*-s **Raleigh** rooli (aga firma- ja laevanimena: rä-).

Põhireegli ä: Albert, Alfred, Alva, Balfour, Scalby, Talfourd jmt.

2. <al + m> [ɑ:] = aa: **Almond**, **Balm(e)**, **Chalmers**, **Malmsey**, **Palmer** – aamond, baam, tšaamerz (ka tšäl-), maamzi, paamer (vrd *palm*). Samuti **P Halfpenny** haafpenni (vrd *half*).

Erandina raha tähenduses: *halfpence* ['heɪp^õns], *halfpenny* ['heɪp^õni].

Põhireegli ä: Alma, Almon. NB! **Salmon** sämon (*P*-na harva ka sä-, saa-).

3. <an, as, ath> (vms) [ɑ:] = aa (+ C): **Bath**, **Chancellor** – baaf [θ], tšaansselör. Samuti **Basker**, **Blanch|e** -nš, **-ett** -ntšit, **Castle**, **Grant**, **Pathfinder** -fainder, **Plant**, **Sanders**, **Shaftesbury** ning **Glasgow** (viimases ka -ä- kui kohalik eelistus). Selle hääldusega sõnu ja nimesid

pole palju, need saab meelde jätta (vrd ka *after, ask, branch, chance, dance, fast, glass, master, pass, staff*).¹⁸

Põhireegli ä: **Athelstan** äfelstän (< v-ingl ['aðelsta:n]), **Baskervill(e)** bäs-. NB! **Chaffey** tšeifi, **Hathorne** hoo.foorn [θ]. **Lancelot** – mугandame kirjapildi järgi lantse.lott (< v-ingl ['lantʃe-]).

3.3.5. Lahtise silbi üldreeglid ei kehti alati

- 1) <r>-i ees: **Balmoral, Hereford, Marion** – bäl-moral, here.ford, märion (ka mee^(ö)-). Samuti **Aran, Beryl, Boris, Clarence, Corin, Curan, Cyril, Doris, Erewash, Gerald, Gorell, Harold, Irion, Jared, McLaren** -lä-, **Meredith, Terence, Thorold fo-** [θ], **Yorick** (vrd 3.2.3);
- 2) **pikemates sõnades** (lõpus kaks või enam rõhutat silpi). Vrd *nation* [ei] – **national** [æ], *legal* [i:] – **legacy** [e], *admire* [ai] – **miracle** [ɪ], *tyrant* [ai] – **tyranny** [ɪ]. Hoidugem eksimast väljaandenimeses ja pealkirjades, nt National Geographic!

3.3.6. Vokaal võib olla pikk (nagu lahtises silbis) mõnede konsonandikimpude ees.

1. <b/p, d/t, g/c, z/s + l/r>: **Gabriel, Mablethorpe, Staple** – geibriel, meib^(ö)l.foop [θ], steip^(ö)l. Samuti **Abraham, Adrian ei-, Petrie piitri, Bugle** bjuug^(ö)l, **Ogle** õug^(ö)l, **Lisle** lail, **Haslemere** heiz^(ö)l.miir, **Hazledean, Hazlett** (-litt), **Osler** õuzler (ka -ss-), **Mosley** mõuzli (ka moz-). NB! Lühivokaal: **Hadley, Mabley** -ä-, **Presley** -e-, **Sisley, Wycliffe** -i- (ka *problem*).
2. <ll, ld, lt, lk> (jms): **Balliol, Childe, Rolleston** – beiliol, tšaild, rõulston. Samuti **Bolling, -t(on), Cholderton, -sy** -lzi, **Colman, -chester, -brook, -ne** kõun, **-ney** kõuni¹⁹, **Folkes** fõuks (ka fuuks), **Holmes** hõumz, **Holst, -tham** -lfäm [θ], **Mold, -ton, Oldrey, -ney, Polk** põuk, **Polson, -mont, Rolls** rõulz (ka Rolls-Royce), **Whalley** weili (K ka wo-), **Wild(e), Woldingham** wõuldinğäm (vrd *poll, roll, rock 'n' roll* [ɹæʊl]).

¹⁸ Briti [ɑ:] on madal tagavokaal, eespoolne [æ] selle asemel on levinud amerikanism (Roach jt 2011: ix). Ehkki varieerivalt kuuleb [æ]-d ka Põhja-Inglismaal, võib selle jälgendamise mõjuda stiiliveana, kui üldine hääldusviis on normipärane.

¹⁹ Paneme tähele l-i kadu (Colne, Colney, Folkes, Holmes, Polk, ka Ralph, Rolf(e) diftongi-variandis) – vt 4.12.

NB! **Rothschild** rof.tšaild [θ] (ka ros-, rofs-); **Ralph, Rolf(e)** – reif, rõuf (E-d traditsioonidega perekondades, nt **Ralph Vaughan Williams** reif voon wiljamz, **Ralph Fiennes** reif fainz).

Lühivokaal: **Childers, Colgan, Colls** – tšilderz, kolgan, kolz.

3. <mb, nd, ng>: **Cambridge, Chamberline, Chambers, Combs** – keim.bridž, tšeimberlin, tšeimberz, kõumz (vrd *chamber, comb*); **Glyndebourne, Gradgrind** – glaind.boorn, gräad.graind (vrd *find, kind, mind*); **Angel, Ranger** – eindžal, reindžer (vrd *change*).

NB! **Combe** kuum (ka kõum).

Lühivokaal: **Angela, Camber, Camberley, Cambria** -ä-, **Find|lay** finlei, -ley -li.

4. <st>: **Hastings, Host, Huston, Yost** – heistingz, hõust, hjuuston, jõust (vrd *taste, post*).

3.3.7. Hulk erandeid lähtub traditsioonist: **Broke, Thames** – brukk, temz (aga jõgi Connecticutis: feimz [θ], ka t-). Neist mõnegi taga on kõikuv kirjapilt (vrd Allan ~ **Alan**; Elliott ~ **Eliot** jms). Laennimes on tavaline, et vokaali laadi ja pikkuse määrab päritolukeel, nt **Alun** älin (< kmr M ['alin]) **Athol** äfol (< gaeli Athall), **Dylan** dilän (< kmr ['dilan]), **Rhymney** ramni (K Walesis: kmr ['rimni]); **Metropolitan Opera** metropolitän opera (< ld *opera*).

Eesnimesid: **Adam, Alex** ä-, **Basil** bāzil, **Cadel** kä-, **Colin** ko-, **Daniel** dān-, **Donald** do-, **Ethel** efel [θ], **Evan** e-, **Gavin** gā-, **Gladys** glā-, **Janice** džāniss, **Kathy** kāfi, **Livia, Lydia** li-, **Robert, Robin, Roger, Ronald** ro-, **Sibyl** si-, **Tybalt** ti-.

Perekonna- ja kohanimesid: **Aberdeen** äberdiin, **Adès** ädes (NB! Rõhk!), **Besant** bessant (ka -z-), **Bolingbroke** boling.brukk, **Broderick** bro-, **Cavendish** kä-, **Chapelton** tšäp-, **Cheney** tšeini (Dick Cheney, muidu ka -ii-), **Chivers** tši-, **Cliveden** klivden (ka kliiv-), **Colet, Conolly, Covent** ko-, **Dagenham, Dav|enport, -entry, -idge** dä-, **Dynevor** di-, **Edinburgh** edinbörö, **Evans, Evenden, Ever|est** (e-, NB! P iiv-!), -ett, -ley, -sley, -t(on), **Evett** e-, **Fothergill** fover.gill [ð], **Grocott** (ka grōu-), **Hathaway** häfäwei [θ], **Havelock** hävlok, **Leveson** levissōn, **Lygon** li-, **Malet, Malory** mä-, **Plymouth** plimōf [θ], **Rather** räver [ð], **Sav|age, -ile** sä-, **Severn** se-, **Tave(r)ner** tä-, **Thiselton** fīss- [θ], **Wide|combe** widekom, -**mouth** widmōf [θ], **Wykeham** wikäm.

4. Konsonandid

4.1. [b] = b üldiselt.

NB! Kadu juhuti järjendeis <bt>: **Doubting** *dauting* ja <mb>: **Combe**, **Combs**, **Wombwell** – kuum, kõumz (ka kuumz), *vum.well* (vrd *doubt* [daʊt], *bomb*[bɒm], *comb* [kəʊm]).

4.2. <c> [k^h] = k(k) enamasti: **Claire**, **Marc** – klee⁽⁶⁾r, maak.

NB! Kadu

- eesliites M(a)c-, kui järgneb <g>: **McGee**, **McGuire** – mägii, mägwaier;
- USA K-des **Connecticut**, **Tucson** – koneti.kat, tuusson.

4.2.1. <c + e/i/y> [s] = s(s): **Cecily**, **Cindy**, **Cynthia** – sessili, sindi, sinfiä [θ]. Samuti **Cecilia** sissiiliä (ka -siliä), **Cedric** sedriik (ka sii-), **Celia**, **Cilla**, (vrd *cinema*, *cent*, *cycle*). Sise- ja lõppasendis alati geminaat ss: **Alice**, **Chaucer**, **Grace**, **Nancy**, **Purcell**, **Terence**, **Wallace** – äliiss, tšooesser, greiss, nänssi, pöörssel, terenss, wöllless.²⁰

Erandid:

- [k] iiri-šoti-kõmri nimeses: **Ciara(n)** kiärä, kiärän, **Cynon** kinon (vrd *Celtic*, *Cymric* [kɪm- ~ kʌm-] rahvanimedena). NB! USA laulja **Ciara** siära, spordiklubi **Celtic** seltik.
- [ʃ] = š ladina liidetes -cial-, -cious-, -ciate-, -cient ja nende tuletistes: **Associated Press**, **The Academy of Ancient Music** – ässõušieitid press, vi-äkädemi ov-einšant mjuuzik. Vrd *precious*, *social*. NB! N-d lõpuga <-cia>: **Patricia** pätrišä (USA-s ka **Alicia**, **Felicia**, briti häälduses neis pigem -ssiä).
- <ce> kadu: K-d **Alcester**, **Bicester**, **Glocester**, **Leicester**, **Towcester**, **Worcester** – oolster, bister, gloster, lester, tōuster, vuster. NB! K **Cirencester** sairensester (kohalik; mujal ka *siisiter*)²¹.
- keskaegse riiginime **Mercia** mugandame ladinapäraselt: mertsia (<v-ingl ['mɛrtʃiə]).

²⁰ Lõpu tugevust (geminaatsust) arvestame käänamisel: Alice'i, Janice'i, Wallace'i (vrd Dorise, Thomase – vt 4.19.2).

²¹ Kohanimede kohalikku hääldusviisi väärtustab mh J. C. Wells (2014: 29–31).

4.3. <ch> [tʃ] = tš (enamasti): **Charles**, **Finch**, **Rachel** – tšaalz, fintš, reitšel. [ʃ] = š: **Chandos**, **Chicago**, **Michigan** – šändos (tänav Londonis tš-), šikaago, mišigän.

[k] = k

- kreeka või saksa algupära: **Chloe**, **Chris**, **Michael** – klōui, kriss, maikel. Samuti **Chloris** kloõ-, **Christie**, -y, **Chrysler** kraizler (USA-s -ssl-) – vrd *Christmas*, *chronic*. NB! **Bacharach**, **Dietrich**, **Reich**, **Psyche** – bākä.räkk, diitrik, raik²², saiki (< sks *bahha.rahh*, *diitrihh*, *raihh*, ld *psüühhe*). Vrd ka *mechanic*, *psychology*;
- keldi nimed: **Buchanan**, **Lochhead**, **Murdoch**, **Murchie** – bju^ukänän, lokkhed, möördok, mööki (*P*, lõunas ka -tši). Samuti **K Avoch** ook (< gaeli *oohh* [x]). Järjend <sch> vt 4.20.

4.4. <d> [d] = d üldjuhul.

Kadu juhuti järjendis <nd>: **Findlay**, -ey, **Windsor** – finlei, -li, winzor.

Erandina võimalik [dʒ] = dž (*j + V* ees): **Duer** džuur (ka dj-), vrd *duke*, *procedure*, *soldier*.

4.5. <dg> (+ e/i) [dʒ] = dž: **Aldridge**, **Dodge** – oold.ridž, dodž.²³ Samuti **Edgington**, -erton, **Fudge** fadž (harva -juu-), **Selfridge**. NB! **Edgbaston**, -ley, -ware, **Ridgway**, **Rudgwick**, **Sedgley**, -wick – edž-, ridž-, radž-, sedž-, kuigi ei järgne <e>-d!

4.6. <f> [f] = f üldiselt: **Forsythe**, **Stefanie** – foors.sait, stefani.

[v] = v eessõnas of: **The Sound of Music** – ve-ssaund ov-mjuuzik [ð], **The Academy of St Martin in the Fields** vi-äkädemi ov-sant-martin in-ve-fiildz.

4.7. <g> [g] = g enamasti.

Kadu algus- ja lõppjärjendis <gn>: **Gnosall** nõussäl (vrd ka 4.11 <kn>), **Teign** tinn.

²² Saksa-juudi nimesid <ch>-ga võidakse inglise keeles mugandada ka originaalhäälduse eeskujul, häälikutega [x], [ʃ] (= saksa [ç]). Neid malle järgides on eesti vaste alati *hh*: diit.rihh, raihh (nt Steve Reich, kus š oleks alusetu kaudmugand).

²³ Helilise liithääliku (afrikaadi) mugandamisvõtetest lähemalt vt 2.3.2.

4.7.1. <g (+ e/i/y)>

- [dʒ] = **dž** (peamiselt kreeka-ladina ja vanaprantsuse päritolu nimedes): **Gerald, Giles, Gina** – džerald, džailz, džiinä. Samuti **Agee** eidži, **Burge** böödž, **Genevieve** džene.viiv, **Germolene** džöömo.liin, **Ger(r)ard, Gerry, Gilkes** džilks, **Ginny, Marg|ery, -ie, -y, Regina** ridžainä, **Reginald** redžinald. NB! **Whittingham(e)** wītindžäm.
- [g] = **g**: **Gibb, Gilbert, Gillespie** – giib, gilbert, gilespi. Samuti **Gib|bins, -bs, -son** (NB! Gilberti lühend Gibbie – džibi!), **Gidd|ing, -is, -y, Giel-gud, Giff|nock, -ord, Giggs** gigz, **Gil|ford, -bey, -christ** gil.krist, **-fil, -gal, -ham, Gild|er, -ersleeve -sl-, -ersome, -ing, -redge, Gill|am, -ard** gilard, **-en, -ey, -iam, -iat, -ick, -ie, -igan, -ing, -ison, -more, -ow, -ray, -s, Gimblett, Ging|ell** gindžel, **-old, -rich, Ginn, Gipp, Girdlestone** gööd(ō)lston, **Girt|in, -on, Girvan, Gisbourne, Gish, Gissing, Gita** giitā, **Gitty**. Samuti **Gear|e, -y, Geat, Gershwin, Gertie, Gertrud, Geryon** (USA-s ka dž-), **Geering, Geffen, Gellatley** ge- (ka gelätli), **Geller, Gensing, Getty** ning **Gympie, Gyngell** (vt ka Gingell). NB! **Legge, Pegge, Rutgers, Scargill, Trudgill** – leeg, peeg, ratgerz, skaar. gill, traad.gill! Lõpud <-(g)gie, -(g)gy>: **Aggie, Augie, Maggie, Peggy, Porgy** – ägi, oogi, mägi, pegi, poogi. **Erand:** **Angie** andži (< Angela). Keldi nimedes (iiri-gaeli-kõmri) on [g]: **Geikie** giiki, **Geldof, Gelligaer** geflige^{(ō)r} [θ], **Geoghegan** geigän (ka göu-), **Geraint** geraint, **Gethin** gefin [θ], **Gyle(s)** gail(z) (vrd Giles dž-). Ka saksa vm **germaani** algupära (Gerhardt, Gertrud, Gertie) annab enamasti g.
- Kõiguvad Geeson, Giffen, Gillian, Gimson** gi- (kõigist ka dzi-), **Giffard, Gillott, Gillson** dzi- (kõigist ka gi-). NB! Variantidel eri sisu: **Gill** P ja M gill, N džill; **Gillingham** K Dorsetis ja Norfolkis gi-, Kentis dzi-. **Figes** P üldiselt figis (kirjanikud Eva ja Kate Figes **erandlikult** faidži'z).

4.8. <gh> [g] = g silbi alguses: *ghost* [gəʊst].

Jäab **hääldamata**: **Baugh, Castlereagh, Maugham** – boo, kaass(ō)lrei, moom. Samuti **Curragh** karä, **Haughton** hoo-, **Hugh, Mansergh** mänzer K (P ka -ss-, -söödz), **Right, Vanbrugh** vänbrö (vrd *caught, high*). NB! **Brougham** brumm (ka -uu-, -uuä-, -ōuä-).

Erandid:

[f] = **f**: **Hough, -all, -am** – haff, haffäl, hafäm. Samuti **Brough, Lough** laff (ka löu). Vrd *rough, laugh* [la:f]. NB! **Braughing** K bräfiŋg.

[θ] = **f**: **Keighley** kiipli K (P ka kiili, kaili).

[h] = **h** (iiri nimed): **Haughey, Monaghan** – hoohi, monähän.

4.9. <h> [h] = h üldjuhul, eriti sõna alguses.

Jäab **hääldamata**

- sõna lõpus: **Hannah, Noah, Utah** – hännä, nõua, juuta;
- kohanimeleites <-ham>: **Birmingham, Fulham, Nuneham** – böömin-gäm, fuläm, njuunäm. Samuti K-d **Barham** bäräm (P ka baaräm), **Buckingham, Canham, Fareham** fee^(ō)räm, **Felpham** -päm, **Feltham** -täm (P felfäm [θ]), **Galsham** goolssäm, **Harpham, Walham** woläm, **Windham, Wykeham** wikäm;
- muu järelosise algul: **Cheshunt** tšessönt, **Coulthard** kuultard, **Farquher** faakwer (Šotis faarker), **Haverhill** heiveril (ka -hill), **Mousehole** mauzel, **Orchhill** oortšil, **Yetholm** jetom;
- algustähena üksikjuhtudel: **Happy Hour, Honourable** – häpi auer, onorab(ō)l (vrd *honour, hour*);
- keldi nimedes: **Behan, Cahan, Graham, Mahany, McMahon** – biiän, kaan, greiäm, maani, makmaan.

4.10. <j> [dʒ] = j: **Jane, Jean, Jefferson, John** – džein, džiin, džefersson, džonn.

4.11. <k> [k^h] = k(k): **Kate, Krystal, Kylie, Bakon** – keit, kristäl, kaili, beikon. Jäab **hääldamata** järjendis <kn>: **Knight, Knox, Knole** – nait, noks, nõul.

4.12. <l> [l] ~ [ɫ]²⁴ = l: **Logue, Ashley, Oliver** – lõug, äšli, oliver.

Kadu juhuti m-i, n-i, k ees: **Lincoln, Malcolm, Norfolk** – linxon, mälkom, noorfok. Samuti **Calne** kaan, **Colquhoun** kohuun, **Falk** fook (ka -lk), **Fa(u)lk|ner, -land, Folkestone** föukston, **Holm, -by, -es, -esdale, -firth, Hulme** hjuum.²⁵

4.13. <n> [n] = n (enamasti).

Kadu sõna- või silbilõpujärjendis <mn>: **Autumn** – ootöm (vrd *column, hymn*).

²⁴ Silbilõpuasendis on ehtne häälik tume ehk velariseeritud [ɫ] (keeleselg nõigus, keelepära pingul taha-üles, vrd vene л). Selle jälgendamist hea mugandamistava ei soosi, samas ei sobi ka palataliseerida, kui järgneb i (nt Halley, Oliver).

²⁵ Vt ka 3.3.4.2 ja märkus ¹⁹.

[ŋ] = **ŋ**, kui järgneb [k] (<nc, nk, nqu, nx>): **Duncan, Lancaster, Cronkite** – danʃkən, länʃkəstər, kronʃk.kait (vrd *anchor, anxious, inquest* ['ɪŋkwɛst]).
<ng> [ŋ] mugandame kui ng: **Fielding, Lang** – fiɪldɪŋg, ləŋg.

4.14. <p> [p^h] = p(p).

Kadu

- a) juhuti järjendis <pb, pt>: **Campbell, Deptford, Hepburn** – kəmbəl, det.fɔrd, heɪb(ə)rn;
- b) kreeka järjendis <pn, ps, pt>: **Psychological Review** saikolodʒikəl rɪv-juu.

4.15. <ph> [f] = enamasti f: **Philby, Stephanie** – fiɪbi, stefəni.

Erand [v] = v: **Stephen** stiiven. NB! <p + h> liitkoostise puhul: Felpham, Harpham jms (vt 4.9).

4.16. <qu> [kw] = kw (vokaali ees): **Quarles, Queenie, Quinc(e)y** – kwoolz, kwɪni, kwɪnssi.

Erand [k] = k: **Quay** – K kii (P kwei). Ka sõnalõpus: *antique*.

4.17. <r>

1. [ɹ] = r (vokaalide vahel)²⁶: **Durrell, Mary** – darrel, meeri.
2. [(ɹ)] = r (sõnalõppudes):
Bar(r), Peter, Alist(er) (-air) – baar, piiter, älister.²⁷ Samuti **Canter** -ä-, **Carr, Silvester** silvester. Nii ka liitkoostisega nimedes: **Barrhead, d'Urberville** – baarhed, dööber.vill. Samuti **Bargrave, Canterbury, Copperfield, Lockerbie, Orwell, Scarb(o)rough, Watergate**.
3. [-] = r (põgus siirde-r vokaali ja konsonandi vahel): **Barth, Carnarvon, Carter, Dorset, Furneux, Marshall, Morley, Scarlet(t)** – baarf [θ], kaarnaavon, kaarter, dooresset, föörneks (ka -nõu), maaršäl, mooɹli, skaarlet (mitte baaf, kanaavon, kaater, doosset, fööniks, maašäl, mooli,

²⁶ Sümbol [ɹ] tähistab inglise helilise hõõrd- või lähihäälikut. Erinevalt meie r-ist ei sünni see mitte keeletipu värinast, vaid õhutakistusest keeleotsa ja hambavallitaguse võlvi vahel. Mugandame hariliku eesti r-ina.

²⁷ Sõnalõpu <r>-i hääldavad inglased, kui vahetult järgneb sõna algab vokaaliga (nt Peter Alden, *four of us* – nn epenteetiline ehk vahe-r), muidu mitte. Mugandades aga säilitame selle alati, ka käänamisel: piiteriga, älisterist. Inglise maamurdeis kostab vokaaljärgne r kohati praegugi, kõrgkeelest kadus see XVIII sajandi lõpuks.

skaalet!).²⁸ Briti normhäälduses seda r-i ei kuule, kuid eri rahvaste muganduspraktikas on ta juurdunud, kuna lubab vokaali „õigema“ kõlaga lõpetada (keele siirdekäigul r-ile suuõõne keskvoõnd avardub²⁹, vt ka 1.1). Meil toimib see võte prelingvaalsete häälikute ees (tööelundiks keele esiosa: d, t, n, l, s, z, š, [θ], [ð] – vt näiteid). Seejuures hoolitseme, et nii r ise kui ka järgnev kaashäälik jääks täiesti eestipäraseks.

4.17.1. Siirde-r võib ära jääda

- a) liithäälikute tš, dž ja konsonantühendite ees (tülikas hääldada): **Charles, George, Gardiner, Harlesden, World** – tšaalz, džoodž, gaadner, haalzden, wööld;
- b) <th>-järjendi ees pearõhust kaugemal: **Wordsworth, Galsworthy** – wöödz.wööf, goolzwöövi;
- c) huulhäälikute b, p, m, w, f, v ja tagasuulaehäälikute k, g ees: **Birgit, Birmingham, Carwardine, Clark, Durban, Furphy, Harvey, Marple** – böögít, böömingäm, kaawar.diin, klaak, dööbän, fööfi, haavi, maap(ə). Nendele konsonantidele siirdumisel on keeleselg niigi madal, mistõttu tavaline eesti r hoopis kitsendaks resonaatorit: hääldada *böögít, bööringäm, kaarwardiin* jms ei tundu loomulik. Päästaks vaid ameerikalik „rullimine“, see aga juba tähendaks aktsenti ega sobi seetõttu.

Märkigem veel, et Ameerika häälduses on r kuuldav ja USA nimedes võib teda ka kõikjal hääldada, nt **Harvard, Harper Lee, Morgan, Porgy** – haarvard, haarper lii, moorgan, poorgi.

4.18. <rh> [ɹ] = r: **Rhett, Rhonda, Rhode Island** – rett, rɔnda, röud-ailänd.

4.19. <s>

1. [s] = s (helitu hääliku kõrval): **Dreyfsdale, Last** – draifs.Deil, laast. Samuti **Masefield, Portsmouth** poots.möf [θ], **Shaftesbury** šaaftsBöri, **Spielberg, Steinbeck**³⁰, **Wriothsley** raiofšli [θ].

²⁸ Selle mugandusvõtte üks pluss on lähedus kirjaõigusega, mis aitab mõnda nime ära tunda (vrd Bath, Dawson, Mawley).

²⁹ Vrd Eek (2008: 113): „... [r]-i on raske hääldada eeskeelega kõrge palataalse asendi korral. Keeletipu värinaid on hõlpsam tekitada, kui keelelaba-tagune osa on madalamas asendis.“

³⁰ Saksa <Sp-, St-> nimed mugandame inglispäraselt s-iga, kui nimekandja on juurdunud ingliskeelses kultuuris. Paneme ka tähele, et inglise häälduses ei ole helilissassimilatsiooni (erine-

2. [s] = **ss** (helilises naabruses): **Chelsea, House, Mason** – tšelssi, hauss, meisson. Samuti **Casey, Dumfries** -iiss, Els|a, -ie, -inore, **Hansell, Marisa** märissä, **Mississippi, Morse, Ousley** aussli, **Parsi** paarsli, **Purkiss, Rees, Rowse** rauss, **Spenser, Thiselton** f_{iss}elton [θ], **Wisconsin** -konssin, **Wolsingham** wolssingäm. Inglise ja eesti hääliku erineva pingsuse tõttu nõuavad need juhud geminatsiooni, olenemata kirja-pildist (meie lühi-s seonduks inglise [z]-ga – vt I: 2.2.2).

Erandid: s-i jätame lühikeseks

- a) **sõna algul** (nagu ka sulghäälikud *p, t, k*) – sobib vaid põgus tugev-dus, kui tegemist on vähem tuntud nimega (**Salmond, Selfridge** – ssämond, sself.ridž); nime kodunedes toome ta normaalsesse eesti kõnedünaamikasse. Tsitaatfraasis (nt *save our souls*) on originaal-hääldusele vihjav tugevus- või pikkuslisa omal kohal (sseiv-ae-ssõulz);
- b) **rõhutus sõnalõpus** – käänamist silmas pidades. Nimed nagu **Cyrus, Davis, Doris, Frances, Morris, Thomas, Willis** jms nõuak-sid geminaatlõpu puhul („sairöss“ jne), et *ss* säiliks ka käänates. Keeletaju dikteerib siiski pigem *doriselt tomasele, dorist, tomast* kui *dorissilt tomassile, dorissit* jms. Eelistame eestipäraselt lühi-s-i (vrd põhjaeesti *jänes*): *sairös, dejvis* jne. Ei häiri, kui vaid lõppasend (nimetavas käändes) veidi mahlakam saab, kuid s-i tugevust läbi-valt rõhutada siin ei tasuks.³¹
3. [z] = **z**: **Andrews, Daisy, Isidore, James, Rose** – ändr.juuz, deizi, izi. door, džeimz, rõuz. Samuti **Elmes, Isabel(le), Kearsney, Mosby, Moseley, Sisley, Wolsey** vulzi. NB! *K-d Mossman* (Sydney) *mozmän*; **Missouri** mizuu⁽⁶⁾ri ([s] mööndav Briti saartel, mitte USA-s³²).
Erandlik [ʃ] ~ [ʒ] = š või ž ladina-prantsuse algupära liidetes -*sia, -sure, -sion* (jmt): **Asia, Passion** – eižä (ka -š-), päššon; vrd ka *pleasure* [ʒ], *pretension* [ʃ], *vision* [ʒ].

valt slaavi ja balti keeltest), mistõttu *s* jääb helituks ka nõrkade konsonantide /b d g/ ees, mis hoopis ise *s-i* mõjul helituks muutuvad (vt Dreyfsdale, Shaftesbury).

³¹ Kirjapildi <ss>-i (Purkiss jms) see ei puuduta: mugandame ja kääname *pöökiss, pöökissi* (nagu Alice'i). Tugevaks jääb /s/ ka ühesilbiliste sõnade lõpus (Morse, Rowse), k.a liitkoosti-sega nimed (Dumfries).

³² Missouri *ss*-iga võib isikuti olla harjumuspärasem, tuntud loodusnime puhul ei pea seda ka veaks arvama.

Erandlik kadu silbilõpus: **Carlisle, Grosvenor, Lisle** – kaar.lail³³, grõuvner, lail (vrd *island*).

4.19.1. Valik s-i ja z vahel (reeglid on pigem suunised):

- a) **rõhutu lihtvokaali järel on nimelõpp [s]**. Näiteid peale erandirühmas b) (Cyrus jj) toodute: **Angelus, Carus, Harris, Ignatius, Iris, Rufus** – ändželös, kee⁽⁶⁾rös, härris, igneišös, airis, ruufös (NB! Erandid, nt Clarges, Hodges – vt 6.1.2);
- b) **kõlahääliku järel on lõpphäälik [z]**: **Collins, Elmes, Fowls, Higgins** – kollinz, elmz, faulz, higinz. Sel puhul ülitavalist, kunagi ka Aavikult hoogu saanud viga hääldada <s> tugevaks (James nagu *džeimss*)³⁴ tasub vältida, kuna seda tüüpi nimed on sagedased: **Dickens, Graves, Hitchens, Johns** džonz, **Jones, Makins, Sanders, Spens** jne – seega on oht langeda Eliza Doolittle'i kuulsast kättemaksulaulust tuttava tänavahäälduse lõksu vägagi reaalne. Sedasama arvestame liitni-medes: **Elsworthy, Hounslow, Salisbury** – elzwöovi, haunzlõu, soolzböri, samuti **An(ne)sley** änzli, **Beasley, Elmsley, Emsworth, Gainsborough, Owsley** au-, **Presley, Wilsden**. Analoogiaga siiski hoogu minna ei maksa (vrd eestpoolt Chelsea, Elsa, Hansell, Ousley, Spenser, Wolsingham);
- c) **lõppliide -son** algab [s]-iga: **Anson, Wil(l)son** – äns_{son}, wil_{sson}. Samuti **Alison, Dawson, Ferguson, Lawson, Manson, Parsons** paars_{sonz}, **Polson** põul-, **Stephenson, Tennyson, Tyson, Wilkinson** (vrd [z] lähtenimedes nagu Lawes, Wilkins, Will(e)s). NB! Mõlemad variandid: **Dysart** daissart ~ dajzart, **Lisa** liissa ~ liiza, **Osler** õuzler ~ õussler. Puhuti on eelistus dialekti- või paigapõhine: **Chrysler** kraizler, **Les|lie, -ley** lezli (USA eelistus kraissler, lessli), **Swan-sea** swonzi *K* Walesis (aga *K-d* USA-s ja Tasmaanias -ssi).

³³ Briti ühishäälduses on rõhk harilikult lõpus, meile paremini sobiv esisilbirõhk on sealne kohalik eelistus..

³⁴ Aavikul siin küll üksainus -s, ja õigupoolest ka häälikut [z] ta oma juhistes mainib (z-tähe all, kirjeldades kui „mahedat s“-i ja võrreldes vene з-ga). Paraku omaette tähistust ta kummalgi puhul ei kasuta ja nii kipub sarnasus juhtudel nagu „dikkens – loorens“, „soolzburi – wisler“ (Dickens, Lawrence, Salisbury, Wistler) eksitama. Helilise näitamine transkriptsioonis on oluline: kui mugand helilisust otse ka ei eksponeeri, mõjutab eestipäranegi Z (helitu lühi-/s/) tuntavalt vältussuhteid (vrd *vars* – *varss* eeskujul: ä(n)Zli – äns_{son}, loo(o)Z (Lawes) – loos_{son}).

4.20. <sch>

1. [ʃ] = š: **Schaffer, Schneider, Schnoll** – šeifer (ka šäf-), šnaider, šnoll. Samuti **Schlesinger** šlezindžer (ka -ss-, USA-s ka -ing-), **Schwarzenegger** jm saksa päritolu nimed;
2. [sk] = sk: **Schofield, Scholes, Schenectady** – skõu.fiild, skõulz, skinektädi. Samuti **Scholley**, -efield skõul.fiild, -field skõu-, **Schonfield** skon-, **Schuyler** skai- (< holl ['sxœy-]).

4.21. <sh> [ʃ] = š: **Bush, Shaffer, Washington** – bušš, šäfer, wošington.

NB! Ehtne inglise [ʃ] on eespoolsem kui eesti š, mis on tulnud saksa ja vene kaudu. Seda aga väga eksponeerida ei tasu (jätaks mulje aktsenditaotlusest). NB! <s + h> liitkoostise puhul: Cheshunt, Galsham (vt 4.9).

4.22. <z> [z] = z: **Elizabeth, Frazer, Hazzard, Zachary – ilizä.beff, freizer, häzard, zäkäri. Samuti **Eliza** -ai-, **Ezra, Oz, Zappa, Zelda**.³⁵ NB! **Condoleezza** kondolijza.**

4.23. <t> [tʰ] = t(t): **Betty, Clinton, Garret(t), Times – beti, klinton, gäret, taimz. Samuti **Butterfly, Carter, Kent, Littleton**.³⁶**

Kadu ühendites <stl, stm> jms: **Newcastle, Priestley** – njuukaass(õ), priissli (vrd *Christmas*).

Erandlikult: [ʃ] = š ladina liidetes -tia, -tiate, -tion (jmt): **Letitia, United Nations, National Geographic** – letišiä (ka -tišä, eriti USA-s), junaitid neišõnz, näššõnal džiiogräfik. Vrd *militia, negotiations*.

[tʃ] = tš prantsuse laenliites -ture: **Nature, Paramount Pictures** – neitšõr, pärämaunt piktšõrz (vrd *adventure*). Argikeeles [u:]-eelse j-i mõjul ka omasõnades ja -nimedes: **Tudor** tjuudor (ka [tʃ-], samuti *tube, tune, Tuesday*). Vt ka 4.4.

³⁵ Ka võõrnimesid, kus <z>-i vasteks lähtekeeles ei ole [z] (nt saksa Zellweger, Zimmermann, hispaania Zorro), hääldab ingliskeelne maailm tihti [z]-häälikuga; meie mugandame neid pigem lähtekeele järgi.

³⁶ Ameerika häälduses sünnib rõhujärgne t puhuti (vokaalide vahel, samuti kõlahääliku, nt /l/-i kõrval) põgusa keelelöögi tulemusena (nn *tap*), mis meie seisukohalt muudaks hääliku sarnaseks d-ga: *bedi, kaardõr, lidlton*. Briti häälduses on säärane moodustus erandlik ja muganduseeskujuks ei kõlba.

4.24. <th> [θ], [ð] (hammashõõrdhäälikud, mille jaoks eesti keeles otsevastatud puuduvad)³⁷

1. [θ] = f: **Freeth, Matthew, Thackeray** – friif, mäfjuu, fäkëri. Samuti **Agatha ägäfä, Arthur**³⁸, **Cath|erine käferin**, -leen käfliin, -y käfi, **Forth, Nathan neifän, Northfield, Rothesay rofsi, Samantha sämänfä, Thatcher, Thomond fõu-**, **Thorndike, Worsthorne** -s.foorn.
2. [ð] = v: **Galsworthy, Heather, Leaths, Wrythe** – goolzwöovi, N hever, liivz, raiv. Samuti **Blythe, Fother|gill fover.gill**, -ingham foveringäm, **Hatherell hä-**, **Leather|ette**, -head le-, **Mather mei-**, **Rother ro-**, **Worthing wöö-**, **Wythenshawe wivenšoo**.

4.24.1. **Erandlik [t]: Anthony, Esther, Theresa, Thomas** – äntoni (USA-s ka -nf [θ]), **ester** (harva [θ]), **tiriizä, tomas**. Samuti **Thames** (K Inglismaal, Kanadas, Uus-Meremaal), **Mathilda, Thom, -asin tomassin, Thom(p)son**. Liitkoostis <t + h>: **Coulthard, Wrotham** – kuul.taard, ruutäm (vt 4.9).

NB! **Whythorn** wait.hoorn. Neid erandeid ei maksa segi ajada nimedega, kus originaalis on [θ]/[ð]. Hääldust nagu *t(h)ätšer, t(h)äkeri* tuleks pigem vaadata kui argikeelsusi.

NB! **Strathaven** – streiven ([v], seevastu **Strathavon** K LAV-is sträfaan [θ]).

4.24.2. **Valikud [θ] ja [ð] vahel** tuleb meelde jätta.

Nime algul on [θ] ([ð]-ga algab vaid väike rühm ase- ja sidesõnu ning artikkel *the*), **siseasendis enamasti [ð]**, v.a kreeka päritolu nimed (Wells 2014: 22–23). On ka rööpsusi, nt **Blyth blaiiv** (ka blaiif, blai), **Leatham liifäm** (ka -v-).

NB! **Lahknevalt: Latham** K Lõuna-Inglismaal **leifäm** [θ], põhja pool -v- [ð]; **South|am, -on sauf-** [θ], aga **Southern savern, Southy sauvi**; **Southall** K Londonis **sauf.fool, P savo^ol**; **Southwell** K **savel** [ð] (kohapeal; mujal **sauf-** [θ]), aadellik **P savel** [ð]; **Southwick sauf-** [θ], aga K Northamptonshire'is ja Hampshire'is **savik** [ð].

³⁷ Ehtsa inglise [θ]-i moodustamiseks on mitu võtet. Oluline on, et alalõua ja -huule tugiasend tagaks keelelaba tiheda surve vastu ülalhambaid. Sellega erineb häälik otsustavalt oma hispaania analoogist (Zaragoza), mõjudes pigem f-i kui s-i sarnasena. Heliline vaste [ð] kõlab samal põhjusel v-lähedasena (mitte z!). Eesti keelde mugandamiseks soovitas f-i ja v-d sünnipärane inglase Arthur Hone, kes omal ajal Tartu ülikoolis ka hispaania keelt õpetas. Hääldamisest s-i ja z-ina, samuti kirjalikpärase *t(h)*-na (v.a erandid 4.24.1), on õigem hoiduda.

³⁸ Legendaarse keldi kuninga nime mugandame traditsioonilise t-ga: artur.

4.25. <w> [w] = w (konsonantne u vokaali ees)³⁹: **Warren, Windsor** – *worren, winzor*. NB! u ees mugandame [w] v-na: **Wolf(e), Woolsey** – *vulf, vulzi*.

Kadu

- a) algusjärjendis <wr>: **Wr(e)ay, Wrekin, Wrexham, Wrotham** – *rei, riikin, reksäm, ruutäm*. Samuti **Wrigley** -li, **Wrottesley** rotsli, **Wroughton** roo-, **Wroxham**;
- b) K-lõpus <-wich> (kõlahääliku järel): **Bromwich, Harwich** – *bromitš (P bramidž), häritš*. Samuti **Dulwich** – *dalidž* (ka -tš)⁴⁰, **Greenwich** *grenidž* (ka gri-, -tš), **Norwich** *noridž*, -tš, **Woolwich** *vulidž*, -tš [wʊ-]. Seevastu **Droitwich** *droit.witš*, samuti **Ipswich, Northwich** (vt lõppsilbi eel tõkkhäälilid *t, s, [θ]*); ka USA K-d **Bromwich, Norwich** lõpuga *-.witš!*
- c) lõpud <-wark, -wick>: **Newark, Southwark** – *njuuok, savok [ð]*; **Els-wick, Barwick, Berwick, Beswick, Keswick, Renwick, Rotherwick, Smethwick, Warwick, Winwick, Worswick** – *elssik* (ka -z-), *bärík, berík, bezík, kezík, reník, roverík* (ka *-.wikk*), *smevik [ð]*, *worík, winík, wöörssik*.
- NB! **Mainwaring** *mänaring* (Walesis *meinwaring*), **Powerscourt** *pooz. koort* (ka *pauerz-*), **Sworder** *soorder*, **Tawell** *too(e)*, **Welwyn** *welin*. Vrd ka *answer, sword* [sɔ:d], *two* [tu:].
- Erandlikult säilib: **Chadwick, Lerwick, Rudgwick, Sedgwick** – *tšääd. wikk, löör.wikk, radž.wikk, sedž.wikk*. Ka USA K-d [-wik] (**Barwick, Renwick**).

4.26. <wh> [w] = w: **Wharf, Whelan, Whitman** – *woof, wiilän, witmän*.

Erand: [h] = h: **Whewell** *hjuuel* (vrd *who* [hu:], *whole* [həʊl]).⁴¹ NB! Erandlik kadu: **Tyrwhitt** – *tirit*.

³⁹ Silbialguse poolvokaalne konsonant *w* ei ole eesti keeles võõras, kuna sõnades, kus on kirjas vokaalijärgne <u> (*kaua, õuede*), kasutame teda märkamatu harjumusega (fonoloogiliselt / *kawwa õwwete/* – vt I: 1.1.2). Lihtsamana tundub „u“ (*uinzor*) jääb puhuti segaseks, kuna seda võidakse lugeda diftongi esiliikmena või omaette silbina.

⁴⁰ Traditsiooniliselt eelistab inglane mõnes neist nimedest lõppu [tʃ], teisel [dʒ], kumbki ei ole viga. Et eesti häälduse jaoks on erinevus väike, võib selle jätta ka tähelepanuta.

⁴¹ Ajalooliselt on <wh> märkinud helitut häälikut (praegu veel murdeti, USA-s üldisena). Briti ühishäälduses on selle jäljeks üksikute sõnade ja nimede algus-*h*.

4.27. <x> [ks] = ks: **Baxter, Exeter, Hexham** – *bäkster, ekseter, heksäm*. Samuti **Dixie, Max, Maxwell, Oxford, Roxana** *roksaana, Roxanne* *roksänn*. NB! [kʃ]: **Oxshott** – *ok.šott*.

Erandina heliliselt: *exam, example, exhaust* jms rõhutu algussilbiga – [1g'z-] (ka [1k's]).

Mõõganime **Excalibur** mugandame kirjapildipäraselt: *ekskalibur* (keldi algupära).

[z] = z (alguspositsioonis): **Xanthe, Xavier** – *zänfi [θ]*, *zävier* (ka *zei-*, eriti USA-s).

4.28. <y (+ V)> [j] = j: **Bunyan, Yeats, Yeomans** – *banjän, jeits, jõumänz*.

5. Vokaalijärjendid

5.1. <ae> [eɪ] = ei: **Disraeli, Maev(e), McCrae, Praed, Schaefer** – *dizreili, meiv, mäkrei, preid, šeifer*. Harilik keldi algupära nimedes, samuti saksa laenu-des (sks <ä > = <ae>).

<aer> jt <r>-lõpulised vt 5.19.

Erandid:

a) [æ] = ä (vanainglise nimedes): **Aethelston** – *äfelston [θ]*;

b) [i:] = ii (kreeka-ladina laenudes): **Caesar** – *sižär* (tänapäeval *M*-na); vrd *daemon*.

5.2. <ai, ay> [eɪ] = ei: **Aileen, Aylsbury, Twain** – *ei.liin, eilzböri, twein*. Samuti **Daisy, MacCaig, McCain, Rayleigh**.

Erandid **MacKay(e)** – *mäkai* (USA-s ka *-kei*)

[ɪ] = i (St.-algulised *P*-d, kus St. = Saint): **St. Clair, St. John** – *sinj.kleer [εə]*, *sindžon*

[ə] = ä (St.-algulised *K*-d): **St. John** – *sänt-Džonn* (NB! Am: *seint-*)

5.3. <au, aw> [ɔ:] = oo: **Chaucer, Dawn, Saunders** – *tšoošser, doon, soond-erz*. Samuti **Aubrey** *oobri*, **Caw|drey, -se** *kooz*, **Crawford, Dawson** *doosson*, **Faulkes** *fooks* (ka *-lks*), **Laughton, Lawes** *looz*, **Maude, Paul, Raw|don, -lings, -nsley** *roonzli*, **Sawyer** *soojer* (*soi-*), **Staunton** (aga linn USA-s *stän-*), **Straw**.

NB! **Baughan, Maugham, Vaughan, Tawell** – *boon, moom, voon, too(e)*l (vt 4.8 ja 4.25).

Erandid:

[ɒ] = **o**: **Laurence**, **Lawrence** lorens, **Rawtenstall** rotən.stool. Samuti iirigaeli <augh>-nimed: **Laughlin** – loklin (loh-, lof-, ka laaf-). Vrd *because* [bɪ'kɒz] (vt 2.3).

[æ] = **ä**: **Aughton** – äfton (K Lancashire'is; mujal oot-), **Maunsell** – mänsel, **McCaughey** – mäkä(h)i.

[əʊ] = **õu**: **Faulks** – föuks. Tihti prantsuse algupära nimedes: **Courtauld** koort.õuld (ka koortõu, NB! Prantsuse nimena: kurtoo).

[eɪ] = **ei** (harva): **Aungier**, **Mauger** – eindžer, meidžer (ka mooger).

5.4. <ea>

1. [i:] = **ii**: **Eaton**, **Heathrow**, **Leahy** – iiton, hiiifrõu [θ], liihi. Samuti **Beatles**, **Beaverbrook** -brukk, -is, **Healy**, -ney, **Jeannie**, **Leach**, **Leatham** -fäm [θ] (ka -väm [ð]), **McReady**, **Neath** -f [θ], **Streatley**, **Teamster**, **Weaver**. Vrd *eat*, *leave*. NB! **Deayton** dii-.

2. [e] = **e**: **Head**, **Heather** N, **Leadbeater**, **Weatherly** – heed, hever, leedbeter, weveli [ð]. Samuti **Beaconsfield** K, **Beavan**, **Breamore**, **Featherstone** feverston [ð] (ka -stõun), **Hampstead**, **Heading**, **Heagerty**, **Leatherhead** leverhed [ð], **Stead**, **Streatham** strettäm, **Treadwell**, **Yeading**.⁴² Vrd *steady*, *sweater*.

3. [eɪ] = **ei** (eriti keldi ja vanaprantsuse laenudes): **Beasant**, **Creagh**, **Yeat(e)s** – beizant, krei, jeits. Samuti **Eakin** (ka ii-), **Eamon**, **Greats**, **Jeakes** džeiks, **McBean** (ka -ii-), **McLean** (ka -ii-), **McCrea**, **McShea**, **McVeagh** mäkkei, **Neagh**, **O'Dea**, **Preager**, **Reagan** (juhuti ka rii-), **Seamas** šeimäs (< iiri Séa-), **Shea**, **Sheaffer** šeifer. Vrd *great*.

NB! Ka <eai, eay>: **Reay** (**Wreay**) rei, **Speaight** speit, **Dounreay** duunrei (aga vrd **Deayton** dii-!).

Erandid [ɔ:] = **oo**: **Dealtry** – dooltri (P, ka diö-, ent K Londonis: deltri).

5.5. <eau>

1. [əʊ] = **õu**: **Beau**, **Beauclerc(k)**, **Beaumont**, **Beaune** – böu, böu.kleer, böumont, böun.

⁴² Ehkki [i:] on <ea> vastena üldisem, kutsub [e] võimalus valvsusele – mõlemad kohtab lähedastes nimekujudes: vrd **Beavis** – **Beaven**. Ka ühesama nimekuju hääldus võib eri objektide puhul lahknedada, nt **Heather** K Leicestershire'is hii-; **Greatham** K Durhamis grii- – ent **Northamptonshire**'is, **Hampshire**'is, **Sussex** gre-.

2. [ju:] = juu: **Beaufort** bjuufort (K Lõuna-Carolinas, muidu böu-), **Beaulieu** bjuuli (K, aga USA P böuju⁴³). Vrd *beautifful*, -y.

Erandid: **Beauchamp** – biitšäm.⁴³

5.6. <ee> [i:] = **ii**: **Deedes**, **Heeley**, **Rees(e)** – diidz, hiili, riiss. Samuti **Beecher**, **Leech**, **Leeds**, **McAleese** mäkäliiss, **Peele** piil, **Reece** riiss, **Reekie**, **Steel**, **Streep**, **Tweedie**, **Wheelock**.

5.7. <ei>

1. [i:] = **ii**: **Eid**, **Keith**, **Leigh**, **Reid** – iid, kiif [θ], lii, riid. Samuti **Beith** -f [θ] (K Šotis: -v [ð]), **Dalgleish** dälgliiš, **Feildjen**, -ing, **Feist**, **Geikie**, **Keig**, **Keiller**, **Keits**, **Leishman**, **Leith**, **M(a)cLeish**, **M(a)cNeice**, **Meikle**, **Neill**, **Neilson**, **Peile**, **Reith**, **Seignior** siinjor, **Sheila**, **Veil**, **Veitch**, **Weighton**. Sage keldi nimedes.

2. [aɪ] = **ai**: **Eileen**, **Reill(e)y**, **Steinbeck** – ai.liin (USA-s ailiin), räili, stain. bekk. Samuti **Reigate** rai.geit, **Sleights** slaits, **Stein|em**, -way, **Weigall** wai.gool. Üldine saksa ja juudi nimedes: **Dreiser**, **Eisenhower**, **Heidi**, **Meier**, **Reich** raik (ka -hh, vt märkus²²), **Streisand** straižänd (ka -ss-).

3. [eɪ] = **ei** (<g(h)> ees): **Beighton**, **Reigny**, **Teignton** – beiton, reini, teinton. Samuti **Heighington** heiington, **Heighton**, **Leighton**, **McVeigh** mäkkei, **Speight** (vrd *eight*, *neighbour*). NB! **Speaight** speit.

Erandid: [ɪ] = **i**: **Teign** – tinn (ka tiin). Samuti **Teignbridge**, **Teignmouth**.

[e] = **e**: **Eilean**, **Keigwin**, **Leister** – elen (ka ii-), kegwin, lester. Sage keldi nimedes.

5.7.1. Varieeruvallt: **Keighley** kiifli [θ] (P ka kiili, kaili), **Keightley** kiitli (kait-), **Weill** viil (P ka vail), **Creighton** kraiton (ka krei-), **Deighton** deiton (K Yorkshire'is dii-).

5.8. <eo>

1. [i:əʊ] = **io**: **Cleo**, **Leo**, **Theo** – kliio, liio, fiio [θ].⁴⁴ Samuti **Leon**, -id (~ leon, leonid), **Leopold** -põuld (-pold). Vahel on rõhk ka järg-

⁴³ Enamasti viitab <eau> kunagisele laenule prantsuse keelest.

⁴⁴ Nende nimede rahvusvahelises soosib vabamat mugandamist (o „du“ asemel – vt 6.2.1). Kui nimes on rõõpvariant [eɪ]-ga (nt **Leon**, **Leonid**), on õigem vaste ee-: leon, leonid ([eɪ] kui

osisel: **Leonie** – li'õuni (vt ka <eor>: Peoria); vrd *theology, theocracy* [θɪ'ɒ-]. NB! *K Theobalds* fji'o.booldz (fio-, Theobalds Road *K* Londonis ka tiboldz).

2. [(j)əʊ] = (j)õu: **Keogh, Yeo** – kjõu (ka kjiõu), jõu. Samuti **Keown, McKeown, Yeomans** *P* jõumännz, **Yeovil** (*K* Inglismaal). NB! **Cleobury** *P* klõubõri – ent dirigendid Stephen ja Nicholas Cleobury kljibõri, *K* Shropshire'is kljibõri, kle-, kliõ-.

Erandid:

[e] = e: **Geoff, Leonard** – džeff, lenard. Samuti **Geoffrey, Leopardstow** lepads.taun. NB! **Leominster** *K* Suurbritannias lemster (*K* USA-s: leminster), **Meopham** (*K* Kentis) mepäm. Vrd *leopard*.

[i:] = ii: **Peover** – pijver (*K* Inglismaal, ka *P*). Vrd *people*.

[ei] = ei: **Geoghegan** (< iiri) – geigän, gõu-, giheigän.

5.9. <eu, ew> [(j)u:] = (j)uu⁴⁵: **Dewey, Eugen, Hewett** – djuui, juudžen (ka -džin), hjuuít. Samuti **Bewdley, Brewster** bruuster, **Clews** kluuz, **Euan (Ewan), Eugene** *N* ju⁴džiin (NB! Rõhk), **Eustace** juustäss (-iss), **Few, Hewke** hjuuk, **Jewell** džuuuel, **Mews** -z, **Newcastle, Reuben** ruuben, **Seuss** sjuuss, **Sewell** sjuuel, **Shewell** šuu-, **Stewart, Whewell** hjuuel. NB! **Heugh** *K* hjuuf, *P* hjuu.

Erandid. [e] = e: **Euxton** – ekston. NB! **Seward** siiwõrd (USA-s ka suu-; õieti liitnimi < Seaward).

5.10. <ey>

- [ei] = ei: **Eynsford, Grey, Wey** – einz.fõrd, grei, wei. Samuti **Eynsham, Grey|lock, -son, -stoke** -.stõuk, **Hey|cock, -er, -ward, -wood, Ley, -bourne** -.boorn, **-burn** -.böörn, **-land, -ton, Mey, Tey, Wey|bridge, -man, -mouth** weimõf [θ].
- [ai] = ai: **Eye, Feynman** – ai, fainmänn. Samuti **Beynon, Cley, Meyer** (neis ka ei), **Steyn**.
- [i:] = ii: **Eyam, Heysham, Leys** – iiäm (iim), hiišäm, liiz. Samuti **Seymour** siimo^õr, -mor, (ka sei-), **Sneyd, Steyne** stiin (ent NB! Steyn [ai]).
Erandid [i]: **Boleyn** bolinn (ka böu-, bu-, -liin).

muude keelte [e(:)] mugand inglise keeles). Samal põhjusel **Beowulf** – mugandame vanainglise eeskujul be^õ.vulf (vrd ingl [ˈbeɪʊ - , ˈbi:əʊ-]).

⁴⁵ /u:/-eelse [j]-hääliku esinemistingimuste kohta vt 3.1.1.

[e] = e: **Reynold, Steyning** – renold, stening. Samuti **Meynell, Meyrick, Reynard** (neist ka -ei-), **Teynham** tenäm (parun Teynham, muidu ka tei-).

5.11. <ie>

- [i:] = ii: **Kielder, Priest** – kiilder, priist. Samuti **Fiedler, Field|en, -s -z, Fiend, Frieda, Friedman, Frie|s** -ss (-z), **-ze** -z, **Priestley, Smieton, Spielberg** spiil.berg.

- [ai] = ai: **Fiennes** – fainz (sõnades sagedasem: *lie, pie, magnifies*).

Erandid: [e] = e: **Friendly** – frendli (vrd *friend*).

Erijuhul (laenudes) kaks silpi: *diet* ['dai.ət], *medieval* [medi'i:vəl].

5.12. <oa> [əʊ] = õu: **Boag, Coates, Joan** – böug, kõuts, džõun. Samuti **Boal, Boase** böuz, **Coalville, Doane, Gloag, Hoadd(e)y, Noakes, Oakworth** õuk. wõ(õ)f [θ], **Oates, Roach, Soane** (vrd *coach, coast, soap*).

Erandid [ɔ:] = oo: **Broad** – brood. Samuti **Broad|way, -bent, -hurst, -moor, -stairs, -water**.

Kaks silpi: **Boas** böuáz, **Joachim** džõuak-, **Joanne** džõuänn, **Noa|h, -m** nõua, -m (ingl *E*-na).⁴⁶

5.13. <oe>

- [əʊ] = õu: **Boeing, Coey, Joe, Poe** – böuĩng, kõui, džõu, põu. Samuti **Hoe, Doe, Floe, Joey** džõui, **Loewe** lõui (USA-s: lõu), **McEnroe** mäkĩnrõu, **Roe, -bling, -dean** rõu.diin, **-hampton** rõuhämtõn (NB! Rõhk).

- [i:] = ii (kr-ld laenudes): **Phoebe, Phoenix** – fiibi, fiiniks (tänapäeva *N*-dena).

Erandid: [u:] = uu: **Shoebury**ness – šuubõriness. Samuti **Shoemaker** (vrd *shoe*).

Kaks silpi: **Chloe, Joel, Noel E, Poel, Zoe** – klõui, džõuel, nõuel, põuel, zõui.

⁴⁶ Juudi kultuuri kontekstis ja Ameerika nime puhul sobib lihtsam mugandus: nooa, -m.

5.14. <oo>

- [u:] = uu: **Boole**, **Cooper**, **Gooch** – buul, kuuper, guutš. Samuti **Google**, **Hool**, -ey, **Mooney**, **Noonan**, **Poole**, **Pooter**, **Rootham** ruutäm, **Sooners**, **Toole**, **Tooting**, **Woosley** vuuzli.
- [o] = u a) <k> ees (tihti): **Book**, **Brook(e)**, **Cook**, **Hook(e)** – bukk, brukk, kukk, hukk. Samuti **Booker** buker, **Brooklyn**, **Cookson**, **Hooker** (vrd *look*). Erijuhul <t> ees: **Foot(e)**, -sie – futt, futsi; NB! **Facebook!**⁴⁷ Rööpselt [u:] ja [o]: **Broom(e)**, **Broomfield**, **Room(s)** (bruum ~ brumm jne).
Erandlik [əu] ainult saksa nimedes = oo: **Moog** moog (-k, saksa päritolu USA insener, selle järgi ka Moogi süntesaatorid), **Roosevelt** (presidendid Theodor ja Franklin D. Roosevelt) rooze.velt (mõlema presidendi omaeelustus; muidu ka ruuze-, ruusse-, ruuss-).⁴⁸
- <woo> [wʊ] = vu: **Woof**, **Woollard**, **Woolnough** – vuff, vula^ard, vulnõu. Samuti **Wood|s**, -dard, **Wookey**, **Wool|dridge**, -er, -f, -ley, -ner, -sey vulzi, **Woot(t)on**. NB! **Woolfardisworthy** (K Devonis vulzäri).
Erandina [u:] **Woos|ley**, -nam – vuuzli, vuuznäim.

5.15. <ou>

- [əʊ] = õu: **Coulton**, **Foulden**, **Houlty** – kõultõn, föuldõn, hõultbi. Samuti **Foul|ds**, -sham -šäm, **Goulburn** K Austraalias (P ka guul-), **Moughton**, **Moul|sford**, -ton, **Poul|son**, -ter, -tney, -ton, **Soulbury**.
- [aʊ] = au: **Fountain**, **Houndsditch**, **Mount**, **Stout** – fauntin, haunz. dītš, maunt, staut. Samuti **Foundling**, **Goud|ie**, -hurst, **Hounslow** -z-, **Hous|e**, -den, -el, **Loughton**, **Mousehole** mauzel, **Ousley** -ss-, **Pountney**, **Thouless**, **Troughton**. Vrd *council*, *doubt*, *house*, *south*.
- [u:] = uu: **Dougal(l)**, **Gould** – duugal, guuld. Samuti **Bouverie**, **Cou|ch**, -per, -tts, -lston, **Dougan**, **Foulger** -džer (ka -ger), **Froude**, **Goudge**, **Goul|den**, -ding, **Lou**, **McDougal**, **Mouland**, **Ouse** uuz, -y, -ley, **Sout(t)er**, **Trou|bridge**, -p; NB! Füüsik James P. **Joule** džuuul (muidu P ka au, õu).

⁴⁷ Ka <d> ees nimedes Good, Hood, Wood on fonoloogiline lühivokaal /ʊ/, mis aga järgneva /d/ mõjul realiseerub foneetiliselt poolpikana [gʊ·d], meie muganduses täispikana (vt 2.3).

⁴⁸ Nende kolme isiku soov oli säilitada oma nime alamsaksapärase algkuju. Inglise [əʊ]-d neis nimedes tuleb käsitada kui saksa-hollandi [o:] reegliparast mugandvastet (ka I maailmasõja lahingupaik Loos on inglispäraselt [lʊʊs]). Eesti keelde mugandame need nimed saksa nimedena.

Erandlik [ʊ] = u: **Brougham** brumm (ka -uum, -uuäm, -õuäm), **Foulger-ton** fulertõn.

- [ɔ:] = oo: **Broughton**, **Houghton**, **Moultrie** – brootõn (K Northampshire'is: -au-), hootõn (ka hau-, linn USA-s hõu-), mooltri (ka muul-).
Erandlik [ɒ] = o: keldi nimed, kui järgneb <gh>: **Coughlan**, **Dougherty**, **Gough**, **Loughlin** – koglään (-f-, -k-, -hh-, kõug-), dohherti (dõu-, dau-), goff, loklin (vt ka 5.3 <augh>); **Gloucester** (vt 4.2).
- [ʌ] = a: **Blount**, **Cousins**, **Doubleday**, **Doug**, **Douglas(s)** – blant (-au-), kazenz, dab(õ)ldei, daag, daglas. Eriti <gh> ees: **Brough**, **Hough**, **Lough** – braff, haff, laff (vrd *cough*).
NB! *Varieeruvad*: **Coul|sdon**, -son kõu-, kuu-, **Foulks** fõuks, fau-, **Froud** fraud, -uu-, **Houston** huustõn (Suurbritannias, eriti Šotis), hjuu- (K Texas), hau- (K-d New Yorgis, Georgias), **Moule** mõul, muul, **Stoughton** stõutõn (K-de enamik, kirjastus Hodder & Stoughton), stoo- (K Somersetis), stau- (K Surreys), P-na -oo-, -au-, -õu-, **Stroud** straud, -uu-.

5.16. <ow>

- [aʊ] = au: **Brown(e)**, **Cowan**, **Down(e)**, **Howard** – braun, kauän, daun, hauard. Samuti **Bow|n**, -dler, -er, -ering, -ery, -ra baura, **Brown|ie**, -lee, -lie braunli, **Browse** brauz, **Cow|den**, -drey, -es kauz, -ie, -ley, -per (NB! Luuletaja W. Cowper: kuuper!), **Dow|den**, -ds, -ell, -gate daugit, dau.geit, -ie dau, -land, -ler, -ling, -ney, -ning, -ns, -nton, -se dauss, -ton, **Flower**, **Fow|er**, -es, **Gow|an**, -dy, -en, -er, -ing, -lett, -rie, -y, -ther gauver [ð], **Low|ery** laueri, -is, -ndes laundz, -th lauf [θ], **Mowgli**, **Ow|er**, -lett, -sley, **Pow|er**, -nall, **Row|ant**, -den, -ell, -ntree, -ridge, -se, -ton (ka roo-), **Stowers**, **Tow|er**, -ler, -ne, -ton, -y(n) tau, tauin.
- [əʊ] = õu: **Blow**, **Bowen**, **Knowle** – blõu, bõuin, nõul. Samuti **Bow|do(i)n** bõudõn, -es bõuz, -les, -lker bõuker, -man, -mer, -tell bõutell, -yer bõujer, **Low|ell** lõuel, -es lõuz, -ick, -land, -son, -ton, **Macrow** mäkrõu, **Mow|bray** mõubri, -lam, **Nowell** nõuel, **Rowallan** rõuällän, **Rowena** rõuina, **Stowe** stõu, -y stõui (vrd *Stowers* -au-), **Tow|cester** tõuster, -le tõul.

1) ja 2) varieeruvad: **Bow|den, -ie, Cow|ell, -en, Fowke(s), Jow|ell, -ett, Low-son, Mowatt, Owls** (ka uulz), **Pow|ell, -is** (*K pauis*), **-ys, Row|an, -ley, -ney, Sowerby** (*P -õu-, K -au-*), **Vowles**.

NB! Skaudijuht R. **Baden-Powell** beiden-põuel; admiral W. **Cowan** kauän.
Erandid [ɔ:] = **oo: Powerscourt, Powlett** – pooz.koot (*pauerz-*), *poolit*.
Fowey K Cornwallis – foi [fɔi].

5.17. <ue> [(j)u:] = (j)uu: **Gue, Mueller, Sue, True** – gjuu, mjuuler, s(j)uu, truu (vrd *blue, cue*).

[e] = **e: Guest, Hueffer** – gest, hefer.
Erandlik [ʌ] = **a: Gruenther granfer** [θ].

5.18. <ui> [u:] = (j)uu: **Cruise, -r, Juilliard, Buist** – kruuz, kruuzer, džuuili. aard, bjuust (ka *bjuuist*).

[(j)u:ɪ] = (j)uui: **Buick, Huish, Luis** – bjuuik, hjuuış, luuis.
[ɪ] = **i: Builth, Guilding** – bilf [θ], gildɪŋg. Samuti **Guildhall, Guil(d)ford** gilford,
Guinness ginness⁴⁹, **Guisborough** giizboro, **Guildenstern**. Vrd *building, guinea*.

[aɪ] = **ai: Guiseley** – gaizli.

5.19. Vokaalijärjendid järgneva <r>-iga

5.19.1. <aer, air/ayr> [eə(ɪ)] = **ee(r): Aerosmith, Blair, Cairns** – ee^(ə)ro.smiff [θ], blee^(ə)r, kee^(ə)rnz. Samuti **Airedale, Estonian Air** estõuniän eer⁵⁰, **Fairbairn** fee^(ə)r.bee^(ə)rn.

5.19.2. <ear>

1. [ɪə] = **iö(r): Beard, Kearsley, Sears** – biörd, kiözli, siörz. Samuti **Beardsley** biödзли, **Pearce, Wear**. Rõhutus järgsilbis ja enam mugane-nud nimedes pikk vokaal: **Shakespeare, Lear** – šeiks.piir, liir (vrd ka 3.2.3).

⁴⁹ Vanemad allikad mõnavad ka lõpurõhku [-'nes], uuemad (Upton jt 2003, Roach jt 2011) enam mitte

⁵⁰ Mida kodunenum nimi, seda vähem on põhjust lõpu-ö-d markeerida (vt ka 3.2.3). Mõnest nimest on juurdunud ka mugandus *äär-* (nt Airdale'i terjer, Ayrshire'i veis), seda ei pea lugema veaks, pigem arhaismiks.

2. [ɜ:] = **öö(r): Earl, Hearst, Kearn, Pearl** – öörl, hөөst, kөөrn, pөөrl. Samuti **Dear|ne, -th, Ear|dly, -p, Fear|ghal** fөөgäl, **-gus, -n, Hear|n, -sey** hөөrssi, **Kearsney** kөөzni, **Searl, Stearne, Wearn**.

3. [eə] = **ee(r): Learney** lee^(ə)rni; **Wearing, Bearsden** berzdenn (NB! Rõhk, esisilp lüheneb).

NB! [ɪə], [ɜ:], [eə] varieeruvad: **Mearns** möönz, miö-, mee^(ə)-, **Pears** piörz, pee^(ə)-, **Shearman(n)** šiö-, šөө-, **Sheard** see^(ə)rd, šiö-, šөө-. See ei tähenda, et see kehtib kõigi <ear>-nimede kohta.

Erand: [ɑ:] = **aa(r): Heartfield** haart.fild (vrd *heart*).

5.19.3. <eir> [ɪə] = **iö(r): Deirdre** diödri.

5.19.4. <eur> [ʊə] = (j)uu(r): **Europe(an), Neuroscience** – juu^(ə)rop, juropiän, njurossaienss.

5.19.5. <eyr> [eə] = **ee(r): Eyre** ee^(ə)r (Ch. Brontë *Jane Eyre*).

5.19.6. <ier> [ɪə] = **iö(r): Bierce, Kieran, Piercy** – biörss, kiörän, piörssi. Samuti **Pier|ce, -s**.

[aɪ.ə] = **aiö(r): Brierley, Briers, Friern, Miers** – braiörli, braiörz, fraiörn, maiörz.⁵¹

5.19.7. <oar> [ɔ:] = **oo(r): Hoar(e), Soar** – hoor, soor (vrd *board, course*).

5.19.8. <oir> [aɪ.ə] = **aiö(r): Choir** kwaiör (vt märkus⁵¹).

5.19.9. <oor> [ɔ:] = **oo(r): Coors** koorz (traditsiooniliselt ka kuu^(ə)rz).⁵² Samuti **Moor(e), Poor(e)**.

5.19.10. <our> [ɔ:] = **oo(r): Bournemouth, Court, Stourhead** – boor.n.möff, koor, stoorhed (ka *stauer-*). Samuti **Bourn|(e), -ville, Court|enay, -ney** koorrni, **-hope** koorrop (-höup), **-neidge** -nidž, **Mourne**.

⁵¹ Ehtsas häälduses kaldub triftong [aɪə] koonduma ühte silpi sel moel, et keskosis [ɪ] lõdveneb, sulanedes eelnevasse [a]-sse, mis selle võrra pikeneb. Mugandades sobib pigem selge, silbipiiri moodustav *-i-* (nagu *laiem*).

⁵² Nihet [ʊə] > [ɔ:] märgib juba Gimson (1977: xvii), eelistuse on [ɔ:] saanud viimastel kümnen-ditel (vt Roach jt 2011: viii).

[ɜ:] = öö(r): **Bourke, Stourton** – böök, stöörtõn (K paiguti ka stoor-); vrd *journal*.

[uə] = uu(r): **Gourlay, Stour, Moura** – guu^(ə)rlei (-li), stuu^(ə)r (K, paiguti -auē-, -ōue-), muu^(ə)ra, vrd *tour*. Puhuti rööpvariandid: **Bourne** boorn (buu^(ə)rn, P ka böörn).

Eränd [aʊ.ə] = aue(r): **Stour|bridge** stauer.bridž (ka -ōu-), samuti -**minster**, -**mouth** (vrd *flour*).⁵³

5.19.11. <uer> [(j)u:ə] = (j)uue(r): **Duer** djuuer (NB! Kaks silpi!).

5.19.12. <uir> [(j)uə] = (j)uu(r): **Muir** mjuu^(ə)r (ka mjoor).

6. Vokaalid rõhutus silbis: kadu, taandumine ja pikkus

Rõhutute silpide taandenähud on inglise vokalismi tuntuimaid jooni. Kuidas neist üht või teist mugandada, sõltub rühmiti ja ka juhuti tervest hulgast asjaoludest.

6.1. Vokaalikadu

Reeglipäraselt jääb hääldumatuks <e> kõnetakti (sõna või rütmiüksuse) lõppsilbis.

6.1.1.

1. **Lõppasendis** (enamasti): **Eye, Charlotte, Powicke, Wilde** – iiv, šaarlot, pōuik, waild. Samuti **Anne, Christine** kris.tiin, **Claire, Cliffe, Dodge, Exe, Eyre, George, Glynde** glaind, **Legge** leeg, **Looe** luu (K < korni), **Morse, Pegge, Skye, Speke** spiik, **Staple** steip^(ə), **Steve**.
2. **Siseasendis** pikema (nt liitkoostisega) nime puhul: **Bournemouth, Clevedon, Evesham, Glyndebourne** – boon.möff [θ], kliivdon, iivšam, glaind.boorn. Samuti **Cliveden** klivdɛn (ka kliiv-), **Courteney, Doubleday** da-, **Evelyn** iiv- (ka ev(e)-, kuid pigem USA-s), **Masefield** meis-, **Middleton, Neddleship, Ouseley** uuzli, **Shackleton, Stapleford, Wimbledon**.

⁵³ Märkuses ⁵¹ öeldu kehtib ka triftongide kohta keskliikmaga [ʊ] – mugandame selge *u*-ga (nagu *kauem, õue*).

Erandeid: P **Eire** ee^(ə)re (USA-s ka ei-), **Roosevelt** rooze.velt [zə] (NB! Vt 5.14).

<e> [i] = i (laennimedes): **Boise, Chloe** – boizi (-ssi), klōui. Samuti **Daphne, Deirdre, Manze, Nelle, Nike, Xanthe** z-. NB! Kirjanike perekond **Brontë** bronti (< iiri). Pikemas nimes fortishääliku ees [ɪ] ~ [ə] = **e**: **Widcombe** widekom, **Hereford** here.ford (vt 6.2.2).

6.1.2. Lõppsilbis <-es> (enamasti): **Folkes, Hobbes, Hughes, Lowndes** – fōulks (fuuks), ho(o)bz, hjuuz, laundz. Samuti **Beatles, Charles, Cleves, Deedes, Fiennes** fai-, **Giles, Holmes, Hawes** hooz, **James, Lawes, Leathes** liivz [ð], **Rhodes, Soames, Sparkes, Thames**.

Seesama liitnimes: **Annesley, Congresbury, Middlesbrough, Shaftesbury, Wrottesley** – änzli, kongzb(ə)ri, mid(ə)lzbɔ, šaafsbəri, rotsli. Samuti **Ellesmere, Hoddesdon, Holmesdale, Shakespeare, Tewkesbury, Tyldesley** tildzli.

Erandid:

1) [ɪz] = iz: **Clarges, Hodges** – klaadžiz, hodžiz;

2) [ɪs] = is: **Frances, Holles** – fraanssis, hollis.⁵⁴

Seesama liitkoostisega: **Beresford** beris.ford, **Countesthorpe** kauntis.foop [θ];

3) harva jääb <s>-i ees hääldamata ka <i/y>: **Salisbury** soolzbəri. Samuti **Foulis, Wemyss** (K-d Šotis) – faulz, wiimz.

6.1.3. Ka täht <i> võib jääda hääldumatuks ladina-prantsuse päritolu liidetes <-ia, -ion, -ium, -ious> jms, kui eelneb [ʃ] või [ʒ]: **Patricia** pätrišä, **Asia** eižä (eišä), **Foreign Relations** forin rileišonz.

6.2. Taandumine ehk reduktsioon

Vokaalide reduktsiooni all mõistetakse moodustuse ähmastumist, mis läbi muutub hääliku kõlavärv ebamääraseks. Nagu kadu, nii ka reduktsiooni põhjustab artikuleerimispinge lõdvenemine rõhututes silpides. Sellisena on ta sekundaarne, puhtfüüsikaline nähtus, mis kuulub keele eriomase „aktsendi“ juurde – täpsemini, kasvab välja tema häälduslaadist. Reduktsiooni tulemusena sündivat häälikut [ə] (kirjanduses tihti heebreapärase nimega *švaa*) ei saa

⁵⁴ Eesti häälduses erandrühmade 1) ja 2) lõppsilbid ei erine.

vastandada sama positsiooni n-ö puhastele, lõdvendusest puutumata vokaalidele – neid seal lihtsalt ei esine (erandiks on võõrnimed). Seetõttu on ka asjatu jäljendada reduktsiooni eestikeelses kõnes, kus säärased pingelõtkud on tundmatud.

Peale [ə] vaatleb inglise foneetika redutseerununa ehk nõrgana veel vaegkõrget vokaali [ɪ], kui see esineb rõhutus asendis – **Elizabeth, Theresa** (vt 6.2.2.4) – *ilizäbef* (ka *e-* [ə]), *tiriizä* (ka *te-* [tə]) – ning laennimedes [ʊ]: **Brunnhilde** *brunhilde* (<u> tavalisem redutseerunud vaste on [ə]). Sõna või takti lõppasendis selle /ɪ/ moodustuskõrgusel tähtsust ei ole (neutraliseerunud tunnus) ja teda märgitakse [i]-na: **Baby, Daisy, Harry, Nellie** – *beibi, deizi, härri, nell*i (täiskõrge ongi siin levinum kui vaegkõrge). Harvematel juhtudel esindab [u] samamoodi foneemi /ʊ/: **Emmanuel** – *imänjuel*.

6.2.1. Enamikku rõhutus silbis häälduvatest vokaalidest mugandame kirja-pildi loogika järgi (mõnel juhul ka nii, kuidas loeksime vastavat tähte rõhulises asendis):

<a> [ə] = *a/ä*⁵⁵: **Anna, Bunyan, Jonathan, Thomas** – *ännä, banjän, džonäfan, tomas*

<e> [ə] = *e*: **Adelaide, Baker, Evenden, Rogers** – *äde.leid, beiker, evenden, rodžerz*

<i/y> [ɪ] = *i*: **Daryl, Irving, Lewis, Marilyn, Towyn** – *däriil (-riil), ööving, luuis, märilin, tauin*

<o> [ə] = *o*: **Clinton, Gibbons, Breamore, Grocott** – *klinton, gibonz, bromor, grokot* (ka *grōu-*). NB! Ka „lahtine“ <o> mitteinglise algupära nimedes (k.a iiri O’): **Brando, Cleo, O’Brien** – *brāndo ~ brando, kljio ~ kleeo, obraien* (br [ə] ~ [əʊ], am [ou]). Samuti **Chicago, Obama, O’Neill** oniiil.

Mõneti problemaatiline on prantsuse lõpu-[e]-st (<é/e>) mугanenud rõhutu [ei] nimedes nagu **Bublé, Olivier, Suchet** või sõnades *ballet, café* (inglisekeelsed nimed **English National Ballet, Abraham’s Café** vms). Kui tegemist oleks puht inglise nimega, hääldaksime muidugi *ei*-ga – nagu on loomulik üldmõisteid

⁵⁵ Valida *a* ja *ä* vahel võib tunde järgi, range eristus pole oluline. Kui rõhusilbis on eesvokaal (*e, i, ä*) või eelneb *j*, võib paremini sobida *ä*, samuti seal, kus on kõrval [θ] või [ð] (Jonathan, Leatham *liifäm* ~ *liiväm*). <r>-i kõrval (nii ees kui ka järel) kõlab alati õigemini *a* (Harvard, Sheraton).

sisaldavates nimedes: **ingliš-näššonäl-bälei, eibrähäms-käfei**. Prantsuse lähtekuju suhtes tundub aga eesti *ei* liiga ilmse moonutusena, mistõttu võiks pärisnimesid pigem mugandada *e*-ga, seda ka juhul, kui rõhu ja muu osas taotleme inglispärasust: **buuble**^(e), **olivje**^(e), **suuše**^(e). Tasub arvestada, et inglase kõrvus on selle positsiooni [ei] selge vihje prantslaslikkusele – mida ta aga sugugi ei ole meie jaoks –, seepärast sobib isegi juhtudel, kus eesti hääldaja soovib kõlada „ehinglaslikult“, pigem kergelt pikenev *e* (vt tõstet sulgudes) kui puhas *ei*.

Kõiki originaalis redutseeruma määratud täishäälikuid hääldame mугavalt, pingutamata (mida lõdvem suu, seda ligemal originaalaktsendile!). Ebamäärasust püüelda pole siiski vaja, selleks omaette häälikut leiutada oleks juba täiesti meelevaldne.

6.2.2. Erijuhud:

1. <u> [ə] = *ö*: **Arthur, Ignatius, Marcus** – *aarför, igneišös, maakös*.

Kõrge huulvokaalina on eesti *u* ainus häälik, mis oma ilmeka, rõhutuski asendis säiliva tämbri tõttu ei taha otsemugandiks sobida. Sel puhul kajastab *ö* kõige usutavamalt [ə]-le omast keskvokaalset suunda. Sedasama arvestame ajaloolise *u*-ga lõpuliidetes nagu *-burgh, -bury, -our* ja *-mouth* (**Edinburgh, Canterbury, Wardour, Portsmouth** – *edinbörö, känterbörri, woordör, poots.möff*).

2. <a> lahtises asendis [ɪ] ~ [ə] = *i* ~ *e*: a) **Kerrage, Savage** – *kerridž, sävidž*; b) **Wallace, Whittaker** – *wollless, witeker* (vt märkus ⁵⁶).

3. <e (+ C)> [ɪ] (~ [ə]) = *e* ~ *i*:

a) **Becket(t), Guinness** – *beket, ginness*. Samuti **Bennett, Ernest, Exeter, Rochester, Widcombe** -kom (vrd ka *business*). Nagu neist ja ka 2. lõigu näidetest ilmneb, sobib eelistada *e*-mugandit, kui järgneb fortishäälik /p t k f s θ ʃ tʃ/ või konsonantühend.⁵⁶

b) **Owen, Winifred** – *ōuin* (ka *-en*), *winifrid*. Kui silbi suleb leenis-häälik /b d g/ või üksik kõlahäälik, läheneb hääldus pigem *i*-le (ka

⁵⁶ Õpikulik-hüperkorrekne *i* (*bekit, bisnis, wolliss, witeker* jms – vt ka 6.2.2.2) vahendab siin alghääldust petlikult, kuna inglise /ɪ/, mis eesti *i*-st niigi madalam, madaldub selles asendis veelgi, seevastu eesti *i* oma kõrgemat asendit helitu ühendi ees just kindlustab. Mugandamist *e*-ga toetab seegi, et enamikul neist nimedest on [ə]-line rööpvariant, mille kasutus originaalhäälduses üha laieneb: kui meil suunab valikut [ɪ] ja [ə] vahel häälikuline naabrus, siis seal otsustab eeskätt, kas kõneleja eelistab konservatiivsemat või „moodsamat“ hääldusstiili (Wells 1990: 778).

e-ga mugandada pole siiski vale, USA-s on [ə] valdav). Samamoodi kahesugust mugandusvõimalust [ɪ] ~ [ə] arvestame <i, y> puhul: **Daryl** (därɪl ~ däreɪl).

NB! <es>-silbilõpuga erandrihm 6.1.2 all (Clarges, Countesthorpe jms) – sobib üksnes *!*

4. <e> lahtises asendis

a) [ɪ] ~ [ə] = *i* ~ *e*: **Delilah**, **Elizabeth**, **Regina** – dilaila (de-), ilizäbef (e-), ridžaina (re-). (NB! Lõppsilbi <e> 6.1.1 erandite all: Boyse, Cloe jj – ainult [i]!)

b) [ə] ~ [ɪ] = *e*: **Belinda**, **Gerontius** – belinda, gerontius (inglastele võõramates laennimesed on [ɪ] küll võimalik, kuid haruldased). Samuti **Serena** seriina.

6.3. Reduktsiooni ja kao vahemal

6.3.1. Peale eespool vaadeldud lõppsilpide <e> võib häälikukaole viidata mistahes vokaalimärk, kui sellele järgneb rõhuta silbis <l, m, n, r>. Inglase suus sünnib siis konsonantne silp (ilma vokaalita, kõlahäälikust silbituumaga). Nii on eespool vaadeldud nimede **Evesham**, **Cliveden**, **Shaftesbury** originaalhääldus [i:v.ʃm], [klɪv.dn], [ʃa:fts.bʳi], kus tõstega pisimärk on puhtsümboolne⁵⁷ – tegelikud silbituumad on vastavalt *m*, *n*, *r*. Mugandamisel me siiski seda liiki kadu ei kopeeri. Nähtust tasub teada ja tähele panna (sestap väiksem häälikumärk ka meil: iivšam, klivden, šaafsbəri), kuid hääldada tuleb need silbid täiskujul⁵⁸, aluseks rõhutute häälikute üldised mugandusvõtted (vt 6.2). Veel näiteid: **Bouvery** buuveri, **Catherine** käferin, **Worsborough** wöözboro. Siin muide avaneb ka vokaalihoiu vajalikkuse olulisim aspekt: ärajätt eesti moodi (*buuvri, käfrin, wöözbro*) moonutaks nende nimede rütmimustrit (õige silbiarv on kolm!).

6.3.2. Omaette mugandusvõtet vajame sellist laadi nimedele nagu **Staple**, **Stapleford**, **Doubleday**, **Middleton**, **Neddleship**, **Whitstable**, **Wimbledon** (vt

⁵⁷ Konsonandipiirile sugenev üleminekuhäälik (*švaa* selle algses, heebreapärases tähenduses) on küll võimalik nagu ka muide [ə] selgena väljahääldamine, kumbki hääldusviis pole aga domineeriv (Roach jt 2011: xviii).

⁵⁸ Ka originaalis hääldub osa säärastest juhtudest ilma kaota, nimelt kui lähestikku on kaks sarnast või omavahel sulghäälikuga lahutatud ninahäälikut: nt Cannon [ˈkæn.ən], Clinton [ˈklɪn.tən] (Roach jt 2011: xviii).

6.1) – need on juhud, kus vokaal ei kao kõlahääliku eest, vaid järelt. Siin tuleb kadu kaasa teha – oleks imelik hääldada kirjapildi järgi „steiple“, „wimble-“ vms. Et tekkiv vokaalita silp ei tunduks ebamugav, võib seda toetada põgusa siirde-õ-ga: steip(õ), steip(õ).ford, dab(õ)ldei, mid(õ)lton, ned(õ)lšip, witstāb(õ), wimb(õ)ldon.⁵⁹ Kui sama tüüpi nimes on järjend <-re>, kattub hääldus lõpuga <-er>: **Acre**, **Whitacre** – eiker, witeker.

6.4. Pikka vokaalide probleem

6.4.1. Eesti keeles on erinevalt sugulaskeelest soomest pikk täishäälik võimalik üksnes pearõhusilbis (vt I: 2.1.2). Seetõttu peab ka inglise pikk vokaal, kui selle silp järgneb otse pearõhusilbile, meie muganduses enamasti lühenema (pikkus neutraliseerub). Näiteks **Woodall** [ˈwʊd.ɔ:l], **Wollard** [ˈwɒl.ɑ:d] – o ja a algset pikkust saame markeerida vaid vihjeliselt: vudo^ol, vula^ard.

6.4.2. Erandi pakuvad juhud, kus pikka pearõhusilpi saab hääldada III vältes – teisisõnu küllalt kandvana, et sünniks liitsõna rütmimall. Nimesed nagu **Andrew** [ˈæn.dru:], **Faithorne** [ˈfei.θɔ:n] saab teise silbi pika *u* või *o* maksma panna, kui esisilp hääldada väljapeetult nagu liitsõna algusosa (vrd *rang-luu, teis-pool*): änd-rjuu, feiffoorn. Samal alusel säilib teises silbis pikk vokaal kõigile tuntud nimes Shakespeare: šeiks.piiir. Nõnda saab ka nimes **Woodall** muuta järgsilbi n-ö vältuskuulekaks, kui hääldame seda liitsõna moodi ehk rõhuvokaali pikendades: vuud.ooll.

6.4.3. Mitte iga pikk esisilp ei pruugi seesugust rütmituge pakkuda. Et nimesed nagu **Coulthard**, **Leyburn**, **Seymour** meenutab originaalrütm pigem meie II välde, saab neis anda tagapoolsest pikkusest märku n-ö järelkajana: kuulta^ard, leibö^orn, siimo^or (võte on seesama, mis end juba tõestas I välte malli peal lõigus 6.4.1: Woodall, Wollard).⁶⁰ Paneme tähele, et nii hääldatud nimesid käänane *t*-lõpulise osastavaga (tüüp *redel, õpik*): Woodallit, Wollardit, Coulthardit, Leyburnit, Seymourit. Lõputa osastav (Faithorne'i) eeldab ülipikka, III-vältelist algussilpi.

⁵⁹ Sedasama võtet saab soovi korral rakendada ka teiste keelte (nt tšehhi, horvaadi-serbia) samasuguste silpide puhul.

⁶⁰ <r>-i-järgse konsonandiga lõppevas silbis (Coulthard, Leyburn, Wollard) ei ole ka põhimõtteline viga jätta *r*-i hääldades vokaal lühikeseks – originaalhäälduses kostev pikkuslisa ongi tekkinud kunagise /r/-i asendusena.

6.4.4. Kui originaalis pikka vokaali sisaldav silp on kohas, kus saab teha kaas-rõhu (nimes on kolm silpi või enam, nt **Windermere**, **Juilliard**, või siis kaks kõrvutist pikka silpi, nt **Shakespeare**, **Glyndebourne**, **Beauclerck**, **Sinclair**), ei ole põhjust ka mugandamisel pikkust ignoreerida: winde(r).miir, džuuli.aard, šeiks.piir, glaind.boorn, bõuk.leer, siŋk.leer.

Vastupidi, samasuguse ehitusega rõhutu silp jäägu pigem lühivokaalseks, kui alghääldus (kas või rööpvõimalusena⁶¹) vokaali redutseerib: Hayward heiword, Stanford stän.ford, Stainforth stein.forf, Hampshire hämpšir (mitte *-woord, -foord, -foorf, -šiiir*). Samuti pole põhjust pikendada *b-*, *d-*, *g-* või *z-i*-eelset lõppsilbi vokaali, kui see paikneb pearõhust kaugemal: **Hampstead** hāmsted, **Sherwood** šöörvud (vrd Stead, Wood, vt 2.3).

6.5. Sagedasemaid nimelõppe (üksikutel ka alternatiivne kaasrõhulahendus)

- age [-ɪdʒ] = -idž: **Savage** – sävidž. Samuti **Kerrage**, **Radnage**
- ay [eɪ] ~ [-i] = -ei, -i: **Finlay**, **Holliday** – finlei (ka -li), hollidei (-di)
- bro(ugh) [-brə] = -bro: **Middlesbrough** – mid(ə)lzbrow
- boro(ugh) [-brə] = -bro: **Desborough** – dezbro
[-.bʳ.ə] = -boro: **Attenborough**, **Gainsborough** – ätenboro, geinzboro
- bourne [-bən] = -.boorn: **Melbourne** – mel.boorn
[-bɔ:n] = -.boorn: **Glyndebourne**, **Leybourne** – glaind.boorn, lei.boorn
- burn [-bɜ:n] = -bö(ö)rn (-.böörn): **Cliburn**, **Leyburn** – klai(b)öörn, leiböörn;
Goulburn göul.böörn
- bury [-bʳi] = -bəri: **Bradbury**, **Shaftesbury** – bräadbəri, šaftsberi
- by ~ -bie [-bi] = -bi: **Crosby**, **Derby**, **Lockerbie** – krozbi, daabi, lokerbi
(NB! Mitte „bai“!)
- combe [-kəm] = kom: **Addiscombe**, **Wycombe**, **Woolacombe** – ädiskom, wīkom, vulakom
- ee [i(:)] = i: **Albee**, **Hardee**, **Swanee** – oolbi, haardi, swoni
- ey [i] = -i: **Bradley**, **Courtney**, **Halley**, **Ketèlbey** – brädli, koortni, hälli, ketelbi
- ford [-fəd] = -.ford: **Crawford**, **Halford**, **Rutherford** – kroo.ford, hæl.ford, raver.ford

⁶¹ Rõhutu silbi pikk vokaal ei ole originaalski kuigi mugav ja tihti on redutseeriv lühivokaalne variant hääldusjuhistes esikohal: Balfour [-.fə] ~ [-.fɔ:] (Wells 1990; Roach jt 2011), Gerrard, Hillyard [-əd] ~ [-.ɑ:d] (Roach jt 2011).

- forth [-fəθ] = -.forf: **Stainforth** – stein.forf
- gill [-gɪl] = -.gill: **Trudgill** – traad.gill
- laugh [-lɔ:] = -loo: **Bradlaugh** – bräädloo
- leigh [-li] = -li: **Hatherleigh** – häverli
- lett [-lət] ~ [-lɪt] = -let (-lit): **Bartlett**, **Hazlett** – baartlet, heizlet (ka häzlet)
- lliard [-li.əd] ~ [-li.ɑ:d] = -l(l)ia(a)rd: **Hilliard**, **Juilliard** – hilli.ard (ka -.aard), džuuuli.aard
- mere [-mɪə] = -.miir (-mir): **Windermere** winder.miir
- mouth [-məθ] = -möf(f): **Plymouth**, **Portsmouth**, **Teignmouth** – plimöf, poots.möff, tin.möff
- neidge [nɪdʒ] = -nidž: **Courtneidge** – koortnidž
- shire [-ʃə], [-ʃɪə] = -šir: **Cheshire**, **Hampshire**, **Leicestershire** – tšeššir, hāmšir, lesteršir
- staff [-stɑ:f] = -.staaf: **Falstaff** – fool.staaf
- stead [-sted] = -sted: **Halstead**, **Hampstead** – hoolsted (ka hæl-), hāmsted
- stone [-stən] = -stɔn: **Featherstone**, **Livingstone**, **Overstone** – feverston [ð], liviŋgstɔn, õuverstɔn
Vahel ka [-stəʊn] = -.stōun: **Thompsonstone** – toms.tōun
- ward [-wəd] = -word (-ward): **Hayward** – heiword. Samuti **Ledward**, **Kenward**, **Woodward**. Traditsiooniline mugand edward (Edward) ei välista põhitüüpi (vt ka <war + C> 3.2.1.4).
- wick [-wɪk] = -.wikk: **Sedgwick**, **Rudgwick** – sedž.wikk, radž.wikk (vt 4.25)
[-ɪk] = -ik: **Warwick** – worik jm erandid (vt 4.25)
- worth [-wəθ] = -.wörff: **Halesworth** – heilz.wörff. Samuti **Harworth**, **Shuttleworth**, **Wirksworth**. Osa nimesid ka rööpvormiga [-wɜ:θ] = -.wöf: **Charlesworth**, **Emsworth**, **Lutterworth**, **Oakworth**, **Ranworth**.

7. Erandlikust rõhust

Inglise põlisnimedes on pearõhk algussilbil. Erandid on enamasti laenulise algupäraga. Sirvime tüüpilisi nimesid, mille rõhuga kõige sagedamini komis-tatakse.

7.1. Eesnimesid

C(h)ristina kristiinä, **Davina** däviinä, **Marina** märiinä, **Maris(s)a** märissä, **Robina** robiina, **Rowena** rōuiina, **Roxana** roksaana;

Eugene ju^udžiin (ka -džein, juu-, NB! Eugen juu-), **Jerome** džerōum (ka dž*i*-, P harva džerom);

Amadeus ämädeiös, **Bartholomew** ba^rfōlomjuu [θ], **Ma(t)thias** mäfaiäs [θ], **Tobias** tōubaiäs, **Silvester** silvester.

7.2. Perekonna- ja kohanimesid

Aberdeen äberdiin⁶², **Balmoral** bälmoral, **Bearsden** berzdenn, **Bowtell** bōutell, **Boleyn** bolinn (ka bōu-, bu-, -liin), **Colquhoun** kõhuun, **Dalgleish** dälgliis, **Geligaer** gefligee^(o)r [θ] (kmr [gehi'gair]), **Grinnell** grinell, **Levine** leviin (ka -vain, eriti USA-s – kuid NB! Levin le-), **Malone** mälōun, -y mälōuni, **Merioneth** merionef [θ] (< kmr), **Monroe** monrōu (br ka man-, man-), **Munro**(e), -w manrou, **Rowallan** rōuällan, **Saskatchewan** säskätšiwän, **Scafell** sko^ofell, **Schenectady**, **Sinatra** sinaatra, **Stallone** stälōun, **Tranent** tränent (< gaeli), **Wisconsin**.

7.2.1. NB! K-d lõpuga -hampton: **Northampton**, **Southampton**, **Wolverhampton** – no^of(h)ämton [θ], sauf(h)ämton [θ], vulverhämton (ka vul-) [wθ].

7.2.2. Iiri ja šoti päritolu nimed, mil eesliited O'-, Fitz-, M(a)c-, Mul- – rõhk on enamasti tagapool:

⁶² Eesti pearõhk kaldub kergesti algussilbile eespoolset rütmirõhku võimaldavate võõrsõnade eeskujul (*mandariin/oktaav*-tüüp), seda ka nimedes nagu Aberdeen, Dalgleish jms. Analoo-giline rõhunihe (*stress shift*) toimib ka inglise keeles, nimelt fraasis, kus järgneb pearõhuline silp (vrd *aca'demic* – ,*academic* 'year, Roach jt 2011: xvi, vt ka varieerumisjuhte 7.2.2). Kuigi säärane rõhunihe ei ole kummagi keele rütmireeglitega vastuolus, on siiski parem eelistada originaalipärast standardrõhku, kui pole just tegemist sellise võõrnimega, mille puhul sobib täismugandus.

O'Hara, **O'Faolain** – o-haara, o-feilen (ka -fä-). **Fitzclarence**, **Fitzgerald**, **Fitzpatrick** – fitsklärenss, fit^{sd}šerald, fitspätrik (erandlik esisilbirõhk juhuti nimedel Fitzjames, Fitzroy).

MacBeth, **McCulloch**, **M(a)cDonagh** – mäkbeff [θ], mäkallok (keldi-päraselt -ohh), mäkdona. Samuti **McDaniels** dän-, **MacDougal** -duu-, **M(a)cPherson** -föö- (jpt).

Rõhk 2. silbist kaugemal: **McAleer**, **McAleese** – mäkäliir, mäkäliiss. Samuti **McAlinden** -lin-, **McAnally** -nälli.

Erandlik algusrõhk: **McEnroe**, **McElroy**, **M(a)cIntosh** – mäkinrōu, mäkelroi, mäkintōš. Samuti **MacAvoy**, **McElder(r)y** mäkelderi (ka -der(r)i), **MacElwin**, **McGillicuddy** mäglikadi (ka -gili-), **McIlrath** -raaf[θ], **McIlwraith** -reif [θ], **MacIndoe**, **McInroy**, **M(a)cIntyre**. *Varieeruvad*: **McEldowney** mäkeldauni (ka mäk-), **M(a)cElwain** mäkel.wein (ka mäk-), **McNamara** mäknamaara (USA-s mäknmärä).

Mulcaghey, **Muldoon**, **Mulready** – malkähhi [x], malduun, malredi. Samuti **Mulhearn**, **Mulholland**, **Mulroney**. NB! *Algusrõhuga*: **Mulgrave** mal.greiv, **Mulligan**, **Mulliken**.

III. VENE KEEL

1. Häälduslaad ja kiri

1.1. Vene häälduslaad on jõuliselt rõhukeskne, heliliskonstrastiga ja bipolaarne: keeleselg liigub eespoolset ja tagapoolset artikuleerimist vaheldades. Konsonantide pingsus on seetõttu eriti tähtis: peale heliliste ja helitute vastanduvad selgelt ka nn pehmed ja kõvad häälikud.¹ Vokaalid on allutatud konsonantidele – rõhusilpides ujuvad², rõhututes silpides redutseerunud – vastavalt eelneva konsonandi laadile. Pingsa lihasetöoga kaasneb suur seisuinerts: rõhusilp pikeneb, rõhulised vokaalid on diftongisarnase tämbriga³, nõrgad lõppkonsonandid tugevnevad, ülitähtis heliliskonstrast vajab pikka eelkäivitusaega⁴. Rõhk on liikuv, vältuskonstrast puudub.

1.2. Vene kirja kirillitsa jaoks on meil juba ligi sada aastat oma, eesti ümberkirjutusviis. Suhteline häälduslähedus⁵ eestlase seisukohalt (topeldused <ss> ja <hh>, *ü* vastena <i>, *e/ë* vastena <je, jo>) teeb selle mitmes suhtes mugavamaks, kui seda on venelaste nn omaladina – viimase tähttähelisus jätab osa hääldusseiku võhiku eest varju. Meie süsteemi puudus on, et ta ei näita pehmendusmärki, mis raskendab tõsiselt palatalisatsiooni kui olulise ühistunnuse

¹ See on vene foneetikakäsitluste tavaline liigitus (Matussevitš 1976: 126–127). „Pehme“ all mõeldakse konsonandi palatalisatsiooni (keeleselg pinguldub ette-üles), „kõva“ tähistab velarisatsiooni (s.t keeleselg on madal, pinguldub tahapoole, hääliku tämber tumedapoolne).

² Ujuvus ilmneb jõulise ette-taha-triivina olenevalt konsonandi pehmusest või kõvadusest, vt ka märkus ³.

³ Diftongisarnase kõla täpsema iseloomu määrab naaberkonsonantide pehmus-kõvadus: foneemi /и-ы/ puhul võib see olla nt [i] ~ [iʲ], /e/ puhul [e] ~ [eʷ], /o/ puhul [o] ~ [oʷ], /a/ puhul [ä] ~ [aʷ] (tilde ees pehme variant, tilde järel kõva).

⁴ Nähtus on tuntud nn regressiivse assimilatsioonina: helilise eel läheb ka helitu häälik heliliseks ja vastupidi, nt [ʌd-ˈbra:tɕ] – от брата, [bʲis-tʲaˈvo:] – без торо.

⁵ Põhimõtteliselt on tegemist häälduskirjutusega (transkriptsioon), seevastu vene omaladina on tüüpiline transliteratsioon (ümbertähtimine). Viimast sobib Eestis kasutada üksnes bibliograafilistes kirjetes ja isikudokumentides (kui omanik seda soovib). Mõlemaid süsteeme vt ÕS 2013: 1213–1214 või EKK: 55–59.

jälgimist (vt I: 3.1.2). Siinne nimevalik (vt 4) toob vastavate nimede juures pehmendusmärgiga tähe sulgudes.

Peale nende kahe latinisatsioonisüsteemi kohtab vene nimede ümberkirjutusi ka inglise, prantsuse, saksa või mõnes muus kirjutusviisis. Kui pole tegemist ümberrahvustunud isikuga, teisendame Eestis säärased nimekujud ikka eestipäraseks, niisiis mitte Bulakhov (ingl), Chtchedrine (pr), Kusnezov (sks), vaid Bulahhov, Štšedrin, Kuznetsov.

2. Häälikud ja mugandamine

Kahe häälduslaadi, eesti ja vene äärmine vastandlikkus surub meil vene nimede peale tugeva mugandamisvajaduse. Erinevalt inglise keelest on kestev naabrussuhe vastavaid võtteid lihvinud ja kinnistanud, ka ümberkirjutuse kaudu on enamik häälikvasteid harjumuslikud ja endastmõistetavad. Kes keelt ei oska ja mugandust ei valda, saab kindlust, kui õpib ära olulisemad reeglid.

2.1. Vokaalid

Täishäälikuid hääldame, nagu on kirjutatud – me ei jäljenda ujuvust ega reduktsiooni.

2.1.1. Niisiis ei kopeeri me pehme naabrusega seotud eespoolset: **Ljonja, Ljalja** – ljoonja, ljaalja (mitte *ljoonä, ljaälä!*); <e>-d loeme ilma eelnevat *j*-i lisamata: **Senja, Sovetsk** – seenja, sovetsk⁶. Rõhusilbi <o> jääb eestipäraselt ühtlaseks: **Sonja, Kononov** – soonja, koononov (mitte *s^oo-, k^oo-*). NB! Kõigi vokaalide ette sobib *j*, kui eelneb pehme *š*-hääldusega <tš>, <štš>: **Kotšetov, Gratšov, Polištšuk** – koot'šetov, grat'šjoff, polištšjukk (vt 2.3.4).

2.1.2. Vene ы mugandame õ-na (eesti kirjapilt!): **Rõbakov, Smöslov, Tsöbin** – rõbakoff, smössloff, tsööbin. Foneetiliselt on see kõige ilmsem asendus: algse keskvokaali [ɨ] asemel tagavokaal [u].⁷ Seevastu <ši, tsi> (originaalis samuti

⁶ Ka üldsõnades *sovetiseerima, (post)sovetlik* jms on <ie> [je] sobimatu võõrkeha (vt ÕS 2013).

⁷ Eesti *õ* varasem tõlgendamine keskvokaalina on vajanud korrigeerimist (vrd Ariste 1953: 63 ja Eek 2008: 71–72). Mis puutub *õ* moodustuskõrgusse, siis varieerub see kõrgest [u]-st keskkõrge [ɤ]-ni, mis õigustab Arvo Eegi määratlust: *mittemadal* labialiseerimata tagavokaal.

[i] loeme *i*-ga: **Šiškin, Menšikov, Tsiolkovski, Jeltsin** – šiškin, menšikov, tsiolkovski, jel'tsin (vene aktsendiga: šoškin, menšökaf, tsöalkofski, jel'tsön).

2.1.3. Mugandhäädus ei jäljenda reduktsiooni (vrd ka II: 6.2). Seega mugandame rõhutus silbis

- a) <o> = o: **Borovik, Voronov** – borovikk, voooronov (mitte *baravikk, vooranaf!*);
- b) <e> = e, <ja> = ja: **Aleksandr, Sobolev, Mjaskovski, Maljarevski** – aleksand(ö)r, soobolev, mjaskovski, maljarevski (mitte *al'iksándr, soobalif, miskófski, mal'liréfski!*)⁸
- Erandjuhu** lisame häädamist hõlbustava siirdevokaali: **Aleksandr** (-d(ö)r), **Mstislav** m(ö)stisslaff.

Kui te kõnelete vene keelt vabalt, on hea teada, et just <o, e, ja, jo> kohal lahkeb eesti hääduslaad vene omast kõige järsemalt. Seega on vastavad häälikud eriti tundlikud vene aktsendi esiletuleku suhtes, mistõttu tasub eesti kõnes hoolega jälgida eestipäramust moodustust, seda nii rõhulises kui ka rõhutus asendis. Samasugune tähelepanu on omal kohal ka <ö, ši, tsi>-ga vene nimedes (vt 2.1.2).

2.1.4. Vältevastandusi vene keel ei tunne, kuid rõhk pikendab vokaali automaatselt. See pikeneb on ilmeka⁹, seda vahendame II või III välte abil: **Gagarin, Kama, Lipetsk, Novaja Zemlja** – gagaarin, kaama, liipetsk, noovaja zemljaa (mitte *-gárin, káma* vms). Valik pika ja ülipika (II ja III välde) vahel sõltub suuresti eesti keeles kujunenud mallidest ja selle teeme harilikult sisetunde varal.

NB! Rõhuvokaal jääb pikaks ka <k, p, t, ts, tš> ees: **Lapin** laapin, **Rakov** raakov, **Venevitinov** veneviitinov, **Golitsón** goliitsón, **Kutšerov** kuut'šjerov, **Setšin** seet'šin (vrd Tjuttšev)! Selle reeglina eristuvad vene rõhusilbid selgelt poola, hispaania jmt keele omadest, kus rõhu mõju vokaali pikkusele on väiksem.

Erandid. Vokaal on lühike, kui **järgneb**

Sümboliks valitakse sellisel puhul harilikult selgema vastandväärtusega ehk fonoloogiliselt mahukam märk (transkriptsiooni lihtsusnõude kohta vt Wells 2014: 197–198).

⁸ Vene lavahääduses viljeldud, hiljem raadio kaudu üldistunud suur redutseerivus lähtub Moskva häädusviisist, omaaegne Peterburi standard ja osa murdeid (eriti Põhja-Venemaal) erinesid siin suuresti (Avanessov 1984: 27 jj).

⁹ Vt ka I: 3.2.1.

- a) pikem konsonandijärjend või <štš>: **Kursk** kursk, **Lenski** lenski, **Pomerantsev** pomerantsev, **Rimski-Korsakov** rimski-korssakov, **Roštšin** roš'šin, **Tjuttšev** tjut'šjev;
- b) <C + je> (*be*): **Aljabjev, Gurjev, Prokofjev, Saveljev, Zinovjev** – al'jabjev, gurjev, prokofjev, savel'jev, zinovjev;
- c) kahe tõkkhääliku ühend, <ss> või <hh>: **Kamtšatka** kamtšatka, **Kostõtšev** kostõtšev, **Puškin** puškin, **Krassin** kras'sin, **Lossev** los'sev, **Jahhontov** jahhontov, **Tšehhov** tšehhov. Viimase rühma (<ss, hh>) puhul võib vokaali siiski ka pikendada, eriti kui selleks on kõrge moodustusega <i> või <u>: **Gussev** gus'sev ~ guus'sev, **Muhhin** muhhiin ~ muuhhiin, **Nerazberihhin** nerazberihhiin ~ nerazberiihhiin, **Pissarev** pissarev ~ piissarev, **Tihhonov** tihhonov ~ tiihhonov.

Rõhulise lõppsilbi vältusjaotuse kohta vt 2.2.1 ja 2.2.2.

2.2. Konsonandid

2.2.1. Vastanduse pingsus/helilisuus korvame geminatsiooniga (vt I: 2.2). Häälikute [s] ja [x] puhul kajastab geminatsiooni ka eesti ümberkirjutus (2 tähte vokaalide vahel ja sõnalõpus): **Vassili, Deniss, Tšehhov, Tšernõhh** – vas'siili, deniss, tšehhov, tšernõhh (<вн Василий, Денис, Чехов, Черных>). NB! Sel topelttähistusel puudub otseseos rõhuga: **Voloss** (-ovo), **Kotjuhh, Konjuh-hov** – vooloss (-ovo), koot'juhh, koon'juhhov (mitte *volóss, kotjúhh, konjúhhov!* – vt 3.2.4.5). Siiski on ka olukordi, kus vajalik geminaat ei kajastu kirjapildis: **Rosla-vets, Tšubais, Vetšeslova** – mugandame: rossla.vets, tšubaiss, vetšesslova (lühis jätkaks eksitava mulje originaali z-häälikust – vt I: 2.2.2).

Topeldama ei pea alguspositiooni, kui on tegemist nimega, mida kuulaja võiks teada (Kerenski, Puškin, Sahharov, Tolstoi). Samas tasub hoolitseda, et algushääliku iseloom oleks üheselt arusaadav seal, kus nime äratuntavus võib olla küsitav: vrd **Bitševskaja** bitševskaja – **Pitšul** piitšul, **Demitšev** deemitšev – **Tenišev** teenišev, **Galitski** gaalitski – **Kaler** kaaler, **Zapašnõi** zapašnõi – **Sap-pak** sapakk. Toetada nõrga või tugeva algustähe arusaadavust vastava hääliku kerge helilisuusuga (**bi-**, **dee-**, **gaa-**) või vastupidi, tugevdusega (**ppii-**, **ttee-**, **kkaa-**), ei ole sel puhul ülearune.

2.2.2. Sõnalõpu leenishäälik tugevneb, muutudes helituks: **Pletnjov, Almaz, Kiž, Ob, Kolodub** – pletnjoff, almäss, kišš, opp, kolodupp. Kuna see on üks

vene keele tüüpilisemaid hääldusjooni, on ka meie mugandus seda tavapärastel järginud – rõhusilbi lõppu tekib gemiinaat. Käänamisel asendub see lühihäälikuga, nii et vältevahelduse võtab üle vokaal¹⁰: omastav pletnjoovi, almaazi, kijiži, oobi, koloduubi, osastav pletnjoovi, almaazi, kiži, oobi, koloduubi.

NB! Rõhutus silbis ei pruugi lõpphäälikut topeldada: **Golub** gooluB, **Surikov** suurikov (~ -hV), **Vitjaz** viit'jaZ', **Vsevolod** vseevoloD. Piisab sellest, et väldime teadlikult *b, d, g, z, ž* heliliseks hääldamist, mis muidu võiks ehk võõr-nimes kõne alla tulla (vrd II: 2.4).

2.2.3. Sama asendi kõlahäälikud mugandame samuti geminaatseks: **Artjom**, **Bubõr**, **Ivan**, **Orjol** – artjomm, bubõrr, ivann, orjoll. Neid nimesid on käänatud emba-kumba, konsonanti või vokaali, pikendades. Eesnimedes on tavalisem esimene variant (artjomm, ivanni), neutraalstiil perekonna- ja kohanimeses kaldub seni veel eelistama teist: bubõõri (projekt), orjooli (kubermang).¹¹

2.2.4. Konsonantühendid tihti originaalhäälduses lihtsustuvad: **Mussorgski** mussorski, **Soltsevo** sontsevo, **Zdravstvi**, **Zima** zdravstvi zimaa, **Tšuvstvo Vremeni** tšustvo vreemeni.

<gk> = **hk** sõnades *ljogki, mjagki* ja nende tuletistes: **Ljogki** ljohki, **Mjagkov** mjahkoff.

<zdn> = **zn**, <stn> = **sn**: **Neizvestnõi** neizvesnõi, **Prazdnik** praaz'nik, **Vestnik** ves'snik.

¹⁰ Sellekohaseid kahtlusi (meie oma sõnamuutmine otsest paralleeli ei paku!) vt Kindlam 1976: 169. Tegemist on siiski kõnepraktika vana tavaga, mille kasuks räägib kirjapildiläheduse säilimine muutkäänetes (s.t peale nimetava): lõpu tegelik grammatiline konsonant, nt *v* perekonnanimes *<ov>*-lõpus, tuleb õigena esile (paneme tähele, et *f*-i ei kohta ka naissoovormis!). Liiga lihtne lahendus oleks lõpu-*f*-i ignoreerida – nimetavavormid, nagu *pletnjoov, ivanoov, petroov* jne, kipuvad häirima oma hüperkorrektselt tähtäheliseusega; ka laseb vene *-off* selget vahet teha nende slaavi keeltega, kus lõpu-*v* helituks ei muutu (ukraina, valgevene, slovaki, sloveeni) – vrd ka läänes levinud vorme Baklanoff, Sinebrychoff jms. Väike võimalus tüve- muutmist pisutki eestipärastada oleks pikk vokaal nimetava käände geminaatse lõpphääliku ees: pletnjoof, almaass, koloduup (vrd *poiss : poisi, luup : luubi*), kuid järjekindlalt rakendamisel tooks see häiriva moonutuse tugeva astme muutkäänetes (*koloduupi, koloduupide*).

¹¹ Kumbki moodus pole vale, ja keelekorraldus ongi seda tüüpi nimede hääldusliku vältuslahenduse ning käänamise jätnud lahtiseks (vt ÕS 2013: 1133). Kunstliku ja hüperkorrektsena tundub pikka vokaali üle kanda nimetavasse käändesse (*bubõõr, orjool* – vrd *ivaan*) – originaalhäälduse pingsus õigustab seal vältuse kandjana pigem konsonanti. Seega kui on püüdu käänamist korrastada, tasuks pigem kaaluda koha- ja perekonnanimese ühtlustamist eesnimede tavaga.

<stš> (cy), <ztš> (zy), <zdtš> (zdy), <žtš> (jcy), <stšš> (cmcy) = š'(š) (nimesdes harva, kuid nt *stšastje* 'õnn' š'is'jas'tje). Ka ühendites <sš, zš, žš> sarnastub esikomponent alati järgneva¹²: **Bežšapkin** beššapkin, **Ražžigajev** ražžigajev. Ühendi <žs> mugandame lihtsuse huvides š-na: **Vsevoložski** vseevološ'ki.

2.3. Palatalisatsioon

Peenendame neid häälikuid, millel on palataliseeruvad vasted ka eesti keeles (*l, n, s/z, t/d*): **Atkov**, **Bulba**, **Jeresko**, **Kuzmin**, **Mišenkin**, **Navalnõi**, **Sudbin** – at'koff, bul'ba, jeres'ko, kuz'minn, miš'en'kin, naval'nõi, sud'binn (vene kirjapildis pehmendumärgiga: *тв, лв, сь, зь, нь, ль, дь*).

2.3.1. Neidsamu häälikuid peenendame ka <i> ja <j>-i ees: **Mussin**, **Putin**, **Ustinov**, **Vassili**, **Tanja**, **Valja** – muus'sin, puut'in, us'tiinov, vas'siili, taan'ja, vaal'ja. Peenendamist ei takista, kui häälik paikneb asendis, kus palatalisatsioon eesti keeles on erandlik (rõhu eel või rõhust kaugemas järgsilbis): **Stalnuhhin** stal'nuhhin, **Kukolnik** kuukol'.nik, **Mišenkin** miš'en'kin, **Jampol** jampol', **Koren** kooren', **Topol** toopol', **Vitjaz** viit'jaZ', viimaste näidete lõpphäälikute juures tuleks vaid hoiduda üle pingutamast.¹³ Mõni säärane nimi on juurdunud ka peenenduseta (**Gogol** googol).

2.3.2. <i>- ja <j>-i eelses konsonandijärjendis (k.a geminaat) palataliseerime eestipärastelt vaid esiliiget: **Antipov**, **Ossinovski**, **Silantjev**, **Starostin**, **Tolstikov**, **Ustjugov** – an'tiipov, os'sinovski, silan'tjev, staaros'tin, tol'stikov, us'tjuugov.¹⁴ Seesama on tavaks ka rõhusilbi lõpus, kui järgneb <e>: **Annenkov**, **Lossev**, **Kotšnev** – an'nenkov, los'sev, kot'snev. Vaid kergelt peenenev varjund sobib rõhujärgsele üksikhäälikule: **Konevo** koon(')evo, **Medvedev** medved(')ev, **Ozerov** ooz(')erov, **Telešov** teel(')ešov (tugev peenendus mõjuks aktsendi- maiguliselt: *koonjivo, mid'vjeedjif* jms).

¹² Nn regressiivne assimilatsioon – vt Avanesov 1984: 78 jj.

¹³ Rõhust eemal on meil omasõnades vaid *i*- ja *j*-i eelne nn ebapalatalisatsioon (Tiit-Rein Viitso termin tähendust mittemõjutava peenenduse kohta, nt *redeli, üleni, kammeljas*), mis ühiskeeles ei ole kuigi tugev (Viitso 2008: 176).

¹⁴ Eespoolne, nn positsiooniline pehmenemine toimub ka vene keeles (Panov 1979: 127 jj), kuid erinevalt eesti keelest palataliseerub seal tugevamini vahetult *i* ja *j*-i eelne moodustusfaas.

2.3.3. Palataliseerimata jätame

- a) häälikud, mille puhul nüüdiseesti ühiskeel palatalisatsiooni ei tunne (nt *r*): **Igor**, **Gorki** – iigor, gorki (vene *pʁ* – kuid vrd *kurğ, narr*);
- b) positsiooni, kus peenenduse neutraliseerib eelnev *i*: **Iljitsov**, **Šepitko** – illitšjoff, šepitko (mitte *il', it'* – vrd *pill, kitt*, vt ka I: 2.3.1, märkus²⁴). Kerge, vihjeline peenendus ei ole siin siiski välistatud. **Erandlikult** jääb peenenenuks järelkomponent *š'* järjendais <itš, ištš>: **Anitškov**, **Rtištšev** – anitš'kov, rtištš'jev (selgitust vt 2.3.4).

NB! *l* jääb palataliseerimata nimedes, mis pole vene päritolu ja kus pehmendus on üksnes vene mugandusvõte: **Balmont** balmont, (Mihhail) **Tal** taal (mõlemas *ɫʁ*, kuid esimene nimi on šoti, teine juudi päritolu). Ka Kiievi-Vene ajast tuntuks saanud viikingipärastes eesnimeses **Askold**, **Olga** (vanapõhja Haskuldr, Helge) on meie *l* eestipäraselt harilik, peenenduseta: as.kold, olga.

Teisipidi hääldame tavalise eesti häälikuna ka vene „kõva“, velariseeritud *ɫ*-i [ɫ]: **Mihhail**, **Daniil**, **Orjol**, **Lukin**, **Ulõbõšev** – mihha-ill, dani-ill (vabamas stiilis ka mihhail, daniil), orjoll, lukinn, ulõõbõšev. Samuti jääb jäljendamata kogu üldisem konsonantide pehme/kõva-kontrast: paarid **Lermontov** – **Lunin**, **Sedov** – **Sadovski**, **Zinin** – **Zõkin**, **Sterlegov** – **Starikov** kostavad meil enam-vähem samade algushäälikutega: lermontov, luunin, sedoff, sadovski, ziinin, zõõkin, sterlegov, staarikov (esimestes hoidume peenendamast: lje-, sji-, zji-, stje-, teistes velariseerimast: *ɫunin* jms!).

2.3.4. Alati ja läbivalt on palataliseeritud <tš> (*ɕ*) = t'š' ja <štš> (*ɕɕ*) = š'(š') j: **Galitš**, **Kuznetsikov**, **Petsenev** – gaalitš', kuzneet'š'ikov, peet'š'enev; **Meštšaninov**, **Polištšuk**, **Radištšev**, **Štšedrin**, **Štšerbatõhh** – meštš'aniinov, polištš'jukk, radištš'jev, š'š'jedrinn, š'š'jerbaatõhh. NB! Kui nende häälikute ees on *l*, *n*, *s* või *t*, kandub peenendus üle tolele (vt ka 2.3.2): **Altševski**, **Dantšenko**, **Gontšarov**, **Greibenštšikov**, **Ivantšiščev**, **Koltšin** – al'tšjevski, dan'tšjenko, gon'tšjaroff, greben'š'ikoff, ivan'tš'ištš'jev, kol'tš'in. Kuna originaalis kalduvad need kaks liit-häälikut üleni alveopalataalseks (vt I: 2.3.3), siis on ka nende eesti vastetes tavalise, tagapoolse *š* asemel palataliseeritud *š'*.

Palataliseerimist ei salli <š> (*ɕ*) ega <ts> (*ɕ*): **Puškin** puškin, **Vološin** voloošin, **Lutsk** lutsk, **Zemtsev** zemtsev (mitte *š', t's, tsj!*). Ühendes nende tähtedega hoidume peenendamast ka eelmist häälikut (v.a pehmendumärgi puhul): vrd **Mantsev** mantsev – **Koltsov** (ɫʁ) kol'tsoff, **Janšin** janšin, **Menšikov** (vürst) menš'ikov (NB!) – aga filminäitleja Oleg **Menšikov** (ɫʁ) men'š'ikov.

3. Rõhk ja selle reeglid

Liikuv, tähendusare rõhk on vene nimede kõige raskem probleem. Rõhu vene-pärast asukohta tasub kontrollida alati, v.a juhud, kus vene kontekstiga nimi ilmselgelt ei ole vene päritolu (nt Rubinstein) või on ajaloolistel põhjustel muutunud eestikeelseks (nt Siber, Uural, Moskva, Jaroslav Tark – vt 3.1.2 ja 3.2.6.f). Selles alapeatükis võtame ette nimed, millega kõige enam eksitakse, püüdes niivõrd kui võimalik välja sõeluda ka mõningaid suunavaid üldreegleid.¹⁵

3.1. Veaohtlikumaid eesnimesid

Andrónik, **Aníssim**, **Artjóm**, **Ável** (ɫʁ), **Gerássim**, **Íov**, **Issidor**, **Jefím**, **Kírik**, **Kleónik**, **Klimént**, **Lázar**, **Lóngin**, **Mámant**, **Nífont**, **Nikífor**, **Néstor**, **Óssip**, **Panteléimon** (harvem ka -món), **Pímen**, **Próhhor**, **Rógvolod**, **Ruslán**, **Serafím**, **Sídor**, **Stratónik**, **Vadím**, **Vsévolod**. NB! *N*-d **Esfír**, **Judíf**, **Rahhíl** (vrd Lääne-Euroopa variante: Est(h)er, Judit(h), Ra(c)hel).

3.1.1. Iseloomulik lõpurõhk

- 1) silbil <-ón>: *M*-d **Agafón**, **Antón**, **Apollón**, **Arón**, **Filimón**, **Haritón**, **Illarión**, **Kapitón**, **Rodión**, **Samsón**, **Sofón**, **Spiridón**, **Vissarión**. Erandid: **Kónon**, **Símon**, **Tíhhon**, **Trífon**;
- 2) ühisslaavi lõppudes <-mír> ja <-sláv> (-slaff): **Bronimír**, **Kazimír**, **Ljubomír**, **Ostromír**, **Borisláv**, **Gremisláv**, **Izjasláv**, **Jarosláv**, **Mstisláv**, **Stanisláv**, **Vjatsšesláv**, **Vladisláv**.

Erand: **Vladímír**.¹⁶ NB! Enamikku Vana-Vene hõimujuhtide ja vürstide nimesid mugandame **algusrõhuga**: as.kold, gostomõssL, izjasslav, jarop.polk, jarosslav, m(õ)stisslav, ostromir, svetozar, svjatop.polk, svjatosslav. Kuigi nüüdisevene normiks on lõpurõhk, arvestame nende puhul Vana-Vene vürstiriikide keelelist kirevust, mis meile kui lääne-

¹⁵ Siinse vaatluse ja liigituse aluseks on olnud valdavalt Aleksandra Superanskaja (1966) ulatuslik analüüs. Uuemaid võrdlus- ja kontrollivõimalusi pakub Florentsia Agejenko pärisnimede rõhusõnastik (2001).

¹⁶ Sugulaskeelte vahel rõhk lahkneb: srb Branimir (braa-), pl Kazimierz (-žji-), Bronisław (-nis-), tš Václav (vaats-).

Vladimiri erandlikkuse määrab teistsugune algkuju (< v-vn *Vladimer). Sellegi rõhk erineb keeliti: srb (vlaa-), bulg, rum (-miir). Vene kõnekeeles kohtab lõpurõhku ka nimedel Vsévolod, Rógvolod, mida ei pea jäljendama.

meresoomlastele lubab vabamat lähenemist. Eestlase keelemeel tajub enamikku neist nimedest liitsõnadena;

- 3) mütoloogianimesed **Farláf, Horív, Veléss, Volgá** (*lv* – NB: mitte jõgi!), **Volhhová**.

3.1.2. *M*-d lõpuga <-i> (-*ui*) – rõhk eelviimasel silbil: **Arkádi, Dmíttri, Inno-kénti, Júri, Leónti, Zinóvi, Valéri, Vitáli**. Mõned neist on ka arhailis-harul-dased: **Ávdi, Ággi, Fe(o)dóssi, Ioanníki** (ka **Aníki**), **Jevsévi, Júli, Móki, Mili, Pafnúti, Paíssi, Patriki, Pómpi, Sérgi**. NB! Hoidu, et haruldane nimi nagu Juli, Mili või Sergi ei saaks väärrõhku vigase ümberkirjutuse tõttu (Julii, Milii)! Nõnda on helilooja **Mili Balakirev** – *míli balaakirev*.

Arhailise nimerühma hilisvormid lõpuga <-éi> on lõpurõhuga: **Avdéi, Aggéi, Anikéi, Fedosséi, Jevséi, Mokéi, Patrikéi, Pompéi, Sergéi**.¹⁷

3.1.3. Rõhulise <á>-lõpuga *M*-d: **Fomá, Iljá, Kuzmá** (*zv*), **Luká** (erandid **Fóka, Mína, Sávvá, Vavíla, Zossíma** on tänapäeval haruldased).

Lõpu-<a>-ga *N*-des rõhk üldiselt eelviimasel silbil: **Aleksándra, Faína, Fjókla, Glafíra, Jelizavéta, Kallísta, Laríssa, Ljubáva, Nastásja, Melitríssa, Rogdána, Rognéda, Zinaída, Uljána, Umíla, Varvára, Vássa** ja (NB!) **And-žéla, Angéla, Anželíka, Domeníka, Veroníka**.¹⁸ Siin ka rühm <-éja, -ója, -úja>-lõpulisi (lõpu-*я*): **Pelagéja, Zója** ja haruldased **Doroféja, Kazdója, Perpetúja, Virinéja**.

N-d lõpuga <-ia> (-*ия*) – rõhuline tagant 3. silp: **Dária, Feodóssia, Gélia, Génia, Gorténzia** (< *Id Hortensia*), **Idíllia, Jevgénia, Júlia, Klávdia, Ksénia, Lídia, Lília, Natália, Sófia, Zinóvia, Taíssia, Valéria**, ja haruldased **Agáfia, Ágnia, Aníssia, Apollinária, Feodótia, Feodúlia, Fevrónia, Jefrossínia, Jevfímia, Jevlámpia, Kaléria, Melánia**. Neist on ka rahvalikumad, silbi võrra lühemad kujud lõpuga <-ja> (-*я*), kus rõhk jääb samale silbile: **Dárja, Lídja, Natálja, Sófja** (jms).

NB! Erandlikud <-ía>-nimed (rõhk *i*-!): **Anastassía, Jevdokía, María, Sinklitikía** (nende lühendkujud lõpuga <-ja> on reeglipärased: **Nastásja,**

¹⁷ Erandlikult rõhuline lõpu-*i* on vaimulikunimes *Алексий*, mis aga meid ei puuduta, kuna eesti keeles on see ladina kujul Aléksius. Küll on *i*-lõpulisi lõpurõhuga nimesid ukrainlastel: *Andrí, Oleksi, Matví, Sergí*.

¹⁸ Rõhk lahkeb siin Lääne mallist, kus rõhuline on tagant 3. silp: *Angela, Angelica, Barbara, Domenica, Veronica*.

Avdótja, Márja, Sinklitéja). Venemaa omanimi: **Rossía** (mittetõlgitavatel juhtudel, kus nimekandjaks on meediaväljaanne, laev vms).

3.1.4. Enamik vene nimevara on kristlik-kanooniline, piiritletum kui eestlastel. Kui mõnel vene kultuuris olulisel isikul on mittevene eesnimi – Albert, Alfred, Eduard, Konrad, Marius, Martin, Rudolf vms –, viitab see enamasti võõrastele juurtele. Sel juhul mugandame lähtekeele, mitte vene eeskujul: Marius Petipa – marjüs pöt'ipaa (prantslane, mitte *maarius*), Alfred Schnitke – alfret šnitke (sakslane, mitte *al'frett*), Eduard Toman – eeduard tooman (eestlane, mitte *eduárt*).

3.2. Perekonnanimed

3.2.1. PEAREEGEL: rõhk järgib lähtesõna omastava käände vormi (või ka sama tüvega omadussõna): vrd **Gusárov, Makárov, Mélnikov, Nósov, Pávlov, Platónov, Rózov, R'õžikov** (< *гусара, Макара, мельника, носа* jne – lähtesõna omastavas on rõhk samal silbil nimetavaga) – ent lõpurõhuga **Birjúkov, Gontšaróv, Iljítšov, Kazakóv, Kozlóv, Królóv, Nozdrjón, Pastuhhóv, Petrón, Pletnjón, Rubljón, Sedón** (< *бирюка, гончара, Ильича, казакá* jne – omastavas lõpurõhk, samuti omadussõnas *седо́у*). Seesama lõpuga <-in>: **Múhhin, Stárostin, Míšenkin, Spasíbin, Mólodostin, Nikítotškin, Tšerjómuhhin, Nerazberihhin** (< *м'ухи, старосты, м'ишеньки, спас'иба* ...) – seevastu **Zimín, Nozdrín, Štšekín, Borodín, Golovín, Skovorodín** (< *зим'ы, ноздр'я, щек'и, бород'ы, голов'ы, сковород'ы*).

3.2.2. Kuna tihti on nime alussõnaks vähe tuntud arhaism või murdesõna, mille puhul reeglitaju ei käivitu, kujundab tänapäeva venelaste rõhuharjumusi üha enam analoogia. Järjest rohkem nimesid vahetab malli, saades „standardrõhu“ eelviimasel silbil. XIX sajandil tavalistest nimedest *Gvozdjón, Lomtjón, Plastón, Platón* on saanud **Gvózdev, Lómtev, Plástov, Plátov**.¹⁹ Nimedest lõpuga <-kov> on saanud **B'ókov, Kl'ókov, Krjúkov** (ka siin oli kunagi rõhk lõpus). Reeglipärase Konjón asemel on üldistunud **Kónev**. On aga neidki nimesid, kus rõhu-nihe on olnud vastupidise suunaga: **Frolóv, Panóv, Títóv** (varem *Frólov, Pánov, Títov*).

¹⁹ Superanskaja 1966: 125.

3.2.3. Hoolikat isikukohast kontrollimist nõuavad nimed mitme võimaliku rõhuga (rõhu määrab perekondlik traditsioon): Ánítškov, Bármín, Bókarev/Bokarjón, Dáškón, Djákón, Issákón, Ivášev/Ivašón, Jéltsín, Káigoródoov, Kápítsa, Káškín, Kórsakov (aga Dondukóv-Korsákov!), Kóšev/Košeljón, Kózúhhóv, Mjássítšev, Nóvikón, Óbúhhóv, R'óžkón, Sélístšev, Sókolóv, Svérdlón, Zémtsev/Zemtsón, Télešov, Tóporóv, Úhtómski, Víkulov, Vassíljev/Vassiljón (isikuti lähemalt vt 4.1). Konkreetse nimekandja eelistust kontrollime ka nimeses Háilón, Písklón, Púhlón, Róslón, R'óhlón, R'ólón, Spélón. Ositi taanduvad lahknevused murde- või keeleerinevustele. Nii kalduvad keskvenemaalased automaatselt tahapoole nihutama ukraina ja lõunavene <ko>- ja <enko>-lõpuga nimese rõhku (Boikó, Gretškó, Gorbatkó, Lös-sénko), eespoolsem rõhk võib aga mõnikord olla põhjendatum: sotsioloog V. Bóiko, NLKP tegelane G. Grétško, kosmonaut V. Gorbátko²⁰. Ukraina Lössenkod on enamikus algusrõhuga.

Muu hulgas võib rõhus kajastuda nimekandja klassikuuluvus või sotsiaalne staatus. Näiteks levinuima lihtrahvanimena kinnistus analoogiapõhine Ivanóv (vrd Petróv), aga kõrgklassi perekondades püsis reeglipärane Ivánov (NB! Tšehhovi samanimeline näidend; vt ka 4.1).

3.2.4. Reegleid ja seaduspärasusi nimerühmade kaupa

1. Nimed lõpuga <-ov> („pehmes“ naabruses <-(j)ev/-(j)ov>)

REEGEL. Lõpp hääldusega -jov (-ěv) on alati rõhuline, -(j)ev (-ev) alati rõhutu.²¹ Vrd: Moskaljón - Sóbolev, Piskarjón - Tókarev, Muravjón - Assáf-jev, Seleznjón - Séleznev. Kuigi vene kirjalpilt jo/je erinevust alati ei näita, kajastub see selgelt eesti ümberkirjutuses. (See on oluline eelis neid nimesid lugedes!) Ettevaatust võõra latinisatsiooniga: Grachev, Khrushchev, Pletnev, Rublev on hääldatuna ikkagi grat's'off, hruš'joff, plet'njoff, rubljoff.

Rõhk <ov/ev>-lõpuga nimeses on tihti eelviimasel silbil: Hírnov, Hrópov, Máikov, Pémov, Pónsov, Ráinov, Skárzov, Strúkov, Šv'ókov, Šljúkov, Tróhhov, Tšámov, Tšíkov, Tšm'óhhov, Fidélev, Opálev, Sibírev. Reeglilis võib seda pidada nimeses, mille algupära on muukeelne või ähmane. Muid täpsustusi vt 3.2.4.6.

²⁰ Selles nimes lepib ka Agejenko (2001: 85) Moskvas harjumuspärase lõpurõhuga, kuigi kosmonaudi kodukandis võetakse seda võõristusega. Eesti hääldusele on algupärane rõhk omasem.

²¹ Täht ě (joo) esineb vaid rõhuasendis. Ě täppe näeme sõnastikes, mujal võib nt Селезнев tähistada kaht eri nime.

2. Nimed lõpuga <-in> (tähe u järel ka <-õn>)

Tihti on ka siin rõhk eelviimasel silbil: Aljóhhiin, Bulávin, Jakúškin, Jerópkin, Kédriin, Kúdrin, Matjúškin, Pálmín, Pudóvkin, Répin, Ráikin, Sinítsõn, Svérdlin, Štšúkin, Zórin, Tévlín, Tšekálin, Tšeljúsikin jms. (4.1 näitab, et see analoogia nakkab üha enam nimesid, mis ajalooliselt, peareegli järgi on olnud lõpurõhuga.) Sääraselt üldistada ei või aga üldtuntud lõpurõhulisi nimesid Buturlín, Borodín, Golovín, Kuprín, Skovorodín, Šebalín, Šukšín ja teiselt poolt nimesid, kus rõhk on eespool: Akímotškin, Plátitsõn, Stárostin, Tšerjómuhhiin, Útotškin.

REEGEL. Rõhuline lõppsilp <-ín> mehenimes tingib naissoovormi <-iná> (rõhk a-l): Borodín - Borodiná, Šukšín - Šukšiná. NB! Ovtšina, Štšerbína mõlema soo puhul (siin ei ole <-ina> nimesufiks!).

3. Nimed lõpuga <-i> (uü), <-õi> (buü), <-oi> (ouü)

REEGEL. Kui nimi lõpeb <oi>-ga, on rõhk lõppsilbil, muidu aga eespool. Vrd: Berežnói, Kossói, Kramskói, Lugovskói, Tolstói, Trubetskói, Tverskói, Šahhovskói – aga Arénski, Bélski, Kérenski, Roždéstvenski, Vjazemski, Bélói, Neizvéstnói, Sévernói. Kõige sagedamini on rõhuline eelviimane silp, kuid nagu näha, leidub rohkesti ka muid näiteid.

Enamikus selle rühma nimeses on lõpp <-ski/-tski> (укуи) või <-skoi/-tskoi> (укои). Lõpp <-õi> esineb ainult nimeses, mis oma kujult kattuvad omadussõnaga (nende lõpu ees ei ole ühendit <-sk/-tsk->): Kolodjázñói, Ljubói, Maljovannói, Muróvannói, Poverennói.

Lõpuga <-vski> (poola päritolu) on rõhk enamasti eelviimasel silbil: Babajévski, Baranóvski, Borissóvski, Bulahhóvski, Bókóvski, Danilévski, Davódóvski, Lazarévski, Mihhailóvski, Novotserkóvski, Peškóvski.

Erandeid: Konobéjevski, vürst Romodánovski.

Naissoovormid lõpuga <-aja> säilitavad rõhu selsamal kohal: Berežnói - Berežnája, Kramskói - Kramskája, Tolstói - Tolstája, Arénski - Arénskaja, Babajévski - Babajévkaja, Vjazemski - Vjazemskaja, Bélói - Bélaja.

4. Nimed lõpuga <-óvitš>, <-évitš>

Need on algselt poola päritolu nimed.

REEGEL. Rõhk on alati eelviimasel silbil: Abramóvitš, Adamóvitš, Aleksandróvitš, Antonóvitš, Bogdanóvitš, Davidóvitš, Jankelévitš, Lukanóvitš, Makarévitš, Parfenóvitš, Pavlóvitš, Prokopóvitš, Serafimóvitš.

Sergejevitsš. NB! Ettepoole toodud rõhuga (*Abrámovitš, Antónovitš, Bogdánovitš* jne) ei oleks need perekonna-, vaid isanimed.²²

5. Nimed lõpuga <-ihh>, <-õhh>

Mõnes selle rühma nimes võib rõhk olla lõppsilbil: **Dolgíhh, Hlopotn'õhh, Molod'õhh, Sokov'õhh, Tšeremn'õhh, Tšern'õhh.** Eestlast meelitab lõppsilpi rõhutama vene *x*-tähe reeglikohane edasiandmine <hh>-na, kuid sellest ei tohi lasta end eksitada – enamik <ihh/õhh>-lõpuga nimesid on eespoolsema rõhuga: **Baranóvõhh, Krutšónõhh, Málõhh, Sávinõhh, Šírókihh, Štšerbátõhh.** Ühe ja sama kirjapildiga nimes võib rõhk erineda ka perekonniti.

6. Lisareegleid ja suundumusi

a. Eespoolne rõhk on nimedel lõpuga <-jev>, seda nii vokaali järel – **Hájev, Kljújev, Májev, Mójev, Rájev, Rzájev, Strójev, Strújev, Tbóljev, Tújev, Tšújev** – kui ka konsonandi järel: **Fridjev, Júrjev, P'órjev, Strátjev, Távjev, Tšírjev, Úrjev.**

Kui eesti kirjapildis on <-jov>, on rõhk muidugi lõpus: **Koroljón, Piskarjón, Ponomarjón** – vt reegel 3.2.4.1. Tähtede *u, u* järel näitab rõhu õiget asukohta ka vene kiri: *врд Шишов – Плешев* (Šišón, Pléšev), *Земцов – Земцев* (Zemtsón, Zémtsev).

b. Rõhulised on nimelõpud <-vón>: **Pervón, Tšervón,** Kossóvón, Meževón, <-gón>: **Pirogón, Rõtšagón** ning 2-silbilistes nimedes <-nón>: **Motšnón, Panón, Põtšnón, Pjanón, Skudnón, Smirnón, Stalnón.** Erandid: **Óžegov, Ržánov, Rátnov.**

c. 3-silbilistes lõppudega <-ov> ja <-ev> nimedes võib rõhk olla ka esilbil: **Ózerov, Rázumov, Štšógolev, Túlikov,** lõppsilbil: **Homutón, Ossetróv, Tšugunón** või kõikuda algus- ja lõppsilbi vahel: **Néfterev ~ Nefterjón, Púkirev ~ Pukirjón, Séleznev ~ Seleznjón.**

d. Pikemad nimed lõppudega <-(n)nikov>, <-tšikov>, <-štšikov> – rõhk on enamasti tagant 3. silbil: **Hilimóntšikov, Hrénnikov, Húhrikov, Koršenínnikov, Kuznéštšikov, Malínnikov, Ogúrtšikov, Ovsjánikov, Sánnikov, Sapélnikov, Skripálštšikov, Stepántšikov, Svéšnikov, Sõreíštšikov, Tšértšikov, Vedérnikov** – kuid ka tagant 4. silbil: **Káfelnikov, Lúkovnikov, Párusnikov, Pergámenštšikov, Podóšven-**

nikov, Púšetšnikov, Sábelnikov, Šápošnikov jmt (vt peareegel 3.2.1). Samal alusel lõpurõhk <-kón>: **Jamštšikón, Klepikón, Merzljakón, Senjukón** jmt.

e. Rõhk vokaalijärjendis. Kuna diftonge vene keeles pole (v.a järjendid konsonantlõpuga *ú*), tasub valvas olla erisilbiliste vokaalidega. Tavalisimad riskikohad: **Áušev, Réutov, Sáukov, Tróitski** – silbitame: *aa-ušev, ree-utov, saa-ukov, troo-itski* (seevastu **Reízov, Tairov, Saúlski**). NB! **Tšaadájev:** tš^a-adaajev.

f. Germaani päritolu (saksa, juudi) nimed mugandame algupärase rõhuga: **Áltschuler, Béllingshausen, Bénckendorff, Blúmenfeldt, Éisenstein** (*ei*zen.štein), **Kátsnelson, Krúsenstern, Wéinstein** (-št-), **Rúbinstein** (-.štein). Siinpuhul ei loe, et vene rõhk on neis liitnimedes lõpposal.

4. Valimik veaohtrikke nimesid

Valikust on välja jäetud suur osa *ov-* ja *in-*lõpuga nimedest, kus rõhk on ootuspäraselt eelviimasel silbil. Rõhku märgib akuut ´ tähe kohal, eri võimaluste puhul ka mitu akuuti. Tähtsamad isikutäpsustused on sulgudes (lühendid: aadlisuguv – aadlisuguvõsa, ajalool – ajaloolane, arhit – arhitekt, dir – dirigent, f-rež – filmirežissöör, hl – helilooja, keem – keemik, kosm – kosmonaut, kunstn – kunstnik, lav – lavastaja, lja – laulja, luul – luuletaja, med-teadl – meditsiiniteadlane, m-kriitik – muusikakriitik, ntl – näitleja, pian – pianist, pol – poliitik, rež – režissöör, tlk – tõlkija, uisut – uisutaja van – vanem hääl-dus). Valimikus on ka hulk vene kultuuris olulisi nimesid, mille algupära ei ole venekeelne, neist üksikutel on näidatud ka päritolukeel.

Palataliseeruvat häälikut näitab vastav pehmendusmärgiga täht: *лв (l'), нв (n'), цв (s'), зв (z'), мв (t'), дв (d'), рв (r* – võib jätta peenendamata). Sulgudes on ka täpsustusi vene tähtede *ě, u, u* (*jo/o, ts, tš*) kohta, samuti kriitilised silbi-piirid.

Enamik andmeid: Agejenko 2001, ajalooliste eelistuste kohta: Superanskaja 1966.

²² Reegel ei kehti serbia päritolu nimedes.

4.1. Perekonnanimed

Abléssimov, Abróssimov, Adášev, Afróssimov, Agóškov, Akímotškin, Alékin (mitte *ě!*), Alénitšev, Aléntova, Aligér, Aljábjev, Aljákrinski, Aljóhhein (male-taja), Altuhhóv, Aníssimov, Aníssimtsev, Anítškov (aadlisuguv, Anítškovi sild ja loss Peterburis – aga filosoof Dmitri Ánitškov), Ánnenkov, Ánnenski, Antonóvski, Arénski (hl), Argamakóv, Argunóv, Artemóvski, Artsõbášev, Askótšenski, Ássenkov, Astáfjev, Ášnín, Atkóv (*mb*, kosm), Áušev (aatomiuur), Avdijévski, Avdújevski, Avérintsev, Avértšenko, Ávtsõn, Babajévski, Bábotškin, Bábuškin, Báhharev, Bahmétev (hl), Bahmétjev (*mb*, loodusteadl), Bahtín (kirj-teadl), Báhtšiev (pian), Bákulev (med-teadl), Balákirev, Balándin, Balantšín, Bántõšev, Barabašóv, Baranóvõhh, Barat´õnski, Bárdin, Barjátinski, Barmín (Vladimir, raketiteadl – aga sõjaväelane Ilja Bármin), Bársov, Barsukóv, Barténev, Bartó, Barúzdin, Barvínok, Bar´õšnikov, Báskov (lja), Bassargín, Bašmét, Bažénov (kunstn), Bátenkov, Bátjuškov, Báukov, Bégitšev, Béhterev, Beklemíšev, Bekrénev, Belávenets, Belotserkóvski, Belóv, Berbérov, Bérđnikov, Bérestov, Berežnói, Bersénev, Besnovátõhh, Bestúžev, Bezõménski, Bíbikov, Bilíbin (van Bilibín), Blagovó, Blinóv, Blohhín, Bobrištšev-Púškin, Bobrók (vürst), Bóbtšinski (van -íns-), Bob´õr (*pb*), Bóbõrev (ka -rjóv), Bogátikov, Bogatõrjóv, Bogoróditski, Bógorov, Bóiko (Vladimir, sotsiol – vrd ukr Boikó), Bókarev (Gennadi, kirj), Bokarjóv (Daniil, XIX saj leiutaja; Anatoli, Jevgeni, lingvistid), Bóldõrev, Bolhovítinov, Bolótnikov, Bólotov, Bolšíhh (*pb*), Bolšón (*pb*), Boltunóv, Bóndarev, Boréskov, Borissóvski, Borodín, Borovikóv, Brandukóv, Brehhovskíhh (Leonid, füüs), Bréško-Breškóvskaja, Bróvtsõn, Bubennóv, Búbnov (< vvn), Bub´õr (*pb*), Búdnikov, Bulávin (van Bulavín), Búlba (*pb*), Bulgákov, Bunakóv, Burágo, Burkóv (ntl), Bútlerv, Buturlín, B´õšovets, Dáškov (vürst, muidu Daškov), Degtjarjóv, Dehterjóv, Deinéka, Démihhov, Desjátnikov, Deševón (Vladimir, hl), Dežerín, Dežnjóv (Semjon, maadeuur), Devjátkov, Devjátõhh, Djádkovski (*ðb*), Djágilev, Djákov (Anatoli, meteorol), Djakóv (Boriss, kirj), Dmítrijev, Dnepróv, Dóbtšinski (van -íns-), Dohturóv, Dokšítser (Timofei, trompetist), Dolgatšóv (*ě*), Dólgíhh, Dondukóv-Korsákov, Dorogíhh, Dórohhov, Dragunóv, Dubínski, Dubróvinski, Dúdarev, Dudárova (Veronika, dir), Dudínov, Dudíntsev, Duhhovskói, Durnovó, Eféndijev (vrd aseri -díjev), Eljášev (*лбл*), Fadéjetšev, Fáfínov, Faikó, Famíntsõn, Fártušnõi, Feoná (ntl, lav), Fessénkov (Vassili, astronoom), Figurnóv, Filenkóv, Filippénko, Filíptšenko, Fíltšenkov, Fleróvski, Fljórov, Florénski, Fófanov, Fókin, Foméno, Fomín,

Fomitšóv, Fonjakóv, Fórtšenkóv, Fótijev, Frolóv, Fúrmanov, Gálitski, Gálitš, Gálotškin, Gaponénko (Tarass, kunstn), Gárbuzov, Garmáš (vrd ukr Gármaš), Gavrusjóv, Gávrõš, Géitšenko, Geórgijev (keem), Gérgijev, Geroímenkov, Giljárov, Gjaúrov, Gládkihh, Glazunóv, Gluško, Gm´õrev, Gned´õhh, Gólikov (van Golikóv), Golítšõn, Gólossov, Golóta, Golovatšóv, Golovín, Golovkó, Golovnjá, Gontšaróv, Gorbunóv, Górinov, Gorjáninov, Góruškin, Gortšakov, Góvorov, Gráštšenkov, Grében (*hb*), Grebénnikov, Grebenštšikóv, Grigóritšev, Grigoróvitš, Grinkó (*hb*), Gritsénko, Gritsevéts, Griškó, Gúbarev, Gumiljójv, Gúndareva, Gúrtšenko, Gussenkóv, Gvózdev, Habárov (van -róv), Handrín, Hanõkóv, Háritškov, Harlámpijev, Házov, Hemnítser (luul), Hilimóntšikov, Hitrovó (aadlisuguv), Hlobõstóv, Hlopotn´õhh, Hlõstún, Hóbotov, Hódõrev, Hohlatšóv (*ěb*), Hólminov, Holodnóv, Hólodov, Hólopop, Hóltšev, Holújev (harva -jóv), Homenkóv, Hómitser, Homjakóv, Homutóv, Hozjáinov, Hrapunóv, Hrénnikov, Hrajaštšóv (*ěb*), Hrunóv, Hrustaljójv, Hruštšóv, Hr´õtšikov, Hrõtšóv (*ěb*), Hudóbin (van -bín), Húhrikov, Íevlev (füüs), Igóšev, Igúmnov, Iljenkóv (harva -én-), Iljín, Iljin´õhh, Ínber, Inšakov, Ippólitov-Ivánov, Issakov, Issákova (lja Nina, uisut Maria), Izgárõšev, Iznurjónkov, Izošlójv, Izvékov, Ivanóv, Ivánov (kunstnikud Aleksandr, Andrei, Sergei, dir Fjodor, luul Georgi, lja Nikolai, literaadid Vjatšeslav, Vjatšeslav ja Vsevolod), Ivánov-Kozélski, Ivánov-Razúmnik, Ivanóvskihh, Ivanóvõhh, Ivantšénkov, Ivántšitšev, Ivášev, Ivašóv, Íverski, Jablónski, Jáblotškin, Jagóda (Genrihh, NKVD juht), Jáhhontov, Jákovlev, Jakúšetškin, Jákušev, Jakúškin, Jamštšikóv, Jankelévítš, Jánšín, Janvarjójv, Járikov, Járošev, Járussov, Jasášnov, Jaz´õkov, Jazõkóvitš, Jáušev, Javlínski, Jédlin, Jefímenko, Jefímovõhh, Jegórnov, Jelétski (van Jé-), Jéltsin (NB! dir Sergei -ín), Jepantšín, Jerésko (*cb*), Jermák, Jerópkin (van -kín), Jeršóv, Jértšev, Jésipova, Jevréinov, Juhnín, Jumášev, Juškóv, Kablukóv, Kádomtsev, Kádotšnikov, Káfelnikov, Kagán, Kaigoródov (kunstn Anatoli Kái-), Káitukov, Kalantár, Kalášnikov, Kálik, Kalitá, Kalítin (van Kalitín), Kaménski, Kantemír (< rum), Kántor, Kantoróvitš, Kápitsa (ajalool Mihhail, kirj Pjotr), Kapítsa (geograaf Andrei, füüsikud Pjotr, Sergei), Kápterev, Kápterv, Karágitšev, Karamzín, Karámõšev, Karándõšev, Karássik, Karátšentsov, Kárbõšev, Kardašóv, Karétnikov, Kargín, Karmaliná (Ljubov, lja), Kárpín, Karpínski, Karpóvitš, Kaškín (tlk Ivan, m-kriitik Nikolai), Káškín (XIX saj ühisk-tegel), Kášperov (hl), Káštšenko, Kazakóv, Kazénin, Kazmín (*zb*), Katérli, Katkóv, Katšán, Katukóv, Kátõrev-Rostóvski, Kavráiski, Kédřin, Kéldõš, Kémenov, Kérenski, Kétšinov (Valeri, jalgpallur), Kiktá (hl), Kiprénski, Kiréjevski, Kirjukóv, Kiškín, Kitajénko,

Kleimjónovõhh, Klepikón, Klímentova (Maria, lja), Knjažnín, Kókorev, Kokórinov, Kolésnev, Koljadá, Kólobov, Kolodjáznõi, Kólossov, Koltšák, Kólõtšev, Komár (*pb*), Komarón, Komkín, Kónaškov, Kondakón, Kóndõrev, Konénkov, Kónev, Konevskói, Konjónkov, Kónjuhov, Konobéjevski, Kónonov, Kontórskih, Kontšakovna (tegel Borodini „Vürst Igoris“), Kópelev, Kopnín, Kópossov, Kóren (*nb*), Kórenev, Koréštšenko, Korinéts, Korkunón, Korneitšúk, Kórobov, Koroljón, Korotkón, Kórsakov, Koršenínnikov, Kóršunov (Viktor, ntl ja lav), Kóssarev, Kossolóbenkov, Kostjakón, Kóstov, Kostromítinov, Kostrón, Kóstõlev, Kóstõtšev, Kóšelev, Košeljón (Aleksandr, slavofil), Kózin, Kozlón, Kóžanõi, Kóžuhov (Mihhail, TV-ajakirj), Kotenkón, Kotjónotškin, Kótjuh, Kotljárov, Kotovštšikón, Kotšergá, Kotšergín, Kotšeskón, Kótšetov, Kótšev, Kovrižnõhh, Kráminov, Krásnikov, Krasnoderévštšikov, Krasnosélskih (*nb*), Krásnikov, Krásnin, Krašenínnikov, Krávets, Kravkón, Kremnjón, Krenítsõn, Krétšetov, Krómanov (< vvn), Krúglikova, Krugovón, Krupín, Krutšónõhh, Królátõhh, Kubanjón (Vassili, luul), Kúbarev, Kúbikov, Kudrevátõhh, Kúdrin (Aleksi, pol), Kugátš, Kúklin, Kúkolnik (*nb*), Kulikóvskih, Kulíš, Kuljábko, Kumín, Kúnikov, Kuprín, Kurenkón, Kurjõhhi (Sergei, hl), Kurnakón, Kúrnikov, Kustón, Kušnarjón, Kúšnirov, Kuzmín (*zb*), Kútšerov, Lad´õženski, Lakšín, Lapšín, Lárikov, Lázarev, Lazarévski, Lázarov, Lažétšnikov, Látõšev, Lávotšnikov, Lavrenjón, Lavréenko, Lébed (*db*), Lébedev, Lébešev, Ledenjón, Ledkón, Léitin, Lémenev, Lémešev, Leóntjev, Lepjõhhi, Lérmontov, Leskín, Leskón, Léznev, Ležnín, Levitán, Ligatšón (*ë*), Ligovskája (tegel Lermontovil), Lihhatšón (*ë*), Linjóna (Jevgenia, lja), Lióznova (Tatjana, f-rež), Lípskerov, Listón, Listvín, Lizogúb, Litóvtšenko, Litvín, Ljágín, Ljákišev, Ljalenkón, Ljástšenko, Ljónšín, Ljubarjón, Ljubímenko, Ljúbištšev, Ljúbotškin, Ljubšín, Ljubvín, Ljúbõi, Ljušnín, Lobánov, Lobatšón, Lobodá, Logašón (*ë*), Logunón, Lohtín, Lokšín (hl), Loktjuhón, Lómóvtšev, Lopuhhín (aadlisuguv; tänap ka -úhhi), Lóskutov, Lozutšénkov, Lóvtšev, Lubentsón, Lugovskói, Lukín (Vladimir, pol), Lúkov (Leonid, f-rež), Lúkovkin, Lúkovnikov, Lungín (kineastid Semjon, Pavel), Luzgín, Lužkón, Lužn´õhh, L´õjurov (< komi), Lössénko (< ukr L´össenko), Lössenkón, Lõtšov (*ë*), Magazéištšikov, Majátšénkov, Makárenko (< ukr Makárenko), Makárenkov, Makárotškin, Makašón (*ë*), Maksákov, Maksímovõhh, Maksímõtšev, Mákušev, Malánitšev, Maljónannõi, Malón(a) (viiuldaja Sergei; ntl Marina), Malkó (*nb*), Mál´õhh, Málõšev, Mámlin, Mámontov, Mánussov, Mardašón (*uëv*), Marjánenko, Márussev, Márussov, Masljukón, Másterov (harvem -róv), Masterovói, Maškarjón, Maškón, Mášnikov,

Mázanov, Mázinov, Mázurov, Mazurúk, Mažukón, Matjúškin, Mátuškin, Melgunón (*nb*), Mélihhov, Mélik, Mélikov, Meljánénkov (*nb*), Mélnikov (*nb*), Ménšikov (*nuu* – Aleksandr, vürst), Ménšikov (*nb* – Oleg, ntl, rež), Menšón (*nb*), Mentsón (*u*), Merékalov, Merenkón, Meretskón, Mérzenev, Merzljakón, Mertvágo, Mésjatsev, Meštšanínov, Meštšerjakón, Mezenéts, Mézentsev, Méžirov, Mežón, Métsnikov, Migatšón (*ë*), Mihhailóvski, Mihhaléovski, Mihhalkón, Mihhalóvski, Mihhéjenkov, Milítsõn, Minenkón, Minkón (hl), Mirjáninov, Mísjurev (Aleksandr, kunstn), Míšenkin (*nb*), Mišúlin, Mišurín (nüüd ka Mišúrin), Mišútuškin, Mitenkón, Mitkó, Mjagkón, Mjasnikón, Mjassíštšev (aga Vladimir Mjá-, aviokonstr), Mjátlev, Modéstov, Módnin, Mogilévski, Mólodostin, Molod´õhh, Mólokov, Monastõrjón, Mordjukón, Mordvínov, Moróžénkov, Moskaljón, Moskvín, Mossolón, Motšón, Mrávin, Mravínski, Mudretsón, Muráško, Muravjón-Apóstol, Muravljón, Múromski, Múromtsev, Muróvannõi, Murzín, Mússin, Mússorgski, Mušnikón, Mõšenkón, M´õtarev, Náberežnõhh, Nábutov, Naidjónov, Nárbikov, Narovtšátov, Nebolsín (*nb*), Néfterev, Nefterjón, Negóda, Nejélov, Nejólov, Nékritš, Nelédinski-Melétski, Nelzín (*nb*), Nemiróvitš-Dántšenko, Némtsev, Nemtsón, Nepómnjaštši, Nezamédlinov, Neúimin, Nevelskói, Névrev, Nikítotškin, Nikolájevski, Nikonénko (Sergei, ntl), Nílovski, Niskóvskih, Nogín (Viktor, nõuk riigitegel), Nortšón, Nozdrín, Nóvik, Novikón (Nikolai, XIX saj valgustaja), Nóvikova-Vášentseva, Nóvikov-Pribói, Novokreštšénov, Novotserkóvski, Nuždín, Obolénski, Obórenkov, Obradóvitš, Obraztsón, Obreímov, Obretenov, Óbrutšev, Obúhhov (kuid diplomaat Aleksi Ó.), Obuškón, Ob´õdenkov, Ob´õdenov (van Obõdjónnov), Odintsón, Odójevski (Aleksandr, luul), Ogarjón, Ógnev, Ógnivtsev, Ognjón (Sergei, zool), Ogrénitš, Ogurtsón, Ohlópkov, Ohrémenko, Ohriménko, Oknín, Okorokón, Okunévskaja, Oléinik, Oléša, Ólgin (*nb*), Olhín (*nb*), Olhóvikón (*nb*), Opekunón, Opolóvnikov, Orlénev, Osljábja, Osmín (*cb*), Óspištšev, Ossádtšijev, Ossetrón, Ossorgín, Ostrovítjanov, Ózerov (van -róv), Oznobíštšev, Óžegov, Otdeljónkov, Ovsjániko-Kulikóvski, Óvtsõn, Ovtšarón, Ovtšína-Télepnev-Obolénski, Páhmútova, Páhtussov, Pálitsõn, Pálmin (*nb*), Pankón, Panón, Panteléimonov, Pantjuhón, Pantjukón, Pántsirev (*u*), Pántsõrev (*u*), Papáva, Parenágo, Parfenóvitš, Parnón, Paršenkón, Pasternák, Pastuhhón, Pašénnaja (Vera, ntl), Paškón, Pázuhhin, Pážitnov, Patón, Pátrušev, Pavlénkov, Pavlóvitš, Pavlóvski, Pávlovitšev, Péhterev, Peikó (hl), Pékarev, Penenkón, Peredovštšikón, Peredov´õhh, Perehóžihh, Perepelón, Perepjólotškin, Perepljótšikov (*mu*), Pérets (*mu*), Perevedénovski, Perevóznikov, Pergámenštšikov, Pergáment,

Permják, Perón, Persijáninov, Pertsón, Pérventsev, Pervón, Peskón, Pessótšinski, Péstel, Péstov (Pjotr, tantsija), Peškón (van -é-), Peškóvski, Petljakov, Petrakov, Petrašov, Petrénko, Petrjánov-Sokolov, Petrón, Petróvitšev, Petrov'õhh (Maria, luul), Petrusjova (Natalja, uisut), Pétšenev, Pétšnikov, Pevtsov (u), Pijášev, Pímenov, Pirogón, Piskarjón, Pisménnõi (Aleksandr, kirj), Píssarev, Píssarski, Píssemiski, Pítšul (Vassili, f-rež), Pjanón, Pjátnitski, Pjavkó (Vladislav, lja), Plástov (Arkadi, kunstn), Plátitsõn, Plavílštšikov, Plétenev, Plétnikov, Pletnjón, Pleváko, Plótnitski, Poddúbenski, Pódikov, Podóšvennikov, Podtjólkov, Pogóntšenko, Pógrebov, Pojárkov, Poklád (vrd ukr Póklad), Pokórnov, Polé-
nov, Poletunón, Polištšúk, Politseimáko, Polivánovski, Poljakón, Polossín (nüüd ka Polóssin), Pólozov, Položéntsev, Pólotski, Polovikón, Polzunón, Poltávštšenko, Pomelón, Pómozov, Pómpijev, Ponomarjón, Popón, Porohhovštšikov, Poskrjóbšev, Possádnev, Possoškón, Póstnikov, Póstõšev, Poznuhhón, Potápenko, Potebnjá, Póttressov, Potšinók, Pot'õlitsõn, Povarénkov (van Povarjónkov), Povarnín, Povérennõi, Prássolov, Predtétšenski, Preobražéntsev, Presnjakov, Prígov, Prijómõhhov, Primakov, Prísjólkov, Príšvin, Prjámikov, Prjánišnikov, Prokopóvitš, Prókošev, Prokušénkov, Prókušev, Prómõslov, Próntšišštšev, Proskurjakón, Prošljakov, Próttšev, Prussák, Prutkón, Prutov'õhh, Ptšélnikov, Ptšjólkin, Pudovík, Pudóvkin, Púgovkin, Púimanov, Púkirev (Vassili, kunstn), Púparev (ka -rjón), Púrišev, Púrõšev, Pustovóitenko, Puškarjón, Puzõrjón, Pútalov, P'õpin, Põšnón, Põžón, P'õttšenkón, Radakov, Rádlov, Rahmáninov, Ráikin, Raikón (lja Jevgeni, pol Gennadi), Ráitšev, Rakovštšikov, Rakšá (Juri, kunstn), Ráménski, Ramzín, Raskólnikov, Raskón, Rastoptšín, Razénkov (Ivan, med-teadl), Razorénkov (van Razorjónkov), Rázumov, Ravénskihh, Rébikov, Rebrón, Rédkin (õb), Redkó (õb), Reízov, Rejentóvitš, Rémezov, Révizov, Répin, Répinski, Repnín, Rešetnikov, Rešetnják, Réutov (Oleg, keem), Revunón, Rjábinki (õb), Rjádnov, Rjádštšenko, Rjáhhovski, Rjápossov, Rjáženov, Rjáuzov, Ródinov, Róditšev, Rodnín, Rogátnev, Rógovtseva, Romanénkov, Romankón, Romašov, Roménski, Romodánovski, Rónginski, Róslavets, Rostoptšín, Rostovštšikov, Rostropóvitš, Rózanov (harva -zá-), Roždéstvenski, Rótmistrov, Rotšegón, Ržíštšev, Rtíštšev, Rubtsón (u), Rúdenki (õb), Rúdnikov, Ruhhín, Rúhljadev, Rukavíšnikov, Rúnitš, Rúpassov, Rúžnikov, Rõbák, Rõbakón, R'õbnikov, Rõbnón, R'õbtšenko, Rõkunón, Rõlénkov, Rõmarjón, R'õžkov (Vitali, biol), Rõžkón (Nikolai, pol), Rõžón, Rõtšagón, R'õtvinski, Sabášnikov, Sadónnitši, Safónenkov, Sáhharov, Sahnín, Saigín (Mihhail, mordva kirj), Sálištšev, Salmín (õ, Aleksei, politol), Sálnikov (õb), Saltõkón, Samgín (van

Sám-), Samókiš (< ukr Samókõš), Sandunón (ntl, < gr Sila Zandukeli), Sapélnikov, Sapogón, Sapožénkov (van -jónkov), Sappák, Sarátovski, Sarnón, Sartakov, Sašenkón, Sášin-Nikólski, Sáukov (Aleksandr, keem), Saúlski, Savarénski, Sávenkón, Sávinkov, Sávinov (harva -ví-), Sávinovski, Sávinski, Sávinõhh, Sávuškin, Sbitnev, Sedón, Ségel (õb), Seleznjón (harva Séleznev), Selíštšev (Afanassi, lingvist), Sélišštšev (Sergei, füüs), Sémikov, Semjónovõhh, Senátorov, Senjukón, Sennikón, Sentsón (u), Serebrjakón, Serebrón, Seredín (nüüd ka Serédin), Sergéjenko, Sergejévitš (Vassili, õigusajalool), Sérgijévski, Sérikov, Serón, Sétšenov, Severgín, Sévernõi, Séverov, Séverski, Sévertsov, Sgrebn'õhh, Sibirjakón, Sídnev, Síforov, Síhra (< tš Sychra), Síltšenko, Símonov, Sinebrjúhhov, Sinegúb, Sirótin (van Sirotín), Sjómuškin, Skirdá, Skljárov, Skóbelev, Skobelts'õn, Skopín, Skórikov, Skorpiljón, Skóssõrev, Skovorodá, Skovorodín, Skripkó, Skrjábín, Skrjábinski, Skudnón, Sladkón, Slátinov, Slavútinski, Slepakón, Slep-
njón, Sleptsón, Sléssarev, Sljússarev, Slobodskói, Slónim (< vvn), Slonímiski, Smeljakón, Smirdín, Smirnov, Smirnovõhh, Smóldarev, Smóldõrev, Smolenkón, Smólitš, Smoljarón, Smoródinski, Smoródintsev, Smótrikov, Smõslón, Snegirjón, Sóbinov, Sobkó, Sóbol (õb), Sobolévski, Sobtšák, Sókólóv, Sokólóv-Míkitón, Sokólóv-Skaljá, Sokovnín, Sókóvtsev, Sokov'õhh, Soldaténkov (van Soldatjónkov), Soldáttšenko, Solgánik, Soljánnikov, Sol(l)ogúb, Solómintsev, Solovjá-
nenko, Solovjón, Solovtsón, Sónjuškin, Sorokóvikov, Sorvantsón, Sosnóra, Sošnikón, Sotskón (u), Sótšnev, Sóttšenko, Spasjónõhh, Spássovski, Spéšnev, Spivák, Spivakov, Spivakovski, Splošnón, Srétenski, Stábnikov, Stádnikov, Stal-
nón (õb), Stárikov, Stáritsõn, Starkón, Stárostin, Starón (Ivan, arhit), Staršínov, Steblín-Kaménski, Steklón, Stepankón, Stéptšenko, Stérlegov, Sternín, Stol-
jarón, Stréhnin, Stréljanov, Stréljanõi (Anatoli, kirj), Strelkón, Strélnikov, Strelt-
són, Strementarjón, Strépetov, Stréšnev (aadlikud, muidu ka Strešnjón), Stríženov, Stróganov, Stroítelev, Stúpinski, Sudakov, Sudárikov, Sudbín (õb), Sudéts, Sudovštšikov, Súhharev, Sühhomlín, Sühhotín, Sühhovó-Kob'õlin, Sujeténkov, Sujétin (van Sujetín), Sukatšón, Sumarjón, Súrikov, Surkón, Súržikov, Súslovski, Suštšón (õb), Súzdalev, Svašenko, Svérclin (Lev), Svérclov (kuid nõuk tegel Jakov -ón), Svéšnikov, Svetlón, Svetoozérski, Svetšín, Svinjín, Svištšón, S'õštšikov, Sõtšón (õb), Šabád (< jd), Šádrin, Šafarévitš, Šáferov, Šahhov-
skíhh, Šahhovskói, Šahlín, Šahmatov, Šálikov, Šalunón, Šamenkón, Šámov, Šarašov, Šarón, Šávernev, Šebaldín (õ), Šebalín, Šéhhovtsev, Šehhurdín, Šešé-
nev, Šelgunón, Šélihhov, Šélov-Kovedjájev, Šeludják, Šenšín, Šepítko (õb, Larissa, f-rež), Šeremétevski, Šeréngovõi, Šérga (Jekaterina, kirj), Šérgin (Boriss,

kirj), Šérgov, Šerstnjón, Šeržukón, Šestakón, Šesterikón, Ševerdín, Šifrín (Jefim, ntl), Šílnikov (*nb*), Šílov, Šílovitsev, Šingarjón, Širínski-Šihmátov, Širókih, Šírov, Šiškov, Šíšlin, Šišmarjón, Šišón, Šítarev, Škuljón, Šmákov, Šmánenkón, Šmárinov, Šmeljón, Šmelkón (*nb*), Šmōrjón, Šóhhin, Šoigú (< tōva), Šólohov, Šórohov, Špálikov, Špánov, Štókolo, Štšedrin, Štšekín, Štšelkánovitsev, Štšepetnón, Štšerbatšón (*ēθ*), Štšerbátōhh, Štšerbína, Štšógolev, Štšókotov (*IIIē*), Štšúkin, Štšukó, Štšúplikov, Štšússev, Šuidín, Šukšín, Šulgín (*nb*), Šúndik, Šurpín, Šúšerin²³ (Jakov, XIX saj ntl; tänap ka Šušérin), Zabórskih, Zagórskih, Zapotótski, Zarenkón, Zavárin, Zelentsón, Zemskón, Zémtsev, Zemtsón, Zernón (ka Zjórnov), Zimín, Zolotarjón (Vassili, hl), Zozulják, Zúbarev, Zúdog (kosm), Zvegíntsev, Zvjágintsev, Žávoronkov, Žebeljón, Želéznikov, Žemtsugón, Žerebtšón, Ževnín, Žigunón, Žihharev, Žitkón, Živágo, Životov, Žžónov (*ē*), Žuljón, Žurbín (Aleksandr, hl), Tabakón, Táirov, Talašón, Talíjev, Tálitski, Talkón (*nb*), Tamárinov, Tamárintsev, Tanfiljev, Tarássenkón, Tarskón, Tartakón, Tatárinov, Tatárintsev, Tatíštšev, Tátlin, Tehménev, Télepnev (ka Telepnjón), Télešov (Nikolai, kirj), Telešón (Nikolai, leiutaja), Télešova (Jekaterina, tantsija), Teljátevski, Telpugón (*nb*), Tendrjakón, Téniševa, Tenjakóva, Terebenjón, Térehov, Tereškóva, Térlikov, Tévlín, Tíhvinski, Timašón (*ēθ*), Timoféjev-Jerópkin (van -kín, Boriss, kirj), Tímtšenko, Tíštšenko, Titón, Tjápinski, Tjaželón, Tjuménev, Tkatšón (*ēθ*), Todoróvski, Tókarev, Tokovíštšev, Tolkunón, Tolmatšón, Tólstikov (*π*), Tópol (*nb*), Toporkón, Tóporov (Vladimir, väejuht), Toporón (Vladimir, filol), Tóptšijev, Torbéjevski (ka -jévski), Tórmozov, Tornón (Vassili), Tóropov, Trainín (Aron, õigusteadl), Trapéznikov, Tréfolev, Tregubóvitš, Trenjón, Tréplev, Treštšón (*oθ*), Tretják, Tretjakón, Tríbuts (admiral), Trífonov, Trjóšnikov, Trofiménkov, Tróitski (*ou*), Trubatšón (*ēθ*), Trubenkón, Trubetskói, Truhhanóvski, Trúptšinski, Truškón, Trútnev, Tsélikov, Tselikónski, Tselkón (*π*), Tserkovnítski, Tsipiljón, Tsítsinov, Tsvetkón, Tsóganón, Ts'ómbal, Tsóplakón, Tsóplenkón, Tšaadájev, Tšagovéts (< ukr Tšá-), Tšaikón, Tšassóvennoi, Tšebotárévski, Tšebotarjón, Tšebōšón (*ēθ*), Tšebōtarjón, Tšehhonté (A. Tšehhov), Tšekálin, Tšekalínski, Tšekmarjón, Tšelíntsev (*u*), Tšeljúskin, Tšelpánov, Tšeltsón (*nb*), Tšélōšev, Tšépiikov, Tšeptšón (*u*), Tšepurnói, Tšerd'óntsev, Tšeremn'óhh, Tšerepnín, Tšeréšnev, Tšerevítšnoi, Tšerjómuhhin, Tšernetsón, Tšernígovski, Tšérnikov, Tšernjakón, Tšernogúbovski, Tšernói, Tšernón, Tšern'óhh, Tšértšikov, Tšervón, Tšetvergón, Tševákinski, Tševerjón, Tšíbissov, Tšikiljón, Tšíkojev, Tšinarjón, Tšírikov, Tširkón, Tšistaljón (komi kirj Tima Venj), Tšitšagón,

²³ Superanskaja 1966: 144.

Tšitškov, Tšubáis, Tšugunón, Tšuhhóntsev, Tšuíkov, Tšúješev, Tšuláki, Tšulkón, Tšúrikov, Tudoróvski, Tugán-Baranóvski, Tugúšev, Túlikov, Túlinov, Tuljakón, Túpolev, Túpolski, Turakón, Turbín, Turéknón, Túrikov, Turíštševa, Turjónkov, Tušnóva (luul), Tvorogón, T'óritšev, T'órkalov, T'ósjatšnoi, Udalón, Udovitšenko, Uhtómski (Aleksi, med-teadl), Úhtomski (Dmitri, arhit), Ukólōtšev, Uljanétski, Uljáninski, Ul'óbōšev (m-kriitik), Umérenkov, Úmnikov, Umnjakón, Únkovski (Aleksi, XIX saj ühisk-tegel), Urmín, Urnón, Ursulják, Ussatšón (*ēθ*), Ustjužáninov, Ušakov, Uškón, Utenkón, Utjónkov (Mihhail, meedik), Útotškin, Váginov, Váhrúšev, Váhterov, Valújev (harva -jón), Valujón, Vánitšev, Varentsón, Vaskón (*cb*), Vasnetsón, Vassíljev (aga Vladimir -jón, ballettmeister), Vedérikov, Véksinski, Vélihov, Velítško, Venevítinov, Vengérov, Venjukón, Vérmišev, Vernón, Vesnín, Vesselágo, Vetšéslova (Tatjana, tantsija), Vídušov, Viktorénko (kosm), Víkulov, Víkulov (Sergei, luul), Vílenski (kujur), Vínitski, Vítiško, Vítkó, Vjál'óhh, Vjázemski, Vlássenko (pian), Voinóvitš, Vojéikov, Volhovskói, Volnón (*nb*, Ivan, kirj), Volnovátōhh, Vologdín, Vólohov, Volóšinov, Volotškóva (tantsija), Vóronov, Vorontšón, Vorošilov, Vsévoložski, Vvedénski, V'óškvarkin

4.2. Rõhukriitilisi kohanimesid ja muud

Anádõr, Arhángelsk, Ástrahan, Bórovsk, Bulavá (rakett), Hátanga, Iskándér (vn mugand *Iskandér*, rakett, rõhutame araabia alghäalduse järgi), Ižévk (udmurdi Ižkár), Ivangórod (parem: Jaanilinn), Jámpol (*nb*), Kálka (*π* – jõgi, lahingu-paik), Lóvat (*mb*), Mózõr (*pb* – vürstiriik ja linn), Múrmansk, Novotróitsk (*oo-i*), Pólotsk, Rádonež, Réutov, Semipalátinsk, Stáritsa (vürstiriik, linn Tverimaal), Súzdal (*nb*), Tíhvín, Tjumén, Tótma (*mb*), Tróitse-Sérgi (*oo-i*, klooster), Tróitsk (*oo-i*), Vasjugán, Vítebsk, Vítjaz (*zb*, laev), Vólogda, Vorkutá, Vorónež, V'óštšegda.

Eestikeelseid nimesid (ka üksnes rõhu poolest muganenuid) praeguselt vene keelealalt: Aasov (Aasovi meri), Baikal, Ilmjärv (vn Ilmen), Irboska (vn Izbórsk), Jaanilinn, Jaroslavl, Kaasan, Karjala, Koola, Krimm, Laadoga, Moskva, Neeva, Oudova, Peterburi, Petseri, Pihkva, Rostov, Siber, Tambov, Toropets, Uural, Viiburi, Äänisjärv. Osa neist nimedest on eesti keeles põlised, teist osa on mõjustanud hilisem seos eesti kultuuriga või eestlastest ümberasujatega. Kõigis neis on rõhk esisilbil.

Lisa 1. Keele- ja murdeviited

Üldpeatüki viited on peatükinumbriga, Rooma number kooloniga viitab peatükke alates II-st. Viidatud on ka juhud, kus keelest on juttu lõiguga haakuvas joonealuses märkuses.

Afgaani (vt puštu). **Albaania** 1.2.3, 2.4.3, 3.2.1, 3.2.2. **Ameerika inglise** 2.1; II: 2.1.1, 3.2.2, 3.3.4, 4.17, 4.23, 4.26, 5.2, 6.2.2. **Araabia** 2.1.3, 2.2.3, 2.4.3, 3.2.2, 4.2.2; II: 2.4. **Armeenia** 2.1.3, 2.4.3. **Baltisaksa** 1.2.3. **Baski** 2.4.2. Baškiiri (vt türgi-tatari). Bosnia (vt horvaadi-serbia). **Bulgaaria** 2.4.3, 3.2.1, 3.2.2; III: 3.1.1. **Dari** 2.1.3 (vt ka Iraani keeled). Germaani keeled 2.1, 2.2.1, 2.4.3; II: 4.7.1. **Gaeli** (šoti) II: 3.3.7, 4.2, 5.3, 7.2.2 (vt ka keldi keeled). **Gruusia** 2.4.2. **Hausa** 2.4.4. **Heebrea** (vana-) 2.1. **Hiina** 2.2.1, 2.3.3, 2.4.4, 3.2.2, 3.3.4. **Hindi** 2.1, 2.4.2. **Hispaania** 2.1.3, 2.2.2, 2.2.3, 2.2.4, 2.3.2, 2.4.2, 2.4.3, 3.1.3, 3.2.1, 3.3.4, Tähistus 3; II: 4.22, 4.24; III: 2.1.3. **Hollandi** 1.2.3, 4.2.2 (vt ka germaani keeled). **Horvaadi-serbia** 2.1.1, 2.3.3, 2.4.3, 3.3.3; II: 6.3.2; III: 3.1.1, 3.2.4.4 (vt ka lõunaslaavi). Idaslaavi keeled 3.2.1. **Iiri** 2.1; II: 4.2, 4.8, 5.3, 5.4, 6.1.1, 6.2.1, 7.2.2 (vt ka keldi keeled). **Indoneesia** 3.2.1. **Inglise** 1.2.2, 2.1, 2.2.1, 2.2.3, 2.4.2, 2.4.3, 3.1.1, 3.1.2, 3.2.2, 4.2.2, 4.3, Tähistus 1, 2, 3, 4; III: 1.2. Iraani keeled 2.1.3, 2.4.3, 3.2.2. **Islandi** 2.2.3, 2.4.3, 4.2.2, Tähistus 2 (vt ka Skandinaavia keeled). **Itaalia** 2.2, 2.3.2, 2.4.3, 3.1.1, 3.1.2, 3.2.1. Ivriit (vt uusheebrea). **Jaapani** 2.1, 2.2.4, 2.3.3, 2.4.2, 3.1.2, 3.2.2, Tähistus 1, 3. **Jidiš** 2.1; II: 5.7 (vt ka germaani keeled). Kasahhi (vt türgi-tatari). **Katalaani** 2.2.1, 2.3.2, 2.4.3, 3.1.1, 3.2.1. Kaukaasia keeled 2.2.1, 2.2.2. Keldi keeled II: 3.3.7, 4.3, 4.7.1, 4.9, 5.1, 5.4, 5.7, 5.15, 6.1.1. Kirgiisi (vt türgi-tatari). **Korea** 3.2.2. Kornid (vt keldi). **Kreeka** (uus-) 2.1.3, 2.2.3, 2.4.3, 3.2.1, 4.2.2, Tähistus 4. **Kõmri** 2.1, 2.2.3, 3.2.2; II: 3.3.7, 4.2, 4.3 (vt keldi keeled). **Ladina** 2.1, 2.1.1, 2.4.3; II: 4.7.1, 5.1, 6.1.3. **Leedu** 2.1, 2.2.2, 2.4.3. Lõunaslaavi 2.2.4. **Läti** 2.1, 2.2.2, 2.3.1, 2.4.3, 2.4.4, 3.2.2, Tähistus 3. Läänemeresoome keeled III: 3.1.1. **Makedoonia** 2.3.2, 2.4.3, 3.2.1 (vt ka lõunaslaavi). **Mongoli** 2.1. Moskva hääldus III: 2.1.2. **Norra** 1.2.3, 2.4.4 (vt ka germaani ja Skandinaavia keeled). Montenegro (vt horvaadi-serbia). **Pandžaabi** 2.1. Peterburi hääldus III: 2.1.2. **Poola** 1.2.3, 2.2.2, 2.2.3, 2.2.4, 2.3.3, 2.4.3, 3.1.3, 3.2.1; III: 2.1.3, 3.1.1, 3.2.4.3, 3.2.4.4 (vt ka slaavi). **Portugali** 1.2.3, 2.2.1, 2.3.2, 2.4.3, 3.1.1, 3.2.1. **Prantsuse** 1.2.1, 1.2.3, 2.1.3, 2.2, 2.3.2, 2.4.2, 3.1.1, 3.1.2, 3.3.2, 4.3, Tähistus 3; II: 4.7.1, 5.3, 5.4, 5.5, 6.1.3, 6.2.1; III: 1.2, 3.1.4. **Puštu** 2.1.3 (vt ka Iraani keeled). **Pärsia** 2.1.3, 2.4.3 (vt ka Iraani keeled). **Rootsi** 1.2.3, 2.2.2, 2.3.4, 2.4, 2.4.4, 3.1.1, 4.2.2, 4.3 (vt ka germaani ja Skandinaavia keeled). **Rumeenia** 1.2.3, 2.2.4, 2.4.3, 3.2.1, 3.2.2; III: 3.1.1. **Sanskrit** 2.1. **Saksa** 1.2.2, 1.2.3, 2.1, 2.2, 2.2.3, 2.2.4, 2.3.2, 2.4.2, 2.4.3, 3.1.1, 4.3; II: 4.3, 4.7.1, 4.20, 4.22, 5.1, 5.7, 5.14; III: 1.2, 3.1.4. Serbia (vt horvaadi-serbia). Skandinaavia

keeled 2.2.2. Slaavi keeled 2.2.2; III: 3.1.1. **Slovaki** 2.1, 2.2.4, 2.4.3; III: 2.2.1 (vt ka slaavi). **Sloveeni** 2.2.4, 2.4.3, 3.2.1; III: 2.2.1 (vt ka slaavi). **Soome** 1.1.1, 2.1, 2.4, 2.4.3, Tähistus 2, 3. **Suahiili** 3.2.1. **Taani** 1.2.3, 3.1.1, Tähistus 2 (vt ka Skandinaavia keeled). **Tadžiki** 2.1.3 (vt ka Iraani keeled). **Tai** 2.4.4. Tatari (vt türgi-tatari). **Tšehhi** 2.1, 2.2.3, 2.2.4, 2.4.3, 3.3.3, Tähistus 3; II: 6.3.2; III: 3.1.1 (vt slaavi). **Türgi** 2.1.3, 3.2.2, 2.4.2, Tähistus 3. Türgi-tatari keeled 2.4.3. Türkmeeni (vt türgi-tatari). **Ukraina** 2.1.3, 2.4.3, Tähistus 1; III: 2.2.1, 3.1.2 (vt ka idaslaavi keeled). **Ungari** 1.1.1, 2.1, 2.3.2, 2.4.3, 3.1.1, 3.2.2. **Urdu** 2.1. **Uusheebrea** 2.1.3, 2.2.4, 2.4.3, Tähistus 4. **Valgevene** 2.4.3, 4.2.3; III: 2.2.1 (vt ka idaslaavi keeled). Usbeki (vt türgi-tatari). **Vanainglise** II: 5.1, 5.8. **Vanakreeka** 2.1, 2.1.1, 2.4.4; II: 4.3, 4.7.1, 4.24.2, 5.1. **Vanapõhja** III: 2.3.3. **Vanapärsia** 2.1. **Vanavene** III: 3.1.1. **Vene** 1.2.3, 2.1.3., 2.2.1, 2.4.3, 3.1.2, 3.2.1, Tähistus 1, 2; II: 4.12. **Vietnami** 2.4.4, 3.1.1, 3.2.2.

Lisa 2. II peatüki inglise nimede register

Peatüki samas alalõigus leiduvad ühesuguse algusosaga nimed on koondatud ühe numbritähise alla, kui nende tüvehäaldus originaalis kattub, ning märgitud eraldi, kui häaldusviis erineb (nt Basker ja Baskervill, Bere ja Beresford). Järjestus ei arvesta artiklit *the*.

Abb|ey 2.3, -y 3.1, Abe 3.1, Aberdeen 3.3.7, Abraham 3.3.6, -'s Café 6.2.1, *The Academy of* |Ancient Music 4.2, - St. Martin in the Fields 4.6, Acre 6.3.2, Adam 2.1, Addiscombe 6.5, Adelaide 6.2.1, Adès 3.3.7, Adrian 3.3.6, Aer|edale, -osmith 5.19.1, Aethelston 5.1, Agatha 4.24, Agee 4.7, Aggie 4.7, Aileen 5.2, Al(l)an 3.3.7, Albee 3.3.4, 6.5, Al|bert, -fred, -va 3.3.4, Alcester 4.2, Aldridge 3.3.4, 4.5, Alex 3.3.7, Alice 4.2, Alicia 4.2, Alison 4.19.1, Alist|air, -er 4.17, Alm|a, -on 3.3.4, Almond 3.3.4, Alun 3.3.7, Amadeus 7.1, Anna 6.2.1, Andrew 3.1, 6.4.2, -s 4.19, Angel 3.3.6, Ang|ela 3.3.6, -elus 4.19.1, -ie 4.7, Ann|e 6.1.1, -esley 4.19.1, 6.1.2, -ie 2.2, Anson 4.19.1, Anthony 4.24.1, Aran 3.3.5, Arthur 4.24, 6.2.2, Arundell 3.3.5, Ashley 4.12, Asia 4.19, 6.1.3, Assange 2.2.4, Associated Press 4.2, Ath|elstan 3.3.4, -ol 3.3.7, Attenborough 6.5, Aubrey 5.3, Aughton 5.3, Augie 4.7, Aungier 5.3, Aurora 3.3.5, Autumn 4.13, Avoch 4.3, Aylsbury 5.2, Baby 6.2, Bacharach 4.3, Baden-Powell 5.16, Bak|er 6.2.1, -on 4.11, Baldwin 3.3.4, Balfour 3.3.4, Balliol 3.3.6, Balm(e) 3.3.4, Balmoral 3.3.5, 7.2, Baltic 3.3.4, Ban(n)ister 2.2.5, Barham 4.9, Bar|(r), -rhead, -grave 4.17, Bar|row 2.4, -y 2.2, -wick 4.25, Barth 4.17, Bartlett 6.5, Bartholomew 7.1, Basil 3.3.7, Basker 3.3.4, Baskervill(e) 3.3.4, Bath 3.3.4, Baugh 4.8, Baughan 5.3, Baxter 4.27, Beaconsfield 5.4, Beard, -sley 5.19.2, Bearsden 5.19.2, 7.2, Beasant 5.4, Bea|sley 4.19.1, -tles 5.4, 6.1.2, Beau 5.5, Beauchamp 5.5, Beauclerc(k) 5.5, 6.4.4, Beau|fort, -lieu 5.5, Beau|mont, -ne 5.5, Beavan 5.4, Beav|erbrook, -is 5.4, Becket(t) 6.2.2, Beecher 5.6, Behan 4.9, Beighton 5.7, Beith 5.7, Belinda 6.2.2, Bennett 6.2.2, Beowulf 5.8, Bere 3.2.3, Beresford 6.1.2, Berk|eley, -shire 3.2.1, Ber|wick 4.25, -yl 3.3.5, Besant 3.3.7, Beswick 4.25, Betty 4.23, Bewdley 5.9, Beynon 5.10, Bicester 4.2, Bierce 5.19.6, Bir|git 4.17, -mingham 3.2.1, 4.9, 4.17, Birrell 3.2.2, Blair 5.19.1, Blanch|e, -ett 3.3.4, Blount 5.15, Blow 5.16, Blyth 4.24, -e 4.24.2, Bouvery 6.3.1, Brando 6.2.1, Breamore 6.2.1, Brougham 5.15, Broughton 5.15, Boal|g, -l 5.12, Boas 5.12, -e 5.12, Boddy 3.1, Bodey 3.1, Boeing 5.13, Boise 6.1.1, Boleyn 5.10, Boll|ingbroke 2.2.5, 3.3.7, -ling, -ton 3.3.6, Bolt 2.1, 3.3.6, Book, -er 5.14, Boole 5.14, Boreham 3.2.3, Boris 3.3.5, Bourke 5.19.10, Bourn|(e), -ville 5.19.10, -emouth 5.19.10, 6.1.1, Bouverie 5.15, Bovey 3.3.1, Bow|den, -ie 5.16, Bow|do(i)n, -en, -es, -les, -lker, -man, -mer, -tell, -yer 5.16, Bow|n, -dler, -er, -ering, -ery, -ra 5.16, Bowtell 7.2, Brad|bury 2.3.1, 6.5, -laugh 6.5, Braughing 4.8, Breamore 5.4, Brewster 5.9, Bridge 2.3.2, 3.1, Brier|ley, -s 5.19.6, Broad,

-bent, -hurst, -moor, -stairs, -water, -way 5.12, Broderick 3.3.7, Broke 3.3.7, Bromwich 4.25, Brontë 6.1.1, Brook(e) 5.14, Brooklyn 2.1, 5.14, Broom|(e), -field 5.14, Brough 4.8, 5.15, Brougham 4.8, Brow|n(e), -nie, -nee, -nlie, -se 5.16, Brunnhilde 6.2, Bublë 6.2.1, Buchanan 4.3, Buckingham 4.9, Budd 3.1, Bude 3.1, Bugle 3.3.6, Buick 5.18, Builth 5.18, Buist 5.18, Bul|lman, -lock, -mer, -strode, -wer 3.3.2, -lough 2.4, Bunyan 4.28, 6.2.1, Burge 4.7, Bush 3.3.2, 4.21, Butterfly 4.23, Byrd 3.2.1, Byron 3.2.3, Cadel 3.3.7, Caesar 5.1, Cairns 5.19.1, Cahan 4.9, Caldwell 3.3.4, Calne 4.12, Camber, -ley 3.3.6, Cambria 3.3.6, Cambridge 3.3.6, Campbell 4.14, Canter 4.17, -bury 4.17, 6.2.2, Carey 3.2.3, Car|(r) 3.2.1, 4.17, -lisle 4.19, Carol 2.2.5, Carnarvon 4.17, Carter 4.17, 4.23, Carus 4.19.1, Carwardine 4.17, Casey 4.19, Castle 3.3.4, -reagh 4.8, Cath|erine 4.24, 6.3.1, -leen, -y 4.24, Cavendish 3.3.7, Caw|drey, -se 5.3, Cecil|ia 4.2, -y 4.2, Cedric 4.2, Celia 4.2, Celtic 4.2, Chadwick 4.25, Chaffey 3.3.4, Chalmers 3.3.4, Chamber|line, -s 3.3.6, Chancellor 3.3.4, Chandos 4.3, Chapelton 3.3.7, Charles 3.2.1, 4.3, 4.17, 6.1.2, -worth 6.5, Charlotte 6.1.1, Chaucer 4.2, 5.3, Chelsea 4.19, Cheney 3.3.7, Cheshire 6.5, Cheshunt 4.9, Chicago 4.3, 6.2.1, Childe 3.3.6, -rs 3.3.6, Chivers 3.3.7, Chloe 4.3, 5.13, 6.1.1, Chloris 4.3, Choir 5.19.8, Chol|derton, -sy 3.3.6, -meley, -mondeley 3.3.1, Chris, -tie, -ty 4.3, -tine 6.1.1, C(h)ristina 7.1, Chrysler 4.3, 4.19.1, Churchill 2.4, 3.2.1, 4.18, Ciara(n) 4.2, Cilla 4.2, Cin|cinnati 2.4, 4.2, -dy 4.2, Cirencester 4.2, Cla|ire 4.2, 6.1.1, -re 3.2.3, Clarence 3.3.5, Clarges 6.1.2, Clark 4.17, Cleo 5.8, 6.2.1, Cleobury 5.8, Clerk(e) 3.2.1, Clery 3.2.3, Cleve|don 6.1.1, -s 6.1.2, Clews 5.9, Cley 5.10, Cliburn 6.5, Cliffe 6.1.1, Clinton 4.23, 6.2.1, Cliveden 3.3.7, 6.1.1, 6.3.1, Coalville 5.12, Coates 5.12, Coey 5.13, Col|brook, -chester, -man, -ne 3.3.6, -eman 3.1, Col|let, -in 3.3.7, -gan, -ls 3.3.6, -lins 3.1, 4.2, 4.19.1, Colquhoun 4.12, 7.2, Combe 3.3.6, 4.1, Combs 3.3.6, 4.1, Condoleezza 4.22, Congresbury 6.1.2, Connecticut 4.2, Con|olly 3.3.7, -stable 3.3.1, Cook, -son 5.14, Cooper 5.14, Coors 5.19.9, Copperfield 2.2, 4.17, Corin 3.3.5, Cou|ch, -per, -tts 5.15, Coughlan 5.15, Cou|lson, -son 5.15, -ston 5.15, Coulthard 4.9, 4.24.1, 5.15, 6.4.3, Coulton 5.15, Countesthorpe 6.1.2, Court, -hope 5.19.10, -auld 5.3, -ney 5.19.10, 6.1.1, -neidge, -ney 5.19.10, 6.5, Cousins 5.15, Covent 3.3.7, Cov|erley, -ington 3.3.1, Cow|an, -den, -drey, -es, -ie, -ley, -per 5.16, Cow|ell, -en 5.16, Crawford 5.3, 6.5, Creagh 5.4, Creighton 5.7, Cronkite 4.13, Crosby 6.5, Cruise, -r 5.18, Cubitt 3.1, Cur|an 3.3.5, -ragh 4.8, Curtis 3.2.1, Cush 3.3.2, Cynon 4.2, Cynthia 4.2, Cyril 3.3.5, 3.3.7, Cyrus 3.2.3, 4.2, 4.19, Dagenham 3.3.7, Daisy 4.19, 5.2, 6.2, Dagleish 5.7, 7.2, Dal(s) ton 3.3.4, Daniel 3.3.7, Daphne 3.1, 6.1.1, Daryl 6.2.1, 6.2.2, Dav|enport, -entry, -idge 3.3.7, Davi|d 3.1, -s 4.19, Davina 7.1, Daw|n 5.3, -son 4.19.1, 5.3, Dealtry 5.4, Dear|ne, -th 5.19.2, Deayton 5.4, Deedes 5.6, 6.1.2, Deighton 5.7, Deirdre 5.19.3, 6.1.1, Delilah 6.2.2, Deptford 4.14, Derby 3.2.1, 6.5, Desborough 6.5, Dewey 5.9, Dickens 4.19.1, Dietrich 4.3, Disraeli 5.1, Dixie 4.27, Doane 5.12, Dodge 4.5, 6.1.1, Doe 5.13, Don|egal,

-ne, -o(g)hue, -ohoe 3.3.1, Dor|a, -ian 3.3.5, Doris 3.3.5, 4.19, Dorset 4.17, Doubleday 5.15, 6.1.1, 6.3.2, Doubting 4.1, Doug, -las(s) 5.15, Dougl|al(l), -an 5.15, Dougherty 5.15, Dounreay 5.4, 5.15, Dovey 3.3.1, Dow|den, -ds, -ell, -gate, -ie, -land, -ler, -ling, -n(e), -ney, -ning, -ns, -nton, -se, -ton 5.16, Dreiser 5.7, Dreyfsdale 4.19, Droitwich 4.25, Duer 4.4, 5.19.11, Duke 3.1, Dulwich 4.25, Dumfries 4.19, Duncan 4.13, Durban 4.17, d'Urberville 4.17, Durrell 2.4, 4.17, Dylan 3.3.7, Dynevor 3.3.7, Dysart 4.19.1, Eakin 5.4, Eamon 5.4, Ear|dly, -p 5.19.2, Earl 5.19.2, Eaton 5.4, Eddy 3.1, Eden 3.1, Edge|e, -ley 2.3.2, -baston, -erton, -ington, -ware 4.5, Edinburgh 3.3.7, 6.2.2, Edward 2.1, Egarr 2.4, Eid 5.7, Eilean 5.7, Eileen 5.7, Eire 6.1.1, Eisenhower 5.7, Eliot 2.2.5, Eliza 4.22, Elizabeth 4.22, 6.2.2, Ellesmere 6.1.2, Elm|es, -sley 4.19.1, Els|a, -ie, -inore 4.19, Elsmere 4.19, Elswick 4.25, Elsworthy 4.19, Emily 2.2.5, Emma 2.2, Emmanuel 6.2, Emsworth 4.19.1, 6.5, English National Ballet 6.2.1, Erewash 3.3.5, Eric 2.1, Erie 3.2.3, Erith 3.2.3, Ernest 3.2.1, 6.2.2, Erskine 3.2.1, Esdale 2.3.2, Esther 4.24.1, Estonian Air 5.19.1, Ethel 3.3.7, Euan (Ewan) 5.9, Eugen 5.9, Eugene 5.9, 7.1, Europe(an) 5.19.4, Eustace 5.9, Euxton 5.9, Evan, -s 3.3.7, Eve, -lyn 6.1.1, -sham 6.1.1, 6.3.1, Evenden 3.3.7, 6.2.1, Ever|est, -ett, -ley, -sley, -t(on) 3.3.7, Evett 3.3.7, Excalibur 4.27, Exe 6.1.1, Exeter 4.27, 6.2.2, Eyam 5.10, Eye 5.10, Eyn|sford, -sham 5.10, Eyre 5.19.5, 6.1.1, Ezra 4.22, Facebook 5.14, Fairbairn 5.19.1, Faithorne 6.4.2, Falk 4.12, Falstaff 3.3.4, 6.5, Fareham 3.2.3, 4.9, Farquhar 4.9, Fa(u)lk|ner, -land 4.12, Faulkes 5.3, Faulks 5.3, Fear|ghal, -gus, -n 5.19.2, Featherstone 5.4, 6.5, Feild|en, -ing 5.7, Feist 5.7, Felicia 4.2, Felpham 4.9, Feltham 4.9, Ferguson 4.19.1, Few 5.9, Feynman 5.10, Fie|dler, -lden, -lds, -nd 5.11, -lding 4.13, Fiennes 3.3.6, 5.11, 6.1.2, Fifield 3.1, Figs 4.7, Finch 4.3, Find|lay, -ley 3.3.6, 4.4, Firbank 3.2.1, Firefox 3.2.3, Fitzclarence 7.2.2, Fitzgerald 7.2.2, Fitzjames 7.2.2, Fitzpatrick 7.2.2, Fitzroy 7.2.2, Floe 5.13, Florence 2.1, Florian 3.3.5, Flower 5.16, Folkes 3.3.6, 6.1.2, Folkestone 4.12, Foot|(e) 2.1, 5.14, -sie 5.14, Ford 3.2.1, Foreign Relations 6.1.3, For|syte 4.6, -th 4.24, Fosbery 2.3.2, Fothergill 3.3.7, 4.24, Fotheringham 4.24, Foul|den, -ds, -sham 5.15, Foulger 5.15, Foulgerton 5.15, Foulis 6.1.2, Foulks 5.15, Foun|dling, -tain 5.15, Fowey 5.16, Fowke(s) 5.16, Fowl|er, -es 5.16, Fowls 4.19.1, Frances 2.1, 4.19, 6.1.2, Frazer 4.22, Freeth 4.24, Fried|a, -man 5.11, Friern 5.19.6, Frie|s, -ze 5.11, Friendly 5.11, Froud 5.15, Froude 5.15, Fudge 4.5, Fugard 3.1, Fulbright 3.3.2, Fulham 4.9, Furneux 4.17, Furphy 4.17, Gabriel 3.3.6, Gainsborough 4.19.1, 6.5, Galsham 4.9, Galsworthy 4.17, 4.24, Gardiner 3.2.1, 4.17, Garret(t) 4.23, Gavin 3.3.7, Gear|e, -y 4.7, Geat 4.7, Geering 4.7, Geeson 4.7, Geffen 4.7, Geikie 4.7, 5.7, Geldof 4.7, Gellatley 4.7, Geller 4.7, Gelligaer 4.7, 7.2, Genevieve 4.7, Gensing 4.7, Geoff(rey) 5.8, Geoghegan 4.7, 5.8, George 3.2.1, 4.17, 6.1.1, Geraint 4.7, Gerald 3.3.5, 4.7, Gerhardt 4.7, Germolene 4.7, Gerontius 6.2.2, Gerr|ard 2.4, 4.7, -y 4.7, Ger|shwin, -tie, -trud 4.7, Geryon 4.7, Gethin 4.7, Getty 4.7, Gib|b, -bins, -bs, -son 4.7, Gibbie 4.7,

Gibbons 6.2.1, Gidd|ing, -is, -y 4.7, Gielgud 2.3.1, 4.7, Giffard 4.7, Giffen 4.7, Giff|nock, -ord 4.7, Giggs 4.7, Gil|bert, -bey, -christ, -der, -dersleeve, -dersome, -ding, -dredge, -fil, -ford, -gal, -ham 4.7, Giles 4.7, 6.1.2, Gill 4.7, Gill|am, -ard, -en, -ey, -iam, -ian, -iat, -ick, -ie, -igan, -ing, -ison, -more, -ow, -ray, -s 4.7, -espie 2.4, 4.7, Gillingham 4.7, Gillingott 4.7, Gil|son, -kes 4.7, Gimblett 4.7, Gimson 4.7, Gina 4.7, Ging|ell 4.7, -old, -rich 4.7, Ginn 4.7, Ginny 4.7, Gipp 4.7, Girdlestone 4.7, Gir|tin, -ton, -van 4.7, Gis|bourne, -h, -sing 4.7, Gita 4.7, Gitty 4.7, Gladys 3.3.7, Glasgow 3.3.4, Gloag 5.12, Gloucester 4.2, Glory 3.2.3, Glynde 6.1.1, -bourne 3.3.6, 6.1.1, 6.4.4, 6.5, Gnosall 4.7, Gooch 5.14, Good, -rich, -win 2.3.1, Google 5.14, Gorell 3.3.5, Goring 3.3.5, Goudge 5.15, Goud|ie, -hurst 5.15, Gough 5.15, Goulburn 5.15, 6.5, Gould, -en, -ing 5.15, Gourlay 5.19.10, Gow|an, -dy, -en, -er, -ing, -lett, -rie, -ther, -y 5.16, Grace 4.2, Gradgrind 3.3.6, Graham 4.9, Grant 2.1, Graves 4.19.1, Greats 5.4, Greenwich 4.25, Gregg 2.3, Greggs 2.3.2, Grey, -lock, -son, -stoke 5.10, Grinnell 2.4, 7.2, Grocott 3.3.7, 6.2.1, Grosvenor 4.19, Gruenther 5.17, Gue 3.1, 5.17, Guest 5.17, Guild|enstern, -ing, -hall, -ford 5.18, Guinness 2.2.4, 5.18, 6.2.2, Guisborough 2.3.1, 5.18, Guiseley 5.18, Gympie 4.7, Gyngell 4.7, Gyle(s) 4.7, Hadley 3.3.6, Halesworth 6.5, Halford 6.5, Halfpenny 3.3.4, Halley 6.5, Halstead 6.5, Hammond 2.2, Hampshire 6.4.4, 6.5, -stead 2.3.1, 5.4, 6.4.4, 6.5, Hannah 4.9, Hannay 2.4, Hansell 4.19, Happy Hour 4.9, Hardee 6.5, Harewood 3.2.3, Harlesden 4.17, Harold 3.3.5, Harper Lee 4.17, Harpham 4.9, Harr|is 4.19.1, -y 3.2.2, 6.2, Harvard 4.17, 6.2.1, Harvey 4.17, Harwich 4.25, Harworth 6.5, Haslemere 3.3.6, Hastings 3.3.6, Hathaway 3.3.7, Hather|ell 4.24, -leigh 6.5, Hathorne 3.3.4, Haughey 4.8, Haughton 4.8, Havelock 3.3.7, Haverhill 4.9, Hawes 6.1.2, Hayward 6.4.4, 6.5, Hazledean 3.3.6, Hazlett (-litt) 3.3.6, 6.5, Hazzard 4.22, Head, -ing 5.4, -lam, -stone 2.3.1, Heagerty 5.4, Hea|ly, -ney 5.4, Hear|n, -sey 5.19.2, Hearst 5.19.2, Heartfield 5.19.2, Heather 4.24, 5.4, Heathrow 5.4, Heeley 5.6, Heidi 5.7, Heigh|ington, -ton 5.7, Hepburn 4.14, Hereford 3.3.5, 6.1.1, Hertford 3.2.1, Heugh 5.9, Hew|ett, -ke 5.9, Hexham 4.27, Hey|cock, -er, -ward, -wood 5.10, Heysham 5.10, Higgins 4.19.1, Hilliard 6.5, Hitchens 4.19.1, Hoad|l(e)y 5.12, Hoar(e) 5.19.7, Hobbes 6.1.2, Hoddesdon 2.3.2, 6.1.2, Hodges 6.1.2, Hoe 5.13, Holl|es 6.1.2, -iday 6.5, -ywood 2.2, Holm, -by, -firth 4.12, -es 2.1, 3.3.6, 4.12, 4.20, 6.1.2, -esdale 6.1.2, Holl|st, -tham 3.3.6, Honourable 4.9, Hook|(e), -er 5.14, Hool, -ey 5.14, Host 3.3.6, Hough, -all, -am 4.8, 5.15, Houghton 5.15, Houlty 5.15, Houndsditch 5.15, Hounslow 4.19.1, 5.15, Hous|e 4.19, 5.15, -den, -el 5.15, Houston 5.15, Howard 5.16, Hubert 3.1, Huckle 3.1, -berry 2.2, Hueffer 5.17, Hugh 4.8, -es 3.1, 6.1.2, Huish 5.18, Hulme 4.12, Huron 3.2.3, Huston 3.3.6, Ignatius 4.19.1, 6.2.2, Ipswich 4.25, Ir|a, -ene 3.2.3, Iredell 3.2.3, Irion 3.3.5, Iris 3.2.3, 4.19.1, Iron|man, -ton 3.2.3, Irving 6.2.1, Isabel(le) 4.19, Isidore 4.19, Jack 3.1, Jacob 3.1, James 4.19, 6.1.2, Jane 4.10, Janice 3.3.7, Jared 3.3.5, Jeakes 5.4, Jean 4.10, -nie 2.4, 5.4, Jefferson 4.10,

Jerome 7.1, Jerry 3.2.2, Jewell 5.9, Joachim 5.12, Joan 5.12, Joanne 5.12, Joe 5.13, -l 5.13, -y 5.13, John 4.10, -s 4.19.1, Jonathan 2.1, 6.2.1, Jones 4.19.1, Joule 5.15, Jow|ell, -ett 5.16, Juilliard 2.4, 5.18, 6.4.4, 6.5, Karen 2.1, Kate 4.11, Kathy 3.3.7, Kear|n, -sley 5.19.2, Kearsney 4.19, 5.19.2, Keig 5.7, Keighley 4.8, 5.7, Keightley 5.7, Keigwin 5.7, Keiller 5.7, Keith 5.7, Keits 5.7, Kent 4.23, Kenward 6.5, Keogh 5.8, Keown 5.8, Kerrage 6.2.2, 6.5, Keswick 4.25, Ketèlbey 6.5, Kielder 5.11, Kieran 5.19.6, Killarney 2.4, Kn|ight, -ox, -ole 4.11, -owle 5.16, Krystal 4.11, Kylie 4.11, Lancaster 4.13, Lancelot 3.3.4, Lang 4.13, Last 3.3.4, 4.219, Latham 4.24.2, Laughlin 5.3, Loughton 5.3, Laurence 5.3, Law|es 4.19, 5.3, 6.1.2, -rence 2.1, 5.3, -son 4.19.1, Leadbeater 5.4, Leach 5.4, Leahy 5.4, Lear 5.19.2, Learney 5.19.2, Leatham 4.24.2, 5.4, 6.2.1, Leather|ette 4.25, -head 4.24, 5.4, Leathes 6.1.2, Leaths 4.24, Ledward 6.5, Lee|ch, -ds 5.6, Legge 4.7, 6.1.1, Leicester 4.2, -shire 6.5, Leigh 5.7, Leighton 5.7, Leishman 5.7, Leister 5.7, Leith 5.7, Leo, -nid, -pold 5.8, Leonie 5.8, Leo|nard, -pardstown, -minster 5.8, Lerwick 4.25, Les|lie, -ley 4.19.1, Letitia 4.23, Leveson 3.3.7, Levin 7.2, -e 7.2, Lewis 6.2.1, Ley, -land, -ton 5.10, -bourne 5.10, 6.5, -burn 5.10, 6.4.3, 6.5, Leys 5.10, Lincoln 4.12, Lisa 4.19.1, Lisle 3.3.6, 4.19, Littleton 4.23, Livia 3.3.7, Livingstone 6.5, Lizzie 2.3, Lochhead 4.3, Lockerbie 2.2, 4.17, 6.5, Loewe 5.13, Logue 4.12, Londonderry 2.2, Longfellow 2.4, Looe 6.1.1, Lou 5.15, Lough 4.8, 5.15, Loughlin 5.15, Loughton 5.15, Low|ell, -es, -ick, -land, -son, -ton 5.16, Low|ery, -is, -th 5.16, -ndes 5.16, 6.1.2, Lowson 5.16, Lucie 3.1, Luis 5.18, Luton 3.1, Lutt|erworth 6.5, -on 3.1, Lydia 3.3.7, Lygon 3.3.7, Mablethorpe 3.3.6, Mabley 3.3.6, MacAvoy 7.2.2, MacBeth 7.2.2, MacCaig 5.2, M(a)cDonaugh 7.2.2, MacDougal 5.15, 7.2.2, M(a)cElwain 7.2.2, MacElwin 7.2.2, MacIndoe 7.2.2, M(a)cIntosh 7.2.2, M(a)cIntyre 7.2.2, MacKay 5.2, M(a)cLeish 5.7, M(a)cNeice 5.7, M(a)cPherson 7.2.2, Macrow 5.16, Maev(e) 5.1, Mag 2.3, -gie 2.3, 4.7, Mahany 4.9, Mainwaring 4.25, Makins 4.19.1, Malcolm 4.12, Malet 3.3.7, Malmsey 3.3.4, Malone, -y 7.2, Malory 3.3.7, Mansell 2.4, Mansergh 4.8, Manson 4.19.1, Manze 6.1.1, Marc 4.2, -us 6.2.2, Margaret 3.2.1, Marg|ery, -ie, -y 4.7, Mari|lyn 2.1, 3.3.5, 6.2.1, -ner 2.2.5, Marina 7.1, Marion 3.3.5, Maris(s)a 4.19, 7.1, Marple 4.17, Marshall 4.17, Mary 3.2.3, 4.17, Mas|efield 4.19, 6.1.1, -on 4.19, Massow 2.2.4, Mather 4.24, Mathilda 4.24.1, Matthew 4.24, Ma(t)thias 7.1, Maude 5.3, Mauger 5.3, Maugham 4.8, 5.3, Maunsell 5.3, Max, -well 4.27, McAleer 7.2.2, McAleese 5.6, 7.2.2, McAlinden 7.2.2, McAnally 7.2.2, McBean 5.4, McCain 5.2, McCaughey 5.3, McCrae 5.1, McCrea 5.4, McCulloch 7.2.2, McDaniels 7.2.2, McElder(r)y 7.2.2, McEldowney 7.2.2, McElroy 7.2.2, McEnroe 5.13, 7.2.2, McGee 4.2, McGillicuddy 7.2.2, McGuire 4.2, McIlrath 7.2.2, McIlwraith 7.2.2, McInroy 7.2.2, McKeown 5.8, McLaren 3.3.5, McLean 5.4, McMahan 4.9, McNamara 7.2.2, McReady 5.4, McShea 5.4, McVe|agh 5.4, -igh 5.7, Mearns 5.19.2, Meier 5.7, Meikle 5.7, Melbourne 6.5, Meopham 5.8, Mercia 4.2, Meredith 3.3.5, Merioneth 7.2,

Metropolitan Opera 3.3.7, Mews 5.9, 5.10, Mey 5.10, Meyer 5.10, Mey|nell, -rick 5.10, Michael 4.3, Michigan 4.3, Middle|sbrough 6.1.2, -ton 6.1.1, 6.3.2, Mid|hurst, -way 2.3.1, Miers 5.19.6, Miles 3.1, Milne 3.1, Mississippi 4.19, Missouri 4.19, Mitchell 2.4, Moll|d, -ton 3.3.6, Monaghan 4.8, Monkton 3.3.1, Monroe 7.2, Moog 5.14, Mooney 5.14, Moor(e) 5.19.9, Moray 3.3.1, Morgan 4.17, Morison 2.2.5, Morley 4.17, Morris 3.2.2, 4.19, Morrison 2.2, Morse 4.19, 6.1.1, Mortimer 3.2.1, Mosby 4.19, Moseley 4.19, Mosley 3.3.6, Mossman 4.19, Moughton 5.15, Moule 5.15, Moul|sford, -ton 5.15, Moultrie 5.15, Moulard 5.15, Mount 5.15, Moura 5.19.10, Mourn 5.19.10, Mousehole 4.9, 5.15, Mowatt 5.16, Mow|bray, -lam 5.16, Mowgli 5.16, Mudie 3.1, Mueller 5.17, Muir 5.19.12, Mulcaghey 7.2.2, Muldoon 7.2.2, Mulgrave 7.2.2, Mulhearn 7.2.2, Mulholland 7.2.2, Mulligan 7.2.2, Mulliken 7.2.2, Mulready 7.2.2, Mulroney 7.2.2, Munro|(e), -w 7.2, Murchie 4.3, Murd|och 4.3, -ock 3.2.1, Muriel 3.2.3, Murray 3.2.2, Murrie 3.2.2, Musgrave 2.3.1, Myra 3.2.3, Nancy 4.2, Nathan 4.24, National Geograph-ic 3.3.5, 4.23, Nature 4.23, Neagh 5.4, Neath 5.4, Neddleship 6.1.1, 6.3.2, Neil|l 2.4, 5.7, -son 5.7, Nell|e 6.1.1, -ie 6.2, Neuroscience 5.19.4, Neville 2.4, Newark 4.26, Newcastle 4.23, 5.9, Nike 6.1.1, Noah 4.9, 5.12, Noam 5.12, Noakes 5.12, Noel 5.13, Noonan 5.14, Nora 3.2.3, Norfolk 4.12, North|field 4.24, -hampton 7.2.1, -wich 4.25, Norwich 4.25, Nottingham 2.2, Nowell 5.16, Nugent 3.1, Nuneham 4.9, Oakworth 5.12, 6.5, Oates 5.12, Obama 6.2.1, O'Brien 6.2.1, O'Dea 5.4, O'Faolain 7.2.2, Ogden 2.3.2, Ogle 3.3.6, O'Hara 7.2.2, Ol|drey, -ney 3.3.6, Oliver 4.12, Olivier 6.2.1, O'Neill 6.2.1, Ontario 3.2.3, Orchehill 4.9, Orwell 4.17, Osborn 2.3.2, Osler 3.3.6, 4.19.1, Ouse, -y 5.15, Ouseley 5.15, 6.1.1, Ousley 4.19, 5.15, Overstone 6.5, Owen 6.2.2, Ow|er, -lett 5.16, Owls 5.16, Owsley 4.19.1, 5.16, Oxford 4.27, Oxshott 4.27, Oz 2.3, 4.22, Palmer 3.3.4, Paramount Pictures 4.23, Pars|i 4.19, -ons 2.2.4, 4.19.1, Passion 4.19, Pathfinder 3.3.4, Patricia 4.2, 6.1.3, Paul 5.3, Pearce 5.19.2, Pearl 5.19.2, Pears 5.19.2, Peele 5.6, Pegg(e) 4.7, 6.1.1, Peggy 4.7, Peile 5.7, Peover 5.8, Pet|er 3.1, 4.18, -rie 3.3.6, Petworth 3.1, Philby 4.15, Phoe|be, -nix 5.13, Pier|ce, -cy, -s 5.19.6, Plant 3.3.4, Plymouth 3.3.7, 6.5, Poe 5.13, Poel 5.13, Polk 3.3.6, Polmont 3.3.6, Polson 3.3.6, 4.19.1, Poole 5.14, Poor(e) 5.19.9, Pooter 5.14, Porgy 4.7, 4.17, Portsmouth 4.19, 6.2.2, 6.5, Poul|son, -ter, -tney, -ton 5.15, Pountney 5.15, Pow|ell, -is, -ys 5.16, Pow|er, -nall 5.16, Powerscourt 4.25, 5.16, Powicke 6.1.1, Powlett 5.16, Praed 5.1, Preager 5.4, Presley 3.3.6, 4.19.1, Priest 5.11, -ley 4.23, 5.11, Psyche 4.3, Psychological Review 4.14, Pugin 3.1, Pul|ham, -man 3.3.2, Purcell 4.2, Purkiss 2.2.4, 4.19, Quant 3.3.1, Quarles 4.16, Quay 4.16, Queenie 4.16, Quinc(e)y 4.16, Rachel 4.3, Rackham 3.1, Radnage 6.5, Raleigh 3.3.4, Ralph 3.3.6, Ranger 3.3.6, Ranworth 6.5, Rather 3.3.7, Raven 3.1, Raw|don, -lings, -nsley 5.3, Rawtenstall 5.3, Rayleigh 5.2, Reagan 5.4, Reay 5.4, Ree|ce, -kie 5.6, -s(e) 4.19, Reggie 2.3, Regina 4.7, 6.2.2, Reginald 4.7, Reich 4.3, 5.7, Reid 5.7, Reigate 5.7,

Reigny 5.7, Reill(e)y 2.4, 5.7, Reith 5.7, Renwick 4.25, Reuben 5.9, Reyn|ard, -old 5.10, Rhett 4.18, Rhode Island 4.18, Rhodes 6.1.2, Rhonda 4.19, Rhymney 3.3.7, Ridd 2.3, Ridgway 4.5, Right 4.8, Roach 5.12, Rob 2.3, -ert 2.1, -in 3.3.7, Robeson 3.1, Robina 7.1, Robson 3.1, Rochester 6.2.2, Roe, -bling, -dean, -hampton 5.13, Roger 3.3.7, -s 6.2.1, Rolf(e) 3.3.6, Roll|eston 3.3.6, -ing Stones 2.4, -s 3.3.6, Ronald 3.3.7, 5.14,5.14, Room, -s 5.14, Roosevelt 5.14, 6.1.1, Rootham 5.14, Rose 4.19, Rotherwick 4.25, Rothersey 4.24, Rother 4.24, Rothschild 3.3.6, Rowallan 5.16, 7.2, Row|an, -ley, -ney 5.16, Row|ant, -den, -ell, -ntree, -ridge, -se, -ton 5.16, Rowena 5.16, 7.1, Rowse 4.19, Roxana 4.27, 7.1, Roxanne 4.27, Rudgwick 4.5, 4.25, 6.5, Rudolf 3.1, Rufus 4.19.1, Rutgers 4.7, Rutherford 6.5, Salisbury 4.19.1, 6.1.2, Salmon 3.3.4, -d 4.19, Samantha 4.24, Sanders 3.3.4, 4.19.1, Saskatchewan 7.2, Saunders 5.3, Sav|age 3.3.7, 6.2.2, 6.5, -ile 3.3.7, Sawyer 5.3, Scaffell 3.3.1, 7.2, Scalby 3.3.4, Scar|b(o)rough 4.17, -gill 4.7, -let(t) 4.17, Schaefer 5.1, Schaffer 4.20, Schneider 4.20, Schnoll 4.20, Schlesinger 4.20, Schwarzenegger 4.20, Sc(h)ofield 4.20, Scholes 4.20, Schenectady 4.20, Schol|ey, -(e)field 4.20, Schonfield 4.20, Schuyler 4.20, Seamas 5.4, Searl 5.19.2, Sears 5.19.2, Sedgwick 4.5, 4.25, 6.5, Seignior 5.7, Selfridge 4.5, 4.19, Serena 6.2.2, Seuss 5.9, Severn 3.3.7, Seward 5.9, Sewell 5.9, Seymour 5.10, 6.4.3, Shackleton 6.1.1, Shaffer 4.21, Shaftesbury 3.3.4, 4.19, 6.1.2, 6.3.1, 6.5, Shakespeare 5.19.2, 6.1.2, 6.4.4, Shea 5.4, Sheaffer 5.4, Sheard 5.19.2, Shearman(n) 5.19.2, Sheila 5.7, Shelley 2.2, Sheraton 6.2.1, Sherwood 2.3.1, 6.4.4, Shewell 5.9, Shire|brook, -moor 3.2.3, Shirley 3.2.1, Shoe|buryness, -maker 5.13, Shute 3.1, Shuttleworth 6.5, Sibyl 3.3.7, Silvester 4.17, 7.1, Sinatra 7.2, Sinclair 6.4.4, Sisley 3.3.6, 4.19, Skye 6.1.1, Sleights 5.7, Smethwick 4.25, Smieton 5.11, Smith 3.1, Smythe 3.1, Sneyd 5.10, Soames 6.1.2, Soane 5.12, Soar 5.19.7, Somer|field, -set, -ton, -ville 3.3.1, Sooners 5.14, Soulbury 5.15, *The Sound of Music* 4.6, Southall 4.24.2, South|am, -on 4.24.2, Southampton 7.2.1, Southern 4.24.2, Southwark 4.25, Southwell 4.24.2, Southwick 4.24.2, Southy 4.24.2, Sout(t)er 5.15, Sowerby 5.16, Sparkes 6.1.2, Sparrow 2.4, Spe(a)ight 5.4, 5.7, Speke 6.1.1, Spens 4.19.1, -er 4.19, Spielberg 4.19, 5.11, Spurr 3.2.1, Stainforth 6.4.4, 6.5, Stalbridge 3.3.4, Stallone 7.2, Stanford 6.4.4, Staple 3.3.6, 6.1.1, -ford 6.1.1, 6.3.2, St. Clair 5.2, Stead 5.4, -man 2.3.1, Stearne 5.19.2, Steel 5.6, Stefanie 4.5, Stein|beck 4.19, 5.7, -em, -way 5.7, Stephanie 4.15, Stephen 3.1, 4.15, -son 4.20, Stepney 3.1, Steve 6.1.1, -nson 4.19.1, Stewart 5.9, Steyn 5.10, -e 5.10, -ing 5.10, St. John 5.2, Stoughton 5.15, Stour 5.19.10, Stour|bridge, -minster, -mouth 5.19.10, -head 5.19.10, Stourton 5.19.10, Stout 5.15, Stowe, -y 5.16, -rs 5.16, Strathaven 4.24.1, Strathavon 4.24.1, Straw 5.3, Streat|ham 5.4, -ley 5.4, Streep 5.6, Streisand 5.7, Stroud 5.15, Stubbs 2.3.2, Suchet 6.2.1, Sue 3.1, 5.17, Sus|an, -ie 3.1, Sussex 3.1, Swan, -ley 3.3.1, -ee, 3.3.1, 6.5, -sea 4.19.1, Sworder 4.26, Zachary 4.22, Zappa 4.22, Zelda 4.22, Zoe 5.13, Talbot 3.3.4, Talfourd 3.3.4, Tave(r)ner 3.3.7, Tawell 4.25, 5.3, Teamster 5.4,

Teign 4.7, 5.7, -bridge 5.7, -mouth 5.7, 6.5, Teignton 5.7, Tennyson 4.19.1, Terence 4.2, Tessa 2.2, Tewkesbury 6.1.2, Tey 5.10, Teynham 5.10, Thackeray 4.24, Thames 3.3.7, 4.24.1, 6.1.2, Thatcher 4.24, Theo 5.8, Theobalds 5.8, Theresa 4.24.1, 6.2, Thiselton 3.3.7, 4.19, Thom, -asin, -(p)s(t)on 4.24, Thomas 4.19, 6.2.1, Thomond 4.24, Thompstone 6.5, Thorndike 4.24, Thorold 3.3.5, Thouless 5.15, Tiffany 2.2, Times 4.23, Tobias 7.1, Tompkins 3.1, Tony 3.1, Toole 5.14, Tooting 5.14, Tow|cester 4.2, 5.16, -le 5.16, Tow|er, -ler, -ne, -ton, -y(n) 5.16, 6.2.1, Tranent 7.2, Treadwell 2.3.1, 5.4, Trougton 5.15, Trou|bridge, -p 5.15, Trudgill 2.3.1, 4.7, True 5.17, Tucson 4.2, Tudor 3.1, 4.23, Turing 3.2.3, Twaddell 3.3.1, Twain 5.2, Twankey 3.3.1, Tweedie 5.6, 4.26, Tybalt 3.3.7, Tyldesley 6.1.2, Tyre 3.2.3, Tyrwhitt 4.26, Tyson 4.19.1, United Nations 4.23, Uriel 3.2.3, Utah 3.1, 4.9, Vanbrugh 4.8, Vaughan 3.3.6, 5.3, Veil 5.7, Veitch 5.7, Venner 3.1, Venus 3.1, Vowles 5.16, Wag|horn, -nall, -staff 3.3.1, Wal|ham 4.9, -lace 4.2, 6.2.2, Walt 3.3.1, Wandsworth 3.3.1, War|beck, -ham, -lingham, -mington, -re, -ton 3.2.1, Ward|law, -e 3.2.1, -our 6.2.2, Ware, -ham 3.2.3, Warren 4.25, Warwick 3.2.1, 4.25, 6.5, Washington 2.1, 4.21, Wassell 3.3.1, Watergate 4.17, Wat|t, -son 3.3.1, Wear 5.19.2, Wearing 5.19.2, Wearn 5.19.2, Weatherly 5.4, Weaver 5.4, Weigall 5.7, Weighton 5.7, Weill 5.7, Welwyn 4.25, Wemyss 6.1.2, Wey, -bridge, -man, -mouth 5.10, Whalley 3.3.6, Wharf 4.26, What|ley, -mough 3.3.1, Wheelock 5.6, Whelan 4.26, Whewell 4.26, 5.9, Whit|acre 6.3.2, -man 4.26, -stable 6.3.2, -taker 2.2, 6.2.2, -tingeham(e) 4.7, Whythorn 4.24.1, Widecombe 3.3.7, 6.1.1, 6.2.2, Widemouth 3.3.7, Wild(e) 3.3.6, 6.1.1, Wilkin|s, -son 4.19.1, Will|(e)s, -lis, -(l)son 4.19.1, -sden 4.19.1, Wimbledon 6.1.1, 6.3.2, Windermere 3.2.3, 6.4.4, 6.5, Windham 4.9, Windsor 4.4, 4.25, Winifred 6.2.2, Winwick 4.25, Wirksworth 6.5, Wisconsin 4.19, Witham 4.9, 4.24, Wodehouse 3.3.3, Woll|borough, -cot 3.3.3, Woldingham 3.3.6, Woledge 3.3.3, Wolf 3.3.3, -e 4.25, Wolla|rd 3.3.3, 6.4.1, -ston 3.3.3, Wolsey, 3.3.3, 4.19, Wolsingham 4.19, Wolverhampton 3.3.3, 7.2.1, Wombwell 3.3.3, 4.1, Wom|ble, -bourne 3.3.3, Wonder 3.3.1, Wood|all 6.4.1, 6.4.2, -s, -dard 5.14, -stock, -row 2.3.1, -ward 6.5, Woof 5.14, Wookey 5.14, Wool|acombe 6.5, -dridge, -er, -lard, -ley, -ner, -nough, 5.14, Woolf 2.1, 5.14, Woolfardisworthy 5.14, Wool|sey 4.25, 5.14, -wich 4.25, Woos|ley, -nam 5.14, Woot(t)on 5.14, Worcester 4.2, Wor|de, -ple 3.2.1, Wordsworth 3.2.1, 4.17, Workington 3.2.1, World 4.17, Worrall 3.2.1, Worsborough 6.3.1, Wors|fold, -ley 3.2.1, Worstead 3.3.3, Worsthorne 4.24, Worswick 4.25, Worth, -ing 3.2.1, 4.24, Wortley 3.2.1, Wrathall 2.4, Wr(e)ay 4.25, 5.4, Wrekin 4.25, Wrexham 4.25, Wrigley 4.25, Wriothesley 4.19, Wrotham 4.24.1, 4.25, Wrottesley 4.25, 6.1.2, Wroughton 4.25, Wroxham 4.25, Wrythe 4.24, Wyatt 3.1, Wycliffe 3.3.6, Wykeham 3.3.7, 4.9, Wycombe 6.5, Wyndham 3.1, Wythenshawe 4.24, Xanthe 4.28, 6.1.1, Xavier 4.28, Yeading 5.4, Yeat(e)s 4.28, 5.4, Yeo, -vil 5.8, -mans 4.28, Yetholm 4.9, Yorick 3.3.5, Yost 3.3.6

Lisa 3. Helinäidete numbrid plaadil

II. Inglise keel

34 – 4.19	35 – 4.19.1
1 – 2.1	36 – 4.21
2 – 2.2.1	37 – 4.22
3 – 2.2.2	38 – 4.23
4 – 2.2.3	39 – 4.24
5 – 2.3/2.3.1	40 – 4.25
6 – 2.3.2	41 – 4.26
7 – 3.1	42 – 4.27
8 – 3.1.1	43 – 4.28
9 – 3.2.1	44 – 5.1
10 – 3.2.2	45 – 5.2
11 – 3.2.3	46 – 5.3
12 – 3.3.1	47 – 5.4
13 – 3.3.2	48 – 5.5
14 – 3.3.3	49 – 5.6
15 – 3.3.4	50 – 5.7
16 – 3.3.5	51 – 5.8
17 – 3.3.6	52 – 5.9
18 – 3.3.7	53 – 5.10
19 – 4.2/4.2.1	54 – 5.11
20 – 4.3	55 – 5.12
21 – 4.5	56 – 5.13
22 – 4.6	57 – 5.14
23 – 4.7.1	58 – 5.15
24 – 4.8	59 – 5.16
25 – 4.9	60 – 5.17
26 – 4.10	61 – 5.18
27 – 4.12	62 – 5.19.1
28 – 4.13	63 – 5.19.2
29 – 4.14	64 – 5.19.3–5.19.9
30 – 4.15	65 – 5.19.10
31 – 4.16	66 – 5.19.11/12
32 – 4.17	67 – 6.1.1
33 – 4.17.1	

68 – 6.1.2
69 – 6.2.2
70 – 6.3.1
71 – 6.3.2
72 – 6.4.1–6.4.4

III. Vene keel

73 – 2.1.1
74 – 2.1.2
75 – 2.1.3
76 – 2.1.4
77 – 2.2.1
78 – 2.2.2
79 – 2.2.3
80 – 2.2.4
81 – 2.3/2.3.1
82 – 2.3.2
83 – 2.3.3
84 – 2.3.4
85 – 3.1
86 – 3.1.1
87 – 3.1.2
88 – 3.1.3
89 – 3.2.1
90 – 3.2.2
91 – 3.2.3
92 – 3.2.4.1
93 – 3.2.4.2
94 – 3.2.4.3
95 – 3.2.4.4
96 – 3.2.4.5
97 – 3.2.4.6

Kirjandus

- Aavik, J. 1933. 20 Euroopa keelt. 20 Euroopa keele hääldamise reeglid eriti pärisnimede ja tsitaatsõnade ning -lausete hääldamiseks. Istandik, Tartu. (Faksiimile, toim. H. Vihma. Johannes Aaviku Selts, Tallinn, 2005.)
- Agejenko 2001: Ф. Л. Агеенко. Собственные имена в русском языке. Словарь ударений. Издательство НИЦ ЭНАС, Москва.
- Anderson, S. R., Lightfoot, D. W. 2002. *The Language Organ: Linguistics as Cognitive Physiology*. Cambridge University Press.
- Ariste, P. 1953. Eesti keele foneetika. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn.
- Avanessov 1984: П. И. Аванесов. Русское литературное произношение. Просвещение, Москва.
- Bondarko 1999: Л. В. Бондарко. Различительные и полезные признаки. – Н. Baran (et al., ed-s). *Roman Jakobson: Texts, Documents, Studies*. – Российский Государственный Гуманитарный Университет, Москва, 432–441.
- Calbris, G. 1978. *Nasales et orales dîtes correspondantes*. – *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, XIV/4, 297–312.
- Chang, C. B. 2008. *Phonetics vs. Phonology in Loanword Adaptation: Revisiting the Role of the Bilingual*. University of California, Berkeley. http://linguistics.berkeley.edu/phonlab/annual_report/documents/2008/chang_bls34.pdf.
- Collins, B., Mees, I. M. 1995. *Approaches to articulatory setting in foreign-language teaching*. – J. W. Lewis (ed.). *Studies in General and English Phonetics: Essays in Honour of Professor J. D. O'Connor*. Routledge, 415–424.
- Dohlus, K. 2010. *The Role of Phonology and Phonetics in Loanword Adaptation*. <http://www.peterlang.com/index.cfm?event=cmp.ccc.seitenstruktur.detailseit&seiteentyp=produkt&pk=55514>
- Eek, A. 2008. Eesti keele foneetika. I. Tallinna Tehnikaülikooli Kirjastus.
- EKK 1997: M. Erelt, T. Erelt, K. Ross. Eesti keele käsiraamat. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- Elisto, E. 1948. Keelelisi küsimusi. I. RK „Pedagoogiline Kirjandus“, Tallinn.
- Erelt jt 1993: T. Erelt, O. Jõgi, A. Kaalep, A. Laast, H. Rajamets, H. Saari, L. Seppel, H. Udam, U. Ussisoo, Nimekirjutusraamat. Valgus, Tallinn.
- Fucci jt 1977: D. Fucci, M. A. Crary, J. A. Warren, Z. S. Bond. *Interaction between auditory and oral sensory feedback in speech regulation*. – *Perceptual and Motor Skills*, 45, 123–129.
- Galimberti Jarman, B., Russell, R. 2008 (chief ed-s). *The Oxford Spanish Dictionary – Gran Diccionario Oxford*. 4th edition, Oxford University Press, New York.

- Gardes-Tamine, J. 2000. *La grammaire. 1. Phonologie, morphologie, lexicologie.* Armand Colin, Paris.
- Gimson, A. C. 1977 (ed). Jones, D. *Everyman's English Pronouncing Dictionary* (14th edition completely revised). Dent & Sons Ltd, London.
- Hála, B. 1975. *Fonetika v teorii a v praxi.* Státní Pedagogické Nakladatelství, Praha.
- Hint, M. 1968. Ortoeepia normeerimise probleeme. – *Keel ja Kirjandus*, nr 5, 264–276; nr 8, 457–467.
- Hint, M. 1968. Ortoeepia normeerimise probleeme. – *Keel ja Kirjandus*, nr 5, 264–276; nr 8, 457–467.
- Hint, M. 1998. Häälikutest sõnadeni. Eesti keele häälikusüsteem üldkeeleteaduslikul taustal. (2., ümbertöötatud trükk). Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- Hint, M. 2004. Eesti keele foneetika ja morfoloogia. Süvaõpik. Viies, ümbertöötatud trükk. Avita.
- Kang, Y. 2010. The emergence of phonological adaptation from phonetic adaptation: English loanwords in Korean. – *Phonology*, 27/2. <http://journals.cambridge.org/action/displayAbstract?fromPage=online&aid=7840158>.
- Kindlam, E. 1976. *Meie igapäevane keel. Tema hoolet ja seadet.* Valgus, Tallinn.
- Kraut, E. 1998: Hääldus. – E. Kraut, E. Liivaste, A. Tarvo. *Eesti õigekeel. Gümnaasiumi õigekeelsusõpik.* Koolibri, Tallinn, 10–94.
- Kraut, E. 2000. Eesti keele hääldamine. Käsiraamat harjutuste ja helinäidetega. TEA, Tallinn.
- Krech jt 1982: E-M. Krech, E. Kurka, H. Stelzig, E. Stock, U. Stötzer, R. Teske. *Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache.* VEB Bibliographisches Institut, Leipzig.
- Ladefoged, P., Maddieson, I. 2002. *The Sounds of the World's Languages.* Blackwell Publishing.
- Liberman, A. M., Mattingly, I. G. 1985. The motor theory of speech perception revised. – *Cognition* 21 (1), 1–36.
- Mangold, M. 2005. *Duden-Aussprachewörterbuch* (6., überarbeitete und aktualisierte Auflage). Dudenverlag, Mannheim–Leipzig–Wien–Zürich.
- Matthews, P. H. 1997. *The Concise Oxford Dictionary of Linguistics.* Oxford University Press, New York.
- Matussevitš 1976: М. И. Матусевич. *Современный русский язык. Фонетика.* Просвещение, Москва.
- Mutt, O. 1978. *Inglise keele foneetika. Õpik eestlastele.* Valgus, Tallinn.
- Närhi, E. M. 1982. Vieraiden nimien ääntäminen. – *Kielikello* no 1. http://www.kotus.fi/nimisto/nimistonhuolto/ohjeita_ja_suosituksia/tyhja_sivu/vieraiden_nimien_aantaminen.
- O'Connor, J. D. 1977. *Phonetics.* Penguin Books.
- Pačov 1979: М. В. Панов. *Современный русский язык – фонетика.* Высшая Школа, Москва.
- Paufler, H-D. 1977. *Lateinamerikanisches Spanish. Phonetisch-phonologische und morphologisch-syntaktische Fragen.* VEB Verlag Enzyklopädie, Leipzig.
- Päll, P. 1993. *Rahvusvaheline nimekorraldus ja Eesti.* – *Keel ja Kirjandus*, nr 5, 264–276; nr 8, 457–467.
- Päll, P. 1999. *Maailma kohanimed. Eesti Keele Sihtasutus,* Tallinn.
- Päll, P. 2000. *Võõrnimede hääldus.* – *Keel ja Kirjandus*, nr 10, 737–738. (Seesama ka: *Kirjakeele teataja II. 1993–2000. Emakeele Seltsi keeleteoimkonna soovitused.* ES, 122–124.)
- Päll, P. 2005. *Võõrnimed eestikeelses tekstis.* – *Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis* nr 15, Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Reformatski 1959: А. А. Реформатский. *Обучение произношению и фонология.* – *Филологические науки*, 2.
- Roach jt 2011: P. Roach, J. Setter, J. Esling (ed-s). *Cambridge English Pronunciation Dictionary* (Daniel Jones, 18th ed.). Cambridge University Press.
- Saari, H. 1976. *Keelehääling.* Valgus, Tallinn.
- Saari, H. 1993. *Sissejuhatus.* – *Vt Erelt jt, Nimekirjutusraamat.* Valgus, Tallinn, 6–44.
- Strahl, V. 1999. *Klíč k výslovnosti cizích vlastních jmen v češtině.* Karolinum, Praha.
- Superanskaja 1966: А. В. Суперанская. *Ударение в собственных именах в современном русском языке.* Наука, Москва.
- Zeman, J. 2001. *Příručka o výslovnosti cizích vlastních jmen v češtině.* – *Naše řeč*, 84 (1). <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=7604>.
- Tšistovitš, Koževnikov 1965: Л. А. Чистович, В. А. Кожевников. *Речь: артикуляция и восприятие.* Наука, Москва–Ленинград.
- Upton jt 2003: C. Upton, W. A. Kretschmar Jr, R. Konopka. *Oxford Dictionary of Pronunciation for Current English.* Oxford University Press, New York.
- Vihma, H., Nemvalts, P. 2005. *Saateks.* – *Vt Aavik 1933, lk V–XV.*
- Viitso, T-R. 2008. *Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud.* Eesti Keele Sihtasutus, Tartu – Tallinn.
- Viller jt 1978: М. А. Виллер, М. В. А. Гордина, Г. А. Белякова. *Фонетика французского языка.* Просвещение, Ленинград.
- VÕS 1945: *Väike õigekeelsussõnaraamat.* Koostanud Elmar Muuk. RK Teaduslik Kirjandus, Tartu.
- Wells, J. C. 1990. *Longman Pronunciation Dictionary.* Longman.
- Wells, J. C. 2014. *Sounds Interesting. Observations on English and General Phonetics.* Cambridge University Press, Cambridge.

- White jt 2001: P. White (et al., ed-s). Harrap's Unabridged Dictionary/Dictionnaire. 2: French–English. Chambers Harrap Publishers Ltd, Edinburgh.
- ÕS 1960: Õigekeelsuse sõnaraamat. Toimetanud E. Nurm, E. Raiet ja M. Kindlam. Eesti Riiklik Kirjastus, Tallinn.
- ÕS 1980: Õigekeelsussõnaraamat. Toimetanud R. Kull ja E. Raiet. Valgus, Tallinn.
- ÕS 1999: Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999. Toimetanud Tiiu Erelt. Koostanud Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik ja Tiiu Erelt. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- ÕS 2006: Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2006. Toimetanud Tiiu Erelt. Koostanud Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.
- ÕS 2013: Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. Toimetanud Maire Raadik. Koostanud Tiiu Erelt, Tiina Leemets, Sirje Mäearu, Maire Raadik. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn.